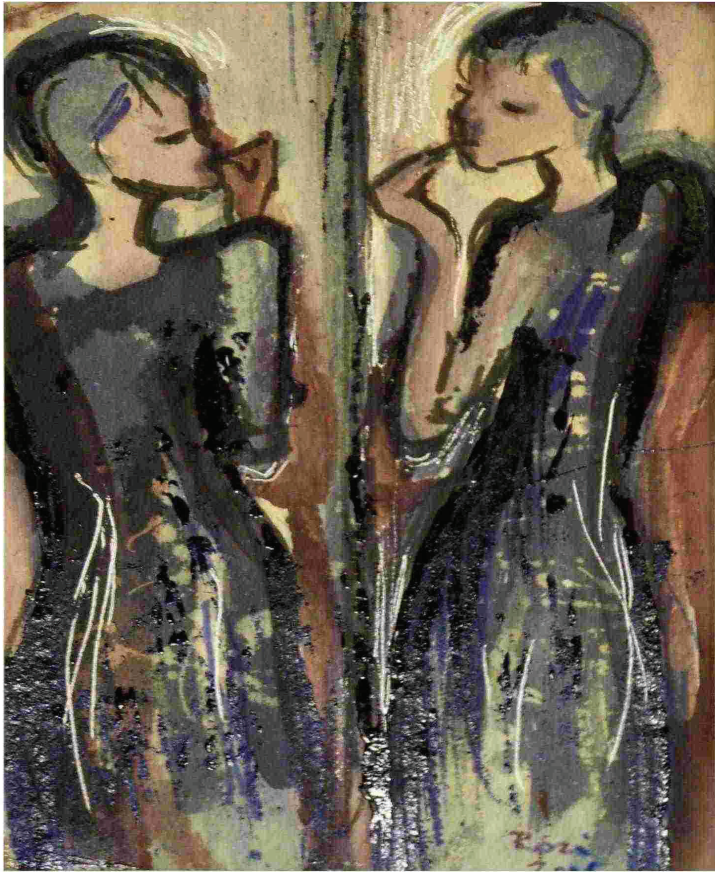

AGREGY

SKANDINÁVIAI MAGYAR IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI
LAPFOLYAM

Szerkeszti:
Tar Károly

Munkatársak:
Békássy N. Albert, Gaál Zoltán,
Kovács Ferenc (szerkesztő helyettes)
Lipcsey Emőke, Maros Miklós, Molnár István,
Képzőművészeti tanácsadók: **Mayer Hella és Vály Sándor**

39. szám (5205 - 5350) ☺ 2012 / 4

Tartalom

Lipcsey Emőke: „Az jó hírért, névért...”

Csabda Mára: „Mert magyar irodalom csak egy van”- Interjú Lipcsey Andersson Emőkével

Irodalom

Tar Károly versei 5217

Kovács katáng Ferenc: Stavangeri séták 5221

Tar Károly: Summa, II. kötet — regényrészlet — folytatás 5227

Észak hírnökei

Kádár Péter versei és versfordítása 5241

Bendes Rita: Litván népmesék Jonas Basanavičius gyűjtéséből 5245

Bruckner Zoltán: Sziszi és Panni -magyarul és svédül

Rügyek

Három versfordítás a karácsonyfa alá 5247

Törzstér

Szabó Ágnes: Skandináv irodalom A Hét c. folyóirat 1890-1910 között megjelent példányaiban 5258

Páholy

Kovács katáng Ferenc: Nemzetközi Ibsen Fesztivál, 2012 Oslo 5269

Képtár

Gyarmati Rozi 5287

A híd jegyében—Moritz Livia kiállításairól 5291

Száz éve született Róka Károly 5293

Löffler Ervin (1922-2012) 5296

Gebauer Ernőre emlékezve 5299

Kép/fény

AZ EMBER TRAGÉDIÁJA—Jankovics Marcell és Jeszenszky Géza beszélgetése Oslóban

Járkáló

Madarassy Enikő: Tanulmány Dr. Torma Zsófiáról – az első tudományos módszerrel dolgozó magyar régésznőről, a TORDOSI kultúra felfedezőjéről 5311

Képtár melléklet

:

A címlapon: Gyarmati Rozi: Tükörben című munkája

E számunkat

Benczédi Ilona, Foesman Desideré, Forsman Attila, Gebauer Ernő, Löffler Ervin és Székely János munkáival díszítettük.

„Az jó hírért, névért...” Magyarország a Göteborgi Könyvvásáron

Svédország észrevette, hogy a svéd krimik, a svéd könnyűzene és a svéd számítógépes játékok igen kelendők külföldön, és az országra irányítják a figyelmet. Tömegével kezdték ezeket „gyártani”s rajtuk keresztül maradandóbb szellemi, kulturális, tudományos vagy egyéb értékeiket is „el tudják adni”.

Ezt a megfigyelést támasztják alá *Gunnar Nirstedt*nek, a *Bonniers* kiadó munkatársának szavai, aki a Göteborgi Könyvvásáron a magyar program keretében annak a kerekasztal beszélgetésének egyik vendége volt, melyen rajta kívül még *Gunnar Ardelius*, a svéd írószövetség (Sveriges Författarförbund) elnöke, és *Szentmártoni János*, a Magyar Írószövetség elnöke vettek részt. Gunnar Nirstedt szerint ugyanis a svéd kriminek köszönhető, hogy a külföldi kiadók figyelme a svéd irodalom felé irányult, s hogy a svéd irodalom népszerűvé vált külföldön.

A beszélgetésen szó esett a svéd-magyar kapcsolatokról, a könyvkiadásról, lehetőségekről és nehézségekről, és persze tervekről. A találkozón a résztvevők megtalálták egymással a hangot, s az így kialakult légkör kedvez annak, hogy kiki a tettek mezejére lépjen. Sok megfontolandó észrevétel hangzott el. Különösen érdekesnek találtam, amit Gunnar Nirstedt a svéd krimi kapcsán elmondott, egybeeseng azzal, amit már jómagam is megfigyeltem. Nevezetesen azt, hogy a svédek mindent el tudnak adni, sőt olyan színben tudnak feltüntetni, mintha minden, amit csinálnak, az Nobel-díjra érdemes termék lenne, legyen az svéd húscombóc, Volvo gépkocsi, vagy svéd krimi. Mindegy, hogy miről van szó, a lényeg az, hogy svéd, s ez több, mint a minőség garanciája.

Arra gondoltam, hogy nekünk, magyaroknak, sok mindent meg kellene tanulnunk ahhoz, hogy sikeresek legyünk. Hogy az irodalomnál maradjunk; a svédek nagyon ügyesen kihasználták a svéd krimi iránti érdeklődést. Eladtak belőle egy csomót, plusz még olyan könyveket is, amelyeket egyébként aligha fedezett volna fel a külföldi közönség. Nem tudom, mi magyarok mikor leszünk ilyen elegánsan könnyedek, agyafúrtak és magabiztosak, hogy szellemi termékeink iránt nemcsak az érdeklődést tudjuk felkelteni, de bármit el tudunk adni, még azt is, aminek értéke ugyancsak kétes. Sőt nemcsak, hogy el tudjuk adni, hanem ráadásul az országra tudjuk irányítani a figyelmet, persze pozitív értelemben. Ami ugyancsak ránk férne manapság.

Volna mit beszélni arról, hogy ez miért nem így működik nálunk, de most csak annyit szögezzünk le; van még mit tanulnunk. Ha azonban a Göteborgi Könyvvásáron való szereplésünket nézzük, azt is megállapíthatjuk, hogy mégsem olyan reménytelen a helyzetünk, s némi erőfeszítéssel, átgondolt stratégiával, összefogással mi is eredményt tudunk elérni.

Magyarország a *Balassi Intézet* rendezésében pavilonnal és különböző előadásokkal vett részt a vásáron. Célunk az volt, hogy a svéd közönségnek bemutassuk a magyar irodalom gazdagságát és sokszínűségét határon innen és határon túl. A svédek által kedvelt és jól ismert szerzők további népszerűsítése mellett az is cél volt, hogy olyan kortárs magyar írókra, költőkre is felhívjuk a figyelmet, akiket eddig még nem ismerhetett meg a svéd közönség. A Balassi Intézet, egy erre az

alkalomra készült svéd nyelvű ajánlót is megjelentetett, amelyben a következő kortárs szerzők szerepelnek: *Fehér Béla, Hász Róbert, Háy János, Kiss Judit Ágnes, Lipcsey Emőke, L. Simon László, Szentmártoni János, Szécsi Noémi, Tar Károly, Temesi Ferenc és Tóth Krisztina.*

Részvételünk egyik mottója az volt, hogy az irodalom mércéje nem lehet politikai értékrend. A program összeállítását ezért szakmai szempontok vezérelték. Ezzel együtt nincs szó arról, hogy kerülni kell a kényes témákat. A könyvvásár szellemével harmonizál a gondolat, hogy nincsen kényes téma. Bármilyen szóba kerülhet ha nagyobb összefüggésbe helyezzük. A vásáron politikai témák is felvetődnek, ha azok nem a napi pártpolitika szintjén rekednek meg. Így volt ez a *Médiatörvény és szólásszabadság* című, a vitaszínpad keretében megrendezett programmal is, mely olyan kérdést vetett fel, amely egy tágabb kontextusba illeszkedik, nevezetesen az irodalom és szólásszabadság kérdéskörébe. Ez a kérdéskör a könyvvásár témái között is szerepelt. A pódiumbeszélgetésen a témáról *Kovács Zoltán*, kulturális kapcsolatokért felelős államtitkár tartott bevezetőt. Ezután kezdődött a vita, melynek résztvevői Kovács Zoltán mellett *Cecilia Wikström*, a svéd Liberális Néppárt EU parlamenti képviselője, és *Mats Johansson*, az Európa tanács tagja, a Moderaterna párt parlamenti képviselője voltak. A beszélgetést *Gabriel Byström*, a Göteborgs Posten kulturális rovatának vezetője moderálta. A vita természetesen megosztotta a közönséget. A lényeg mégis az volt, hogy olyan témát vetettünk fel, amiről a svéd média gyakran egyoldalúan tájékoztat, illetve amiről a svédek vajmi keveset tudnak. Fontos, hogy azok, akik a vitát meghallgatták, maguk formálhattak véleményt, s nem csupán a médiára kellett hagyatkozniuk.

A legtöbb szakmai programunkra szombat délután került sor. A programok szinte végig teltház előtt zajlottak, még álltak is az eredetileg körülbelül harminc személyre méretezett teremben, pedig a vásár területén ugyanabban az időben számtalan program zajlott.

A három meghívott íróval—*Szécsi Noémi, Fehér Béla, Szentmártoni János* folytatott beszélgetés színes volt, *Maria Larsson*, a moderátor mind a három íróval megtalálta a megfelelő hangot. A közönség még szívesen hallott volna többet is, vagyis a programra szánt időkeret túl rövid volt.

A vásár központ témájához illeszkedett az északi írókat, többek közt Tranströmert fordító *Jávorszky Bélával* való beszélgetés. Szó esett Tranströmerről és más svéd írókról, néhány izgalmas „műhelytitokra” is fény derült. *Márky Ildikó* műfordító és *Svante Weiler* kiadó magas színvonalú, ugyanakkor színes szakmai beszélgetést folytatott *Esterházy Péter* írói munkásságáról, mely a közönséget is lekötötte. Látszott, hogy mindketten alaposan felkészültek, s az is, hogy szakmai szempontokon kívül nem nagyon kívánnak egyéb szempontokat vinni a beszélgetésbe.

Ezek után került sor a már korábban említett kerekasztal beszélgetésre, mely - mint már említettem - olyan témákról szólt, melyek egyaránt fontosak mind a svédek, mind a magyarok számára. Jól követhető, lendületes beszélgetés tanúja lehetett a közönség, melyet *Lipcsey Andersson Emőke* író vezetett.

A könyvvásár utolsó napján a skandináv országokban működő magyar kiadók, nyomtatott vagy digitális irodalmi lapok, hálózatok képviselőivel, irodalmárokkal

kal találkozhatott a vásáron sétálgató közönség spontán beszélgetések keretében. Jó lett volna, ha nemcsak a közelben lakók tudnak eljönni. Az *Ághegy* lapfolyamat *Gál Zoltán*, a *HungaroFans* csapatát *Sall László* képviselte. Jelen volt még *Kádár Péter* költő, *Maria Larsson*, a *Felis* könyvkiadó vezetője és *Hasse Nylén*, a Budapestről szóló könyv szerzője. Könyveivel ott volt *Ove Berglund*, Tóth Árpád díjas műfordító, a *Brända Böcker* kiadó vezetője, aki szombaton minden programunkat követte, s hozzászólásával is gazdagította.

A magyar pavilon frekventált, szembeötlő helyen volt, így sokan észrevették, elsétáltak mellette, benéztek, érdeklődtek mind szakmabeliek, mind pedig a nagyközönség. A pavilonban elhelyezett könyveket sokan lapozgatták. Jó arányban szerepeltek a svéd és a magyar nyelvű könyvek, melyeket a Balassi Intézet küldött, illetve amelyeket a pavilon a *Sällskap för Ungersk Litteratur* egyesülettől kapott kölcsön. A svéd nyelvű tartalmas, és mutatós katalógust, mely csupa, Svédországban még ismeretlen kortárs szerzőt mutat be, szívesen vitték magukkal a látogatók. A pavilon falait díszítő fóliákon olyan írók portréi szerepeltek, akiknek művei már svéd fordításban olvashatóak. A fóliákról a látogatók pozitív és negatív véleményeket is megfogalmaztak. A falak díszítése azonban egyértelműen magára vonta a figyelmet.

Amit sokan hiányoltak az az volt, hogy a könyveket nem lehet megvásárolni.

Népszerű volt a pavilonnál, az első nap végén rendezett szerény kis fogadás magyar borral, pogácsával, csokoládéval. Nem mellékes, hogy valamennyi termék magyar volt. Igen szerencsés, hogy ezen az eseményen jelen volt *Kovács Zoltán*, társadalmi kapcsolatokért felelős államtitkár. Az itteni magyar egyesületek képviselőin kívül *Bengt Halse* tiszteletbeli konzul is ott volt.

A pavilon életét színesítette, hogy a szombati programok szereplői néhány órát a pavilonnál is eltöltöttek, így velük is beszélhetett, aki éppen arra járt. A vásár négy napja alatt a pavilonnál többen is szolgáltatást vállaltak és odaadóan, lelkesedéssel látták el feladatukat.

A változatos program, az odaadás és a lelkesedés nem maradt visszhang nélkül. A könyvvásár előtti napokban azzal keresett meg a könyvvásár kommunikációs igazgatója, hogy annyira gazdagnak és változatosnak találják programunkat, hogy azt honlapjuk főoldalára teljes egészében kiteszik. Mindezt annak fényében kell látnunk, hogy a vásáron összesen 3446 program és 2420 résztvevő előadó szerepelt. Nyugodtan állíthatjuk tehát, hogy mind a szakma, mind a nagyközönség észrevett minket.

A Göteborgi Könyvvásáron való részvételünk példája azt igazolja, hogy érdemes színvonalas programokkal jelen lenni kiemelt eseményeken, mert nem marad el a visszhang, magunkra vonhatjuk a figyelmet. A jó szereplés és az elismerés pedig jelentős mértékben hozzájárul Magyarországra pozitív megítéléséhez.

Lipcsy Andersson Emőke

író, költő, műfordító,

a 2012-es Göteborgi Könyvvásár svédországi koordinátora

„Mert magyar irodalom csak egy van”

Interjú Lipcsey Andersson Emökével

- Miben különbözik a magyarok által kiemelten látogatott Frankfurti Könyvvásártól a göteborgi?

A Frankfurti Könyvvásárt Európa legnagyobb könyvvásaraként tartják számon, míg a göteborgit Európa második legnagyobb könyvvásaraként emlegetik, vagyis a különbség első sorban a méretekben jelentkezik. Göteborgban ezzel együtt több az előadás, szeminárium és több író, előadó vesz részt, míg a frankfurti vásáron nagyobb az üzleti tevékenység. A Göteborgi Könyvvásár hagyományai közé tartozik, hogy az előző év irodalmi Nobel-díjasa is ellátogat a vásárra, így ebben az évben Tomas Tranströmer svéd költő is jelen volt.

- Magyarország, a magyar irodalom szerepelt-e korábban a Göteborgi Könyvvásáron? Önnek milyen szerepe volt a magyar részvételben? Kiknek a segítségére, támogatására számíthatott?

A magyar irodalom szerepelt már a Göteborgi Könyvvásáron. Magyarország szereplését tudomásom szerint mindig más szervezte, de az eddigi szereplések közül kiemelném, mikor a Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülése volt a szervező. Mégis, most, mikor a Balassi Intézet svédországi koordinátoraként a vásár vezetőségével egyeztettem, azt vettem észre, hogy mindenki egyértelműen úgy könyveli el, hogy Magyarország első alkalommal jelenik meg a Göteborgi Könyvvásáron. Számtalan oka lehet annak, hogy a könyvvásár szervezői miért így élik ezt meg, egy azonban biztos; valami hiányzott ahhoz, hogy megjegyezzenek minket. Utólag nehéz volna rekonstruálni, hogy akkor milyen tényezők játszottak közre abban, hogy láthatatlanok maradtunk. Egy dolgot azonban én elengedhetetlennek tartok, ez pedig a folyamatosság. Nem elég, hogy egy évben felbukkanunk egy vásáron, aztán évekig nem jelentkezünk, hanem ha egyszer bemutatkoztunk, egy darabig évről-évre meg kell jelennünk. Csak így válhatunk hitelessé, és csak így tudjuk kivívni a minket megillető helyet a nemzetközi könyvpiacra. A mezőny erős, mindenki azért küzd, hogy észrevegyék, a harcoló felek nem azonos eséllyel indulnak, s a harc eszközei sem mindig a legnemesebbek. Mostani szereplésünk 2009 óta körvonalazódik, tehát bizonyos szempontból alaposan elő volt készítve. 2009-ben egy találkozót szerveztem a Magyar Írószövetség akkori vezetősége, és a Göteborgi Könyvvásár vezetősége között. A könyvvásár igazgatósága nagyon pozitívan fogadta Magyarország részvételi szándékát, és messzemenően támogatta. Ezen a vásáron nagyon sok kiadó, egyesület, szervezet jelenik meg, de egyértelmű az igény arra, hogy minél több ország mutassa be magát, és átfogó, széleskörű képet nyújtson hazája irodalmáról, főleg a kortársakról. A 2009-es találkozó egyik főszereplője L. Simon László volt, aki akkor az írószövetség titkáraként látogatott Svédországba. Ő volt az, aki kitartóan tovább vitte a vásáron való részvétel gondolatát, s mindvégig támogatta, hogy a terv a gyakorlatban is megvalósuljon. Köszönet jár azoknak is, akik a vásár napjain a magyar pavilonnál szolgálatot teljesítettek, illetve az előkészületekben segítettek.

Nagybetűkkel szerepeltünk

- A skandináv országokban élnek magyarok, kivándorlók, kitelepültek, akik irodalommal is foglalkoznak, de itthon kevésbé tudunk róluk. Ön Svédországban élő íróként jól ismerheti ezt a kört, kiket említene?

Nem szeretnék egyes alkotókat kiemelni. Inkább az *Ághegy* irodalmi és művészeti folyóiratot, lapfolyamot említem meg, amely már csak monumentalitása miatt is kiérdemli, hogy szóljunk róla. Tar Károly, a folyóirat szerkesztője nem kevesebbet tűzött ki maga elé, mint azt, hogy feltérképezi egész Skandináviát, felkutatja és bemutatja az itt élő magyar írókat, költőket, képzőművészeket, muzsikusokat. Az *Ághegy* egy óriási adatbázis is tehát, amelynek rendezése és kiértékelése a jövő feladata. De a kérdés, amit az imént felvetett, még messzebbre vezet. Ennek kapcsán itt szeretném kihangsúlyozni, hogy ma már az olyan fogalmak, mint "kivándoroltak", vagy "kitelepültek", vagy "emigráns írók" nem illelnek semmilyen kontextusba. Az emigrációs irodalom a kommunizmus elől Nyugatra, illetve az Egyesült Államokba menekült alkotók munkásságát jelenti. Az emigrációs irodalom fogalma ezért szerintem egyfajta politikai értékrend alapján létrejött fogalom, mely akaratán kívül kirekesztő; kirekeszti azokat az írókat a magyar irodalom egészéből, akik valami miatt kénytelenek voltak külföldön élni. Ma inkább az a feladat, hogy minél jobban integráljuk az egykori emigráns írókat és a külföldön élő írókat a magyar irodalom egészébe, mert magyar irodalom csak egy van. A külföldön élők befogadása a magyar irodalom egészébe ugyan megkezdődött, de ugyancsak gyerekcipőben jár. Az integráció folyamatában pedig mellőzni kell a politika értékrendjét, mert az irodalmi művek értékét más mércével kell mérni.

Életkép a csarnokból

A külföldön élő magyar írók helyzetüknél fogva még mindig lépéshátrányban vannak, kevésbé ismertek, mint a Magyarországon élők, nehéz kitörni az elszigeteltségből. Mikor például Papp Tibor író, költőt, a párizsi Magyar Műhely egyik alapító szerkesztőjét nemrégén megkérdezték arról, hogy mint külföldön élő író, milyen támogatást, segítséget kapott otthonról, ami hátrányos helyzetének leküzdésében segítette, röviden és tömören csak ennyit felelt: semmilyen.

Hozzáteszem, ha a politikai értékrend helyett inkább a szakmai teljesítmény számítana az irodalmi alkotások megítélésében, az egész magyar irodalomra jótékonyan hatna, s talán lassan eltűnnének a politikai értékrendek mentén létrejött székértáborok is.

- A magyarországi Könyvhétről az utóbbi időben igyekeznek távol tartani a politikusokat, egyéb, nem könyves intézményeket, itt viszont mintha kifejezetten törekednének a tágabb kör bevonására. Mi lehet ennek az oka?

A Göteborgi Könyvvásáron számtalan „nem könyves” intézmény is szerepel, rengeteg előadás, szeminárium, vita hangzik el, melyek témája bármi lehet a szakácművészettől kezdve a matematika-oktatás legújabb eredményein keresztül kulturálpolitikai kérdésekig. Az elv talán az lehet, hogy minden odaillik, ami valamilyen módon hat az irodalomra, vagy amire valami módon hat az irodalom. Lehet, hogy ez az elv áttekinthetetlenre duzzaszt egy könyvvásárt, ugyanakkor pozitív az, hogy nincsenek tabutémák. Ami a politikusok szereplését illeti, megfigyelhetjük, hogy Svédországban nem tép fel annyi fájdalmas sebet a politika, de a svédek nem is annyira tájékozottak politikai, illetve közéleti kérdésekben, mint Magyarországon. Ez a naivitás, tájékozatlanság sokszor veszélyes, mert a legtöbb

Nem voltak tabutémák. (Jobbról Szentmártoni János)

svéd szinte bármit elhisz, amit például a médiában hall. Talán ezért is fontos, hogy a könyvvásár olyan fórum is, ahol egy-egy témát többféle megvilágításba lehet helyezni. Így nagyobb az esélye, hogy az emberek önálló következtetéseket vonnak majd le. Az is hozzátartozik a képhez, hogy a könyvvásáron a politika nem a napi pártpolitika szintjén jelenik meg, hanem egy általánosabb, nagyobb összefüggésben. Idén például többek közt felbukkant a szólásszabadság kérdése, hiszen ez a téma elválaszthatatlan az írói szabadság témakörétől. Ezt a kérdést járták körül azok az előadások vagy viták, amelyek a témával foglalkoztak, minden egyes, a témával foglalkozó program más-más megvilágításba helyezte a kérdést, de valamilyen szinten mindegyik kapcsolódott magához a szólásszabadság fogalmához.

- Az északi országok irodalma szerepelt fő témaként, gondolom, tágabb értelmezésben, mint nálunk a Könyvfesztiválon, ahol idén a skandináv országok voltak díszvendégeink. Témaként általában egy régió szerepel, vagy országok, esetleg más?

Általában egy-egy ország irodalma a vásár témája, vagy egy földrajzi területé, vagy esetleg olyan írók állnak a középpontban, akik ugyanazon a nyelven írnak. Így tavalyelőtt például a német nyelven alkotók irodalma volt a középpontban, s ebbe belefért a romániai származású Herta Müller, de a Németországban élő, német nyelven író, magyar származású Terezia Mora is. Idén az északi országok irodalma volt a téma, vagyis Svédország, Norvégia, Finnország és Izland. Jövőre Románia áll majd a középpontban. Románia több éve kitartóan szerepel a göteborgi vásáron, s egyáltalán, igen aktívan munkálkodik azon, hogy a román kultúrát megismertesse a svédekkel. Stockholmban kultúrintézetük is működik,

nem is akárhogyan. A Bonniers kiadó egyik munkatársa, aki részt vett azon az általunk szervezett kerekasztal-beszélgetésen, melynek témája a svéd-magyar kapcsolatok voltak, őszintén hiányolja, hogy Magyarország nem mutat hasonló aktivitást, mint Románia.

- Milyen sikereket könyvelhet el az idei magyar szereplés? Egyáltalán számíthatunk rá, hogy észrevesznek bennünket a nagy irodalmak mellett, mint a német, angol, francia nyelvterület, vagy akár a skandináv irodalom?

Engem is meglepett, hogy mennyire észrevesznek minket. Birgitta Jacobsson Ekblom, a könyvvásár kommunikációs igazgatója azzal keresett meg, hogy mivel annyira izgalmasnak és gazdagnak találják a programunkat, azt kiteszik a könyvvásár honlapjának főoldalára. Így is történt, végig a főoldalon szerepeltünk. Ezt annak fényében is érdemes látni, hogy a vásáron összesen 3446 program és 2420 előadó, résztvevő szerepelt. A Balassi Intézet által kiadott tartalmas, és egyben mutatós katalógust, mely tizenegy, csupa Svédországban még ismeretlen kortárs magyar íróra kívánja felhívni a figyelmet, szintén elismeréssel méltatták.

Madártávlatból

- Mi volt a legemlékezetesebb a magyar programokból?

Valamennyi programunk emlékezetes volt, s éppen a programok sokszínűsége keltett feltűnést. Egy pódiumbeszélgetéssel indítottunk, melynek résztvevői Kovács Zoltán, társadalmi kapcsolatokért felelős államtitkár, Cecilia Wikström, a svéd Liberális Néppárt Európa parlamenti képviselője, és Mats Johansson, az Európa Tanács tagja, a Moderaterna párt parlamenti képviselője voltak. A vitát Gabriel Byström, a Göteborgs Posten című napilap kulturális rovatának vezetője mo-

derálta. A téma a következő volt: Médiatörvény és sajtószabadság Magyarországon.

Programjaink közé tartozott még két magyar író, Szécsi Noémi és Fehér Béla, valamint Szentmártoni János költő bemutatkozása, egy beszélgetés Jávorszky Bélával, a Nobel díjas Tranströmer egyik fordítójával, valamint egy beszélgetés, melynek résztvevői Márky Ildikó műfordító és Svante Weiler könyvkiadó voltak. Ennek témája Esterházy Péter írói munkássága volt. Végül, de nem utolsó sorban említeném meg az utolsó beszélgetést, melynek résztvevői Szentmártoni János, a Magyar Írószövetség elnöke, és Gunnar Ardelius, a Svéd Írószövetség elnöke, valamint Gunnar Nirstedt, a Bonniers Kiadó képviselője voltak. A svéd–magyar kapcsolatok volt a beszélgetés témája, az, hogy a kapcsolatokban milyen nehézségek, illetve lehetőségek rejlenek. A programok nagy részén teltház volt, sőt még álltak is a teremben. Műsorainkat nyitott fórum zárta a pavilonnál, melyen a Skandináviában tevékenykedő magyar kiadók, nyomtatott vagy digitális irodalmi lapok, hálózatok képviselőivel, irodalmárokkal találkozhatott a vásáron sétálgató közönség.

Ismerős arcok

- Várható-e folytatás a svéd-magyar irodalmi kapcsolatokban? A Budapesti Könyvfesztiválon Ön említette, hogy szeretné meghívni Magyarországra Kerstin Ekman írónőt, akinek az Egy gyilkos praxisa című könyvét fordította.

Kerstin Ekman, sajnos, szinte egyáltalán nem mozdul ki otthonából, így erre a programra aligha számíthatunk. Számíthatunk viszont arra, hogy szorosabban lesznek a kapcsolatok Svédország és Magyarország között, mert a beszélgeté-

sen, amely a két írószövetség elnöke között zajlott, az derült ki, hogy mindketten erre fognak törekedni. Ehhez persze konkrét projektekre van szükség, de szerencsére úgy tűnik, vannak elképzelések.

- Hogyan értékelné összefoglalóan a Göteborgi Könyvvásárt?

Nagy eredmény, hogy jelen voltunk, és felfigyeltek ránk. Ahhoz azonban, hogy maradandó nyomot hagyjunk, még sok munkára van szükség. Remélem, lesz tehát folytatása annak, amit elkezdtünk, hogy tovább tudunk építkezni, s hogy jövőre újra ott leszünk a Göteborgi Könyvvásáron.

- Köszönöm az interjút, és remélem, folytatódik a sikeres együttműködés a skandináv és magyar irodalom között.

Csanda Mária

Megjelent az Irodalmi Jelen 2012.október 16.-i számában

Tar Károly versei

Írás a kereszten

nem neveztek Mesternek
nem kérdeztek engem
nem neveztek Világosságnak
nem láttok engem
nem neveztek Irgalmasnak
nem bíztok bennem
nem neveztek Bölcsnek
nem követtek engem
nem neveztek Igazságnak
nem félték engem
nem neveztek Életnek
nem kerestek engem
ha mindörökkre elvesztek
engem ne okoljátok

A nők akár a csillagok

A nők akár a csillagok:
fényeszőrók és Napok,
körülvöttük a férfiak:
keringnek, bolyongnak
melegségre vágyva.

Az én napom lenyugodott,
bóbiskol vagy halott:
pillantása ezüst-hideg
Holdsápadtan-rideg:
melegsége zárva.

Egemről lehullt csillagok
porában vacogok,
körforgásom így céltalan:
végig párnázatlan
melegségük ágya

Tört hely

Folyik a tér,
kerékbe tör-
te már a szél-
tében szálló-
dában álló-
mászó tár-
saságnak jobb-
ik fele, pár-
tos tagok se-
rege, ital-
lal, sok mise-
borral, tele-
fonon kérdez-
ik, mi lesz ve-
lünk?, mind egy szá-
lig, a követ-
kező nagy kon-
ferenciá-
ig: eszünk, ve-
szünk és elve-
szünk, már nem le-
szünk, ha nem le-
szünk ésnél, mi-
kor a kor kel-
leme kelle-
ne kedvünk-
re kelve már-
most is, végül.

Páros magány

Fénypártás lány járt nálam az éjjel
Közös párnánkon bársony a nyoma
Kerek fele belefért ölembe
Kipattant szépen szemhéjam mögül
Copfja szivárvány hajnali kedvemen
Trillázva leng magányom szárnyán

Likerímek**1.**

Magam ura vagyok, lundi
Hajam fura, farom dundi
Mevénültem ott és itten
Bánatimat hoztam-vittem
Mint Minoritates Mundi

1/a

Élt egy vén úr svédben, lundi.
Haja fura, fara dundi.
Öregedett otthon s itt-e?
Bánatait hozta vitte?
Mint Minoritates Mundi?

Mi *kék*?

Még egy tél süvít szemembe
és kristálykelyheiben
jövömet nyitogatja
három unokám.
Kék az ég és melle *kék*
még minden szépségnek.
Anyanyelvemet vasárnaponként
nagyapanyelvként tovább adom.
Kék a magasság, svéd a mélység.
A karbantartók örökéletre rendezik
garzonom és maradék gondjaim.

Könyvem

e-könyv e könyv
lapos egy lapos
papírtalan oldalon
elfér sok ezer dalom

e-könyvem zsebembe
ügyesen belefér
velem mi eszembe
jut és szépen zenél

svéd-sárga irigység mardos
számlámon hiány rengeteg
nem voltam elége karcos
életem hamu-fergeteg

Keserű

Kosárlabdázom néha.
Szállok, mint az angyalok,
hátamon feketére festett
idei számom:77
És a tükör-palánk előtt
felülről könyökig nyúlok
a vörös hússzínű gyűrűbe
a szőrtelen labdával.
Győzelmem sziszegve
fogadja magába,
hálóját tágítva az édes lyuk.
Elszállok egészen -
fiatalkoromig.
Csodálat-szonáta leng körül,
és nem érdekel
a szabálytalankodók
durváskodása miatt megítélt
büntető, nem kell a visszatérés
rögös pályánkra,
nem kell pontszerzésemért
a pályatársak elismerő fogadtatása:
lebegnem jó minden palánk fölött.

Kovács katáng Ferenc

Stavangeri séták

Elbűvölten áll az ember a sokemeletes szálló legfelső szintjén. Futkos tekintete a négy égtáj felé. Emitt sirályokkal lepett belső tó, ilyenből több is van a város határain belül. Amott a tengerbe leszúrt olajkutak acélkonstrukcióin kalandozik a szem, látni avagy csak vélhető. Északról a város közepébe furakodó hajó kikötő. Három fjordnyúlvány darabolja a sziklákba tapaszkodó várost: javarészt alig húsz méterre a tengerszint felett. Az ellenkező irányban fákkal dúsan borított enyhe emelkedő.

*

Hamsun állhatott így karácsony reggelén egy olcsó párizsi szálloda ablakában, árván, magányosan. Habár ott nagy tömeg moraja örvénylett a levegőben. Éljenzések, ijesztő, idegen indulatszavak. Itt ablakon átszűrődő sirályrikoltozás, tenger felől zúgó szelek hangja. Hamsun legnagyobb csodálatára egy világverseny közepébe csöppent. *Két keréken, hallatlan*, jegyezte fel egy szalvétára. *Csíkos ruhás, csapzott fejű bohócok két kerék felett*. A nép úgy ünnepelt, mintha Napoleon parádézna Párizs utcáin. Hamsun még soha nem érezte ilyen kivert kutyának magát. Azokról a norvég kisvárosokról ábrándozott, ahol a vasúton álmos forgalmisták dirigáltak, egylovas fiákerek várakoztak, hogy egy párizsihoz hasonló olcsó szállodába vigyék. Gyalog menne, hordárt sem venne, hogy pár fillért megspóroljon. Üres zsebbel járta mindig az országot, s jó, ha adósság nélkül megszta az előadókörútjait.

*

Nem adja magát ez a város, pedig nyitott szemmel járok, időnként mégis elvesztem a kapcsolatot a külvilággal. Többször is elolvasok egy feliratot. Ez itt színes neonreklám a hatvanas évekből. Mutasson nekem valaki hasonlót bárhol a világon! *Jézus az élet*, hirdeti. Fényes nappal van, ki tudja, este felvillan-e még? Tovább araszolok a macskaköves úton. Egy ajtó előtt megtorpanok, közönséges bejárat, többen besuhannak előttem. A nyíláson át hegedűszó szűrődik ki, be kellene menni, de nem vonz, nem bíztat semmi. Társam is akadt az ácsorgásban; kopott, szürke zakó, bő pantalló, kis karimájú sötét kalap. Farsang van, vagy filmforgatás? Sétabot a jó kiállású idegen kezében, rám néz, de nem köszön. Nagyon ismerős, biz isten láttam valahol. Nem illik arcába bámulni, csak féloldalt lesek, de hiszen kiköpött Hamsun. Mégis csak filmforgatás lehet. Magának mondja, az orra alatt, – érdemes bemenni, de a *Jobbot* ne keresse. Hamsun, Ő maga az, nem dublőr. Beszél hozzám. Így első látásra jóval idősebb nálam, eszembe sem jut letegezni. S hogy csak én láthatom, az nyilvánvaló, közömbösen mennek el mellettem a hangszereiket cipelő zenészek, van aki nem kerüli, egyenesen átgázol Hamsun testén. Bent már több zeneszerszám hangol. Bemelegyek. Hamsun mintha hozzám lenne láncolva. Bach Badineri tételét gyakorolja

egy maréknyi zenész az oltár előtt. Kínai karnagyuk, elsőhegedűsük már csak apró javításokat kér. Mániákusan veszik újra és újra a kritikus részeket...

Ez hát a közel ezer éves Dóm. A jelentéktelen oldalajtón jöttünk be, a pompásan faragott, formázott főbejáratot évente egyszer, a Dómszentelés emlékére használják. Szent Svithun karját itt őrizték ereklyeként. A reformáció viharában tűnt el, mint annyi minden más, felbecsülhetetlen relikvia országszerte. Hamsun jegyez valamit a fehér kézelőjére. Büszke lehetnék rá, Nobel díjas a sétatársam, de ki hiszi el ezt nekem? Talán jobb is, ha elhallgatom. Józan ember nem áll szóba jelesen, kísértettel, pláne ha az illető náci barát, s volt olyan balga, hogy túlélte a tisztességes embereknek szánt átlagéletkort. Így belesodródott Norvégia német-megszállásába, és saját állítása szerint, jobban félt az oroszoktól, mint a... Itt balag a jobbomon felszegett fejjel, még alig lehet túl élete felén.

Lars Oftedal (1838-1900) szobra elé érünk. Jót és rosszat is olvastam róla Kielland író életjáradéka kapcsán. Felsorolni lehetetlen, mi mindenbe ütötte bele az orrát élete 62 éve alatt. Stavanger lakói még mai napig is jócselekedeteit zengik vagy dühödtek kirohanásaira emlékeznek, amint káros szenvedélyeik miatt szapult a gyarló embereket. Végül maga is házasságon kívüli *bűnös viszonyba* keveredett, lemondatták városi tisztségeiről s Parlamenti mandátumáról. Valóságos tömegeket vonzott prédikációival. Sorra építtette az Imaházakat, egy sem volt elég nagy. Nem közölték írásait? Lapot alapított. Kapkodták, mint a cukrot. Ma is nyomtatják, ezen országrész vezető napilapja. Hamsun dühösen morgolódik, most tudatosul csak bennem, hogy nem tágít mellőlem a városnéző sétámon; áldott útítárs az Úr kétezer-tíz évének első felében. Úgy tűnik ki szavaiból, hogy nemigen szívelte Oftedalt. Nem véletlen, hogy maró gúnnyal írt róla valamit. Elkomorodva kérdez, megérjük-e, hogy az ő szobra előtt is így álldógalhatunk egyszer?

*

Most meg én állok Hamsun mellett a párizsi szálloda ablakában. Nézzük az idegen világban ijesztővé duzzadt, zajos tömeget. Hol élhet ennyi ember? Emeletes bérkaszányákban, mint madarak a tenger fölé tornyosuló sziklafal megközelíthetetlen, rejtőzködő repedéseiben? Hamsun dühödten fordít hátat az ablak-világnak s az íróasztalon szétszórt levelekben turkál. Válla fölött lesem mozdulatait. Lehetséges, hogy még külföldön is utoléri a követelőző, ismeretlen nevű költők levelei? Ha nem segít, áll egy kopott papírlapon, hamarosan éhen pusztulok. Mikor postázták? – kérdezi félhangosan Hamsun. Keltezés nincs a levélen, cím se, s az aláírás elmosódott. Hová küldjek pénzt? – kérdezi csak úgy magának – szerencsétlen, előbb nekem is kölcsön kellene kérnem... Mosolyog magában, elképzeli, amint levelek szállnak körbe-körbe a világon, kölcsönzők segélykiáltásai, borítékba rejtett bankók. Új címekre, megszűntekre, szállnak tovább, vissza a feladóhoz. Miközben egy kétségbeesett postás – valahol, valamikor – felgőzöli, színes papírra cseréli ki a papírpénzt...

*

Óriás sirály köröz felettünk, pottyant egyet a lábunk elé. Ni csak, egy kishal. Vergődik még az eget megjárt szerencsétlen, visszadobjuk a tengerbe. Sétálunk a parton tovább.

Mert a tenger külön szól mindenkire, aki feléje fordítja az arcát (Alexander L. Kielland 1849-1906, Stavanger szülőtte, akit Oftedal oly rútol kicsinált).

Hamsun hitetlenkedve áll meg az Olajmúzeum bejáratánál, egy 1900-as évek elején kelt újságcikket idéz, ami kizárta, hogy Norvégia partjainál olajat lehetne találni. Mindez Kielland kapcsán jött elő. Ő az író társra gondolt, én az 1980. március 27.-én az íróról elnevezett platform katasztrófájáról olvasom az emléktáblán: egy óriási vihar és egy végzetes anyag- vagy hegesztési hiba folytán előbb a fűrótorony egyik tartólába rogyant meg, majd az egész torony eldőlt. Az ilyen eseteket jelző érzékelő is meghibásodott, nem tudták a személyzetet időben értesíteni, kimenteni. 20 perc alatt zajlott le minden. A 212 fős személyzetből 123 veszítette életét. A mai előírások már sokkal szigorúbbak, naná, az ember csak a saját kárán tanul!

A norvég geológusok saját kutatásaikra alapozva még a 60-as években sem tartották valószínűnek, hogy Norvégia nyugati partjainál olajat, esetleg gázt lehetne találni. A holland partok menti sikeres próbafúrások éltették ugyan a reményt, de csak a külföldi szakemberekben. 1962-ben a Philips Petróleum egyedüli feltérési jogot kért Norvégiától, de ezt a kormány elutasította. A növekvő érdeklődés nyomására törvénybe iktatták, hogy ki és milyen vizsgálatokat folytathat norvég felségvizeken. Ezzel egy időben megállapodtak Dániával és Angliával a tengeri határvonalakról. Az amerikaiak első, 1966-os próbafúrásai eredménytelenek voltak. Hároméves, hiábavaló kísérletezés után — már a befektetők épp megelégtettek a tetemes ráfordítást, le akartak állni — de a megszállott gárda kitartott, 1969-ben olajat talált. A kitermelés 1971-ben indult meg. Az 1970-es években, s azóta is folyton, egyre északabbra haladva, újabb s újabb mezőket tárnak fel Norvégia nyugati partjainál. A kimerült mezőkre is visszatérnek, mert a legújabb technológiákkal még azok is nyereséggel szolgáltatnak feldolgozható nyersanyagokat. Az első években csak külföldi vállalkozások fúrtak, építettek tornyokat, termeltek ki olajat. 1972-ben megalakult a Statoil, a norvég állami olajtársaság s ettől kezdve minden lelőhelynek és kitermelésnek 50%-ban állami kézben kell maradnia. Feltetelezik, hogy a norvég fennhatóság alá tartozó területek alatti olaj és gázkészlet 40%-át termelték ki napjainkig. Még 50 évig tarthat a maradék. Az állam jó gazdának bizonyult eddig, az olaj minden területen lendített a gazdaságon és számottevően növelte az életszínvonalat. Hamsun e gépiesen elhadart tájékoztató szövegtől nagyon utálhatott engem, hátat fordított, botjával idegesen kopogott a kövezeten. Nem sokat érthetett az egészből, de az ösztöne megsúghatta neki, hogy nem tiszta dolog ez! Normális talán, hogy évmilliók alatt keletkezett valamit 100 év alatt elpazarolunk? S mi marad a helyén? Egy hatalmas úr tátong alattunk? Magasságos ég, szédült, forgott Hamsun körül a világ. Szánalmas kisöreg — mondanák rá, ha az okos tojás műszakiaknak is jelen valóan látható lenne — le van maradvá egy brosrúrával. Tudja fene, Hamsun halhatatlan, ki tudná igazán, ha nem Ő, ki nevet a végén...

*

Stavangerben születnek a legjobb angol viccek. Amikor ez alig ismert kisváros olaj fővárossá vált, angol szakemberek lepték el. A vendégek igényei szerint egyik Pub nyílt a másik után. Ezekből hétvégeken a közszolgálati TV, a legjobb adásidőben, viccmesélő programokat sugárzott. Pompás alkalom rejtett ital- és dohányreklám elhelyezésekre (az amúgy még mai is abszolút reklámmentes közszolgálati állami tévében). Mostanság visszanézve már nem is olyan szörnyű program, mint amilyennek 25 évvel ezelőtt tűnt. Nem a műsor vált jobbá a rak-tározás alatt. Az általános ízlés s a valóság-show színvonaláé hanyatlott a béka-küszöb alá.

*

MUST. Végre egy jóízű magyar szó Stavanger belvárosában. Sajnos csak a MUzeum STavanger kezdőbetűi. A képtárára futja időből, s hol lehetne másutt, mint az Ibsen utcában. Leginkább Lars Hertervig (1830-1902, Norvégia egyik legnagyobb nemzeti romantikus festője) képei érdekelnek, s itt van belőle bőven, úgy 70 darab, hisz Stavangerben nőtt fel s élete nagy részét is itt vagy a közelben töltötte. Jon Fosse Hertervigről szóló kétkötetes regénye óriási hatással volt rám. Az irodalmi szakma megkérdőjelezi, van-e joga valakinek minimális dokumentumra alapozva ún. életrajzi indíttatású regényt írnia. Nem az alkotás minőségét vitatják, hanem hogy a főhős köztudatban betöltött státuszát, népszerűségét kihasználhatja-e felemelkedése céljára az író. Emígyen látva biztosítani az újonnan keletkezett, de *költött* mű piaci sikerét. Jon Fosse megtehetette ezt Ibsen feleségéről, Suzanne-ról írt drámájában is, a szakma későn ébredt, csak jóval e művek születése után lobbantak fel a viták e témában. Jon Fosse *Melancholia* című regénye szubjektív, az író fantáziavilágát tükrözi, bárkiről szólhatna. Nem dokumentumregény, hisz Lars Hertervigről, életének bizonyos szakaszairól nagyon kevés konkrétumot tudunk.

A skizofréniában szenvedő alkotót, a festményeiből, mintegy tükörből szerettem volna viszontlátni. Darabos felhői, részegen ingadozói faágai, igen, talán beteges látomások. De nála sehol nem jelennek meg a Francis Bacon-i riasztóan torz emberi roncok, kifacsart testek. Még az sem látszik a rendelkezésre álló adatokból, hogy Hertervig valóban skizofréniában vagy bármi hasonló betegségben szenvedett volna. Annyi bizonyos, hogy egy ideig ideggyógyintézetben ápolták s onnan gyógyíthatatlan minősítéssel távozott. Ez aztán véget is vetett önállóságának, a festők kiközösítették maguk közül. Gyámság alá került, alkalmi munkákból tengődött, nem volt pénze olajfestékre, vászonra. Olcsó anyagokat vitt fel használhatatlan alapanyagokra. Sokszor csak lisztből készített csirizzel ragasztgatott papír fecniket újságlapokra, csomagolópapírra, dobozfedélre... Halála után 12 évvel fedezték fel, állították ki képeit Kristiániában.

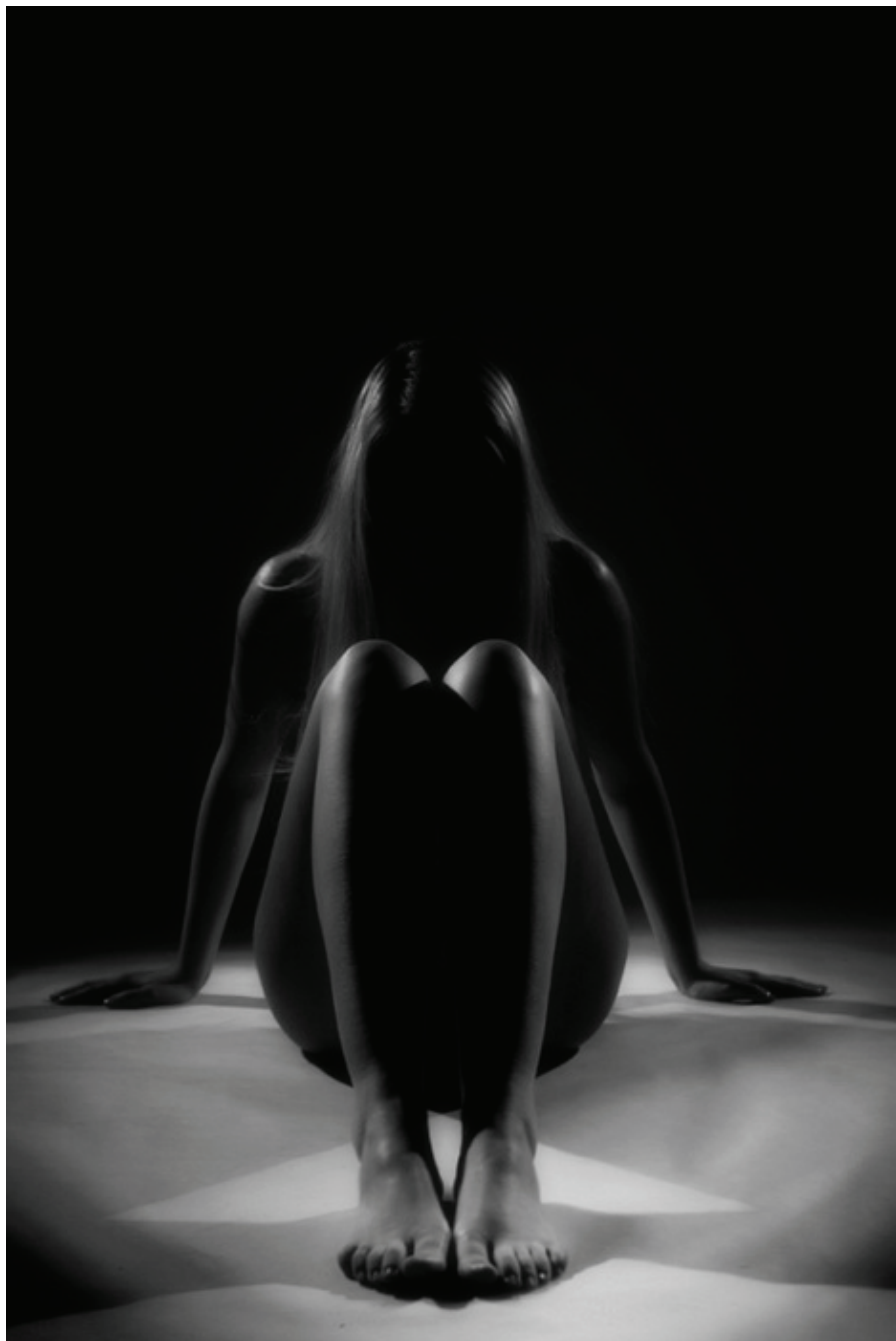
*

Hamsun méltatlankodik mellettem, itt az Isten sem ismeri ki magát. Hát nem pont erről panaszkodtam én is? Nem adja magát ez a város. Utcái a legváratlanabb kanyarokban vesznek el, a házai sziklába bújnak, s egyszer csak víz ölel körül vagy egy monstrum állja utunkat. Két hadihajó épp a város civil lakosságának mutogatja magát. Le-föl, ki-be, folyton kétrét görnyedve az átjárók nyílásain. A legényszállítás szűkös, barátságatlan. Az ebédlő, és a társalgó ellenben öcsillagos. Híg kávélottyót osztogatnak, Hamsun átköp a korláton, fél, hogy megmérgezik. Neveket hadar el a fülem mellett, Alf Larsen, Olaf Bull és Wildenvey. Szerinte e három költő a létező legnagyobb. Nem hajlandó elárulni, hogy miért pont ők... Szerintem mint prózaíró, mindet magasan túlírta, még verselésben is lepipálta a fentieket. Ítéljünk magunk!

*Hangom megkopott
hárfám hamis
megszokásból kezdek
húrok pengetésibe.
Súlyos percek
félek és remélek...*

Székely János fotója

Székely János: Akt—fotó

Tar Károly**Summa**

Részlet szerző regényes életrajzának második,
Saját lábón
című kötetéből

II. rész

1953-ban kegyes volt a tavasz, április elején már fűrödtünk a tengerben, a szovjet hadsereg városban állomásozó katonalányainak gömbölyűségeire feszülő szoknyák és blúzok látványa letaglózott, csupa szőke angyal, csilingelő nevetéssel vonultak át a szikrázó napsütéstől ünnepélyes téren, tátott szájjal bámultuk kivirágzásukat, olyan erővel csapott meg szépségük varázsa, hogy nyál csorgatva lerogytunk a járdaszegélyre, arcunkon a leplezetlen kéjsóvárgás, az elbambult kanok tettekészségének, minden mást érzéstelenítő feszültsége, megfoghatónak tűnt a levegőben vibráló ámulat, önkéntelen sóhajunk felerősödvé cirógatta a lányok testét, nevetgeltek vidáman, hangszálaik pattanásig feszülten, apró sikolyokat indítottak biztatásunkra akaratlanul, emberi és állati ösztönöket ingerlően működött a tavasz, nem tudtuk mitől, de kimondhatatlanul boldogok voltunk, a lányok látványa elbódított, akár a langymelegben késő éjjelbe nyúló teleholdas tengerparti séták, a gitár messziről hallatszó hangja, szerelem, nosztalgia, édes-bús fiatalság, párzásra ösztökélő, ellenállhatatlan indulat, honnan tudhattuk volna, hogy az ilyesmi nem jön vissza soha már, lebegtünk, mint az anyás érzésekkel telítetten vonuló alacsony termikekben vitorlázó sokféle sikolyú sirályok, s a reánk törő szépség kavalkádban a patinás Kaszinó épülete melletti öbölben ringatózó hattyúkhoz hasonló hófehéren tiszta párnák való szépségeket álmodtunk ébren is; a régi állomás mellett salakos kosárlabdapálya állott, délutánonként labda is került, néhány nálunk mutatósabb izmokkal dicsekvő fiatalember játszott, hívtak minket is, mutatam egy két trükköt, tetszett nekik, amikor két kézre fogott labdát erőteljes mozdulattal mintha valamelyikük felé dobtam volna, de a labdát nem előre, hanem visszafelé löktem, két felsőkaron között tartottam szorosan, s aztán a kínaiaktól ellesett guggolósan vezettem a lábak között, s ha úgy adódott félpályáról engedtem egy-egy, akkoriban még csak két pontot érő bombát, két hét után bevettek a városi válogatottba, és a szovjet hadsereg helyi csapatát vertük látványosan a lelkesen minket ünneplő közönség előtt; Pop Nelu edzései is be-benéztem az izzadság szagú terembe, kulcsom nem volt a teremhez, Doinát nem mertem többé odahívni, máshova sem, de nem ezért tűnt el a kisvendéglőből, hanem mert férjhez ment egy falubelijéhez; az edzőterem melletti sarokházban néhány szobás szálloda és a vékony pénzüeknek drága vendéglő működött, a bokszolónál nem volt mellékhelyiség, ha kellett a vendéglőbe jártam a WC-re, bemerészkedtem a bárpultos terembe is, ott láttam először jeges vederbe félig süllyesztett dobozban kaviárt, furcsa szakállukról felismerhető norvég vagy dán hajósok is megfordultak ott, akik, ha akadt lány, szobát béreltek, távoli világ illatát hozták magukkal, regényekből ismert érdekes pofák, tele voltam kíváncsisággal, vajon milyen lehet az élet túl a

kikötőn, túl a tengeren, túl a mi kenyérjegyes, nadrágszíjat szorító világunktól, ahol csakis a szovjet ember hősiességét állíthatták elénk példának, Кто это? Вы знаете кто это? Познакомьтесь, это Чеовек Великан. Мы буде знать, пожалуиста..., mert akkor minden keletről jött, s hogy mi ment oda azt sejtettem, duplatalpas, díszes, körbe rámás félcipőt vásároltam, valamely szovjetbe irányított hajórakományból maradt, valamiért nem tetszett a hadisarcba küldött szállítmány, ezért került a konstancai üzletkebe, apám is elcsodálkozott, amikor esztendő múltán megmutattam neki, s szaktekintélyével kijelentette: első osztályú munka, válogatott bőranyag, a kolozsvári Dermatában, az európai hírességű cipőgyárban készült, amely az 1948-as államosítás után munkáshősünk, Herbák János nevét viselte, hat évvel később, mert a magyar név szúrta a sovinszták szemét, Clujana-ra változtatták a gyár nevét, de én büszkén viseltem a Herbák János cipőt, úgy jártam vele, mint a háború éveiben vásárolt „békebeli” bakancsommel, szétrúgni nem lehetett, csak kinőni, még katonakoromban is nyúltam, növekedtem, gyarapodtam, hogy túlszárnyalva apámat elérjem a 182 centiméteres magasságot, húsz esztendőskoromban igyekeztem pótolni, amit pubertás koromban elmulasztottam, amikor iskolatársaim ámulatára a hozzám sokáig ragaszkodó, későkása tejfogaimat is kiköpöködtem, rég volt, több fogam volt tejfog és iskolánk legfiatalabb tanulójaként Kölyök volt a nevem; már nem tudom kinek ajándékoztam azt a kiváló félcipőt, talán Viorel kapta azt a cipőt, mert neki csak a „békái” és az ökle volt nagyobb, mint az enyém, csak abban vagyok bizonyos, hogy akárki örökölte, még sokáig jól járt vele; a hozzám hasonló tudatlanoknak akkor még nem volt nyűg a szovjet provinciához tartozás, az alig burkolt és erőltetett gyarmatosítás, kosárlabdázhattunk az orosz katonacsapattal, leeshetett az állunk az orosz gyévucsák karcsúsága és szökesége láttán, a csatornaépítés munkatelepein láttuk: hemzsegték a Szovjetunióból érkező strapabíró exkavátorok, a különféle traktorok, s ezek között a hatalmas Kirovok, a marhaerős földgyaluk, láttuk és dolgoztunk az ország első és egyetlen úszódaruján, és megismerhettük a szimpatikus, fél lábát Berlin alatt elvesztő szovjet főmérnököt, aki igazi orosz hős volt, épültek és egyre gazdagodtak a hatvan kilométeren terjeszkedő, sokunknak munkát biztosító, a dobrudzsai táj szegény falvaiban élő, földhözragadt lakosok életét gyökeresen megváltoztató építőtelek, ugrásszerűen fejlődött az ország egyetlen tengerparti kisvárosa, a mindig is varázslatos Konstanca; a tavasz pedig mindig gyönyörű, mindig vérpezsdítő, érdemes megélni minden tavaszt, ilyenkor mehetnéke támad az embernek, már Vika vonzásában bódultan jártam a város, a kis kertes házak során sétáltam, kíváncsian vizslattam, mi történik a kis kerítéseken belül, azt képzeltem, hogy mintegy véletlenül rátalálok Vicára valahol, nevét az Icának hangzó Vicára magyarul olvasva így kényeztettem, mert látni akartam, nem tudtam betelni az irodában olykor felvillanó arányos alakjával, karcsúságával, bizsergető nőiességével, amiből észrevétlenül lopni akartam, minél többet elraktározni magamban, mert nem tudtam még, hogy ennek legjobb módja a testiség, a legeslegközelibb emberi kapcsolat, ehhez még nem volt merszem, képtelen voltam elé állni, az edzőterembe hívni, magamról megfeledkezve nyíltan bámulni, s élvezkedésem jutalmául magamat mutatni szégyelltem; fogalmam sem volt arról, hogy a szerelem önfeladás, kitarulkozás, gátlásokat oldó bódulat nélkül lehetetlen, pedig minden erre tanított, ösztökelte; a járda-

szegély zord tövében sárgán virágzott pitypang, a tengerföldről égre akvarellszíneket festett a langyos szellő, a hajókürtök hívogató hangjában dallamok vibráltak, a lányok mosolya a naponta erősödő tavaszi napfényvel gyönyörű trillákká hangosodott, minden zenélt, dalfoszlányokat csirázott a megszokott városi zajok helyébe a tavasz: minél inkább távolodom emberré válásomnak ettől a feledhetetlen szépségű emléketől, annál inkább élesebben rajzolódnak ki ennek a sohasem visszatérő tavasznak a szépségei: ismételten újraélem azt az egyik ráérős szombati napot is, amikor a késődélutáni csöndből alig hallhatóan ismerős dal foszlányaira figyeltem fel, azt hittem hallucinálok, kikapartam fülemből a gyakori torokgyulladásaim miatt használt vattadugót, az erősödő, katonásan ütemes dal szövege ismerős volt, vonzott, Bandinak és Dajcsnak is feltűnt, kirohantunk szállásunk elé, a Tudor Vladimirescu útra, nem írhattam meg egyetlen regényemben sem azt a látványt, amikor két század tengerész közeledett a központ felől, szabályos négyes sorokban, vidáman meneteltek és teli torokból fújták: Százados úr sejehaj! Százados úr sejehaj!, fiatal hadnagy vezette őket, büszkén lépdelt a járdán, látszott rajta, hogy fogalma sincs, mit énekelnek a katonák, mind egy szálig négy esztendei tengerészkatonauskodásra ítélt székely fiúk voltak, akik gyerekkorukban tanulták és egész életükben kedvvel fújták a legszebb magyar katonai dalokat, kópésan merészen hirdették a tengerparti város utcáin többek között azt is, hogy „Horthy Miklós katonája vagyok, legszebb katonája!”, a tisztnek az volt a fontos, hogy katonásan és vidáman szóljon a dal, a közfürdőből jöttek a heti egyszeri mosakodás után, a kötelező Kátyusamájátineviszakojszá és Nabirikátyusa és egyéb halandzsa szöveggel fújt orosz katonadalok helyett, ő is inkább a fiúk otthonról hozott ropogós dalait preferálta, az emberek kigyűltek a járdára, szánk a fülünkig ért, No de ilyet! És ekkorát!, sóhajtott Dajcs és pillanatra visszaképzelte magát a II. világháború függönyhúzó idején vitézkedők hangulatába, a tankosok előkelő alakulata parádézásának idejére, s miközben önkéntelenül kihúzta magát, könny szökött a szemébe, talán azt is sajnálta, hogy nem a fronton vesztette fél lábát, hanem a kötelező román katonai szolgálata idején, a jugoszláv határon, éjszakai motorkerékpáros szolgálata közben, a kutyafejű Tito katonái lötték ki a határon túlról, és ő még oda sem csördíthetett Kalasnyikovjából; repülőn szállították a fővárosi katonakórházba, ahol szétlőtt térkalácsát pótolni nem tudták, amputálni kellett, hadirokkantná vált békeidőben, könnyezve élvezte a tavaszt, s akkor úgy együtt voltunk, mintha testvérek lettünk volna, holmi három testőr, d'Artagnannak képzeltem magam, aki elhagyja otthontalanságát, hogy saját lábán álljon, legyen valaki, „Egy mindenkiért, és mindenki egyért”, naiv kisfiúként ezt komolyan gondoltam, mert már akkor sok volt bennem Nemecekből, állami einstandokra készülve patinázódott lelkiismeretem, Dajcs konfliktusát munkaadójával más környezetbe helyezve ferdítetem kisregényemben, az igazság az, hogy a központi garázshoz szükséges mesterségbeli tudnivalókat többszörösen meghaladó szakképzettségét magyar mivolta miatt sem szívlelte a garázsfőnök, fizetését nem emelte, ezért kapott dühében epeömlést barátunk, s a csokoládéval való kezeléssel akkor be nem vallottan, nagyot csorbult orvos gyógyász tekintélyem, ahelyett, hogy borsmenta, füstike, kamilla, angelikagyökér, kálmosgyökér, ezerjófű gyógynövények és zöldségek kivonatát ajánlottam volna, kéz alól szer-

zett csokoládéval traktáltam betegemet, mértékletességének köszönhetően közérzete javult, de elszántsága erősödött, itt nincs keresnivalója, mennie kell, nekifogott az elszámolás landarisát jární, közben Bandit győzködté, tud olyan építőtelepet, ahol dül a pénz, arannyal fizetnek a szakembereknek, Bandi szaktudása nem a műszaki rajz területén domborodott ki, hanem a szerszámkészítésben, a fém-megmunkálásban, gyakorlati tapasztalatai és középiskolában szerzett szaktudása is erre a területre készítették fel, lázadó természeténél fogva sem a kitartás volt a kenyere, ilyenformán jutott tucatnyi brosúra tanulmányozása nyomán a rendszerellenességig, az állami vállalati alkalmazott státustól a maszek vállalkozásig; nem tagadtam igazukat, lebeszélni sem akartam távozásukról, őszig valahogyan kihúzom, gondoltam, aztán hazatérve, az idő hozta folyamatos változásokra számítva, egyetemi tanulmányaim folytatásának lehetőségeiben hittem konokul, mert mindenféle tanulás örömmel töltött el, kezdeményezhettem bármit, akkora szeleteket vághattam le ilyen-olyan tudományokból, amekkorát agyam elbírt, próbára tettem magam a középiskola elvégzése után, a dicsőséges Szovjetunióba készülve, a nyári hónapok alatt átrágtam magam az orosz nyelvtanon, s valahonnan, még a magyar időből maradt, cigarettahosszúságú spirálos jegyzetfüzetbe írtam a helyes orosz beszéd kompendiumát, utazásom elmaradásának híre után pedig a következő egymondatos tervet fogalmaztam magam számára: Eddig a technika, a reália, jöhetnek a humaniorák!, és az antikváriumokban összeszedtem néhány szürke fedőlapos kiadványt, a Magyar Tudományos Akadémia és a Magyar Filozófiai Társaság ATHENÆUM füzeteiből, kézikönyvem pedig a Vass-villában hagyott Halasy-Nagy József: A filozófia kis tükre című könyvének második kiadása volt, amelyben egyebek között Platón, Arisztotelész, Descartes, Aquinoi Szent Tamás és Kant fordítások is voltak, elsőnek egy latin közmondást jegyeztem meg: *primum vivere, deinde philosophari*, és a bátortást, miszerint a filozófus is ember; nem durcáskodtam, valahogyan hidegen hagyott Bandi és Dajcs búcsúja, talán mert éppen akkor tettem túl magam azon, hogy Vicát elragadta tőlem az a bajuszkás, utálatos mérnök, aki persze, rögtön házasságot ígért és minden pártosnak mondott hízog felszólalásaival az ifjúsági szervezet gyűlésein, a semmit sem számító enyém mellett, a mások utálatát is kivívta, elfordultam, ha láttam őket együtt a tengerparti sétány felé igyekezetükben, Vica úgy nézett fel rá, mint valamilyen nagy emberre, mint régen szoktak azok a szegény sorsban vergődő lányok, akik a jólétre áhítozva, könnyedén elfojtják magukban az igazi szerelem utáni vágyat, és azt hazudják barátnőjüknek, hogy szegény öreg és beteg édesanyjukért feláldozzák maguk, testbedobással kívánnak tejben-vajban fürödni, hiszen a szerelem múltó, és néha nem is annyira ragályos betegség, maradandó változást nem okoz, ha okosan legyűrjük és győztesként kerülünk ki a magunkkal folytatott folytonos küzdelemből, a férfiak nyelvére lefordítva: nem a farkunkra, hanem a fejünkre kell hallgatnunk, ha szebb jövőre vágyunk, így történt, hogy magamra maradtam a tomboló tavaszban, a kezdődő nyárban, és még a nagy Sztálin halála sem változtatott keserűségemen, mert akkor még senki sem mondta környezetemben, hogy nagynak csak hóhéreként volt nagy, anyám, aki nem hitt a szentekben, szentnek hitte, az ágya fölötti homokköbe faragott Jézus töviskoszorús portréját csak azért nem cserélte ki a generalisszimusz képével, mert erre nem volt szük-

ség, hiszen az emberiség atyja minden áldott nap megjelent lapjaink első oldalán, az ünnepi gyűlésen Vicuskám bajuszkás vőlegénye remegő hangon emlékezett, és bizonyára könnyet is ejtett, de a bennem tomboló utálat elfordította fejemet, kinéztem az Ovidiu téri egykori vendéglő kikötőre néző ablakán és a mindenfelé bujkáló halálra gondoltam, hiszen éppen azon a héten lépett le a téli zord idők fogságából szabaduló tengerpartiról, ahogyan nyeglén fogalmaztunk: a térképről egy kolozsvári fiatalember, akit szépen száguldó motoráról ismert a város; Ovidiuról, ebből a kicsi tengerparti helységről, ahol a tervek szerint tengerbe ömlik a Duna-Fekete-tengeri csatorna, innen tartott a Mamaia félsziget fürdőtelepi tó partján Konstancára, egy szekérről kiálló rudat a motor benzintartályával szerencsétlenül súrolva, a reáömlő benzin lángra lobbant, bőrspencerét ledobva futott a tó felé, igyekezetétől haragosabbá vált rajta a tűz, félúton összeesett, mire segítségére siettek halott volt; Gelu persze minden nap gitározott és már illendően lebarant, mert amúgy is oltyánosán sötét bőrére könnyűszerrel rárakódott még egy árnyalat a nekünk ingyen és bérmentve dolgozó, a tengerparton mindig adakozókedvű napsütésből, az igazgatóság tervezőosztályán pedig volt egy vállalkozó kedvű bukaresti manusz, egy minden hájjal megkent, középkorú szakember, aki újítási pénzre vágyott, meggyőzte feletteseit is arról, hogy a másfél köbméteres markolóval felszerelt exkavátorok kisebb átalakítással kétszer akkora haraphatnak ki a homokos dobrudzsai földből, s ezt szép kis haszonnal tehetik, ha a gép-szerkesztők számításokkal és műszaki rajzokkal dokumentáltan az illetékes minisztériumban kopogtatnak ötletükkel, Nosza, rajta fiúk!, biztattak minket is az anyagilag is érdekelték, a dicsőségre áhítozó vezetők, Fogjuk meg és vigyék! alapon addig tököldöttek az áttevezéssel, amíg „körműkre égett a gyertya”, az újítási versenynek határidőt szabtak, előtte egy héttel Gelut és engem is erre a munkára állítottak, szabtuk, nyomtuk becsületesen munkaidőn túl is, kaját a munkálat vezetője szerzett, az egyik rajzasztalról pofáztuk a szalámit, törtük a kenyeret, zabáltuk zöldhagymát, egy héttig ki sem mozdultunk a rajzteremből, egybefolytak a nappalok és az éjszakák, nem jön, hogy elhiggyem, bírtuk a többnapos éjszakázást, átragadt reánk a kezdeményező lelkesedése, talán ezért, félve írom most ezt, dicsekvésnek tűnik, tényként nem tagadhatom, élveztük a munkát, csak vasárnap este, amikor több dagadt irattartóban sorakoztak fénymásolt rajzaink és egy mérnök kíséretében hajcsárunk éppen csak elérte a fővárosba tartó gyorsvonatot, akkor zötytyentünk össze, szállásunkra menni sem volt erőnk, a néhány száz méterre fekvő ágy elérhetetlen messzeségnek tűnt, letaglózott a fáradság, a laposra állított rajzasztalra dőlve aludtunk, mint a tej, hófehér felhőkön guggolva végtelen hosszú csavarokat rajzoltam, az ozalid-papír színe türkizékre váltott, a tus vörös volt, végigömlött a lángoló láthatáron, csuromvizesen ébredtem, perzselt a déli nap, összeszedtem Gelut, és álmatag léptekkel, mint a hajón járó tengerészek imbolygó léptekkel vonszoltuk magunk a puhahomokos plázzán át a tenger hús és sós vizébe, ébredésbe ringattuk magunk, és szállásunkra térve másnap délig aludtunk egyfolytában; hétvégén kaptuk a hírt, az újítást elfogadták, az érte járó pénzből nekünk nem jutott, a köszönetet sem gondolták komolyan a fejesek, a vállve-regetésünkig sem jutottak, kicsiknek is aprók voltunk a nagymenők törtető fergetegében; hirtelen beköszöntött a meleg nyár, az UTC-ben, amit KISZ-nek tudtam,

lelkesítő szavak özönével, ez alkalommal a mezőgazdaságra kívánták terelni a figyelmünket, a mezőgazdaság éppen megint bajban volt, az állami gazdaság zöldségeseiben rohamosan ért a paradicsom, az uborkák ösztönüktől hajtva csak a jövőnek éltek, sietősen magosodtak; a betakarítás idejére nem hatottak a párthatározatok, a pártirányítás minket érintett, Vica vőlegénye folyamatosan lelkesedésére még rátett egy lapáttal; csoportokra osztottak, ő persze csoportvezetőként Vicával került az egyik város közeli gazdaságba irányított osztagba, reményem, hogy majd együtt szedem az uborkát volt szerelmemmel, a méltóságteljességet sikertelenül utánozva, elúszott, akár egy sóval túlterhelt vadidegen teherhajó; Geluval egy Duna menti gazdaság földjein találtuk magunk, a közeli holtágban fürödhettünk, s már az első héten társaim biztatására elszántam magam: átúszom a holtágot, lehetett vagy kétszáz méter széles, akkor még egyetlen úszásmódot ismertem, a kutyaúszást, s csak annyira, hogy a szebeni huszonöt méteres medencében elégségest kaptam a Haza védelmére légy kész!, ezüstérmével díjazott versenyben; társaim, tekintettel alapfokú úszótudásomra, körbevettek a folyóban, olyanformán, mint a vezérgépet a kékségben száguldó vadászpereplők, a Duna vize tejeskávébarna volt, iszapmedrének alját csak a jegenyefahosszúak érthették volna, amikor indultam úgy tűnt magasan áll a nap, lenyugodni látszott, amikor a túlsó part fűzfabokrai alá értünk, ahol a levegőkapkodást annyira alaposan és ráérősen gyakoroltam, hogy társaim az én úszósebességemhez viszonyítva visszahátréztak kiindulási helyünkre, rólam megfélemlítve vidám vízilabdázásba kezdtek; hajamba kapaszkodva végül nekiduráltam magam, tíz-húsz méterenként sűrűn gyakoroltam a vízbe fulladást, nem sok sikerrel, sehol biztató szó, dicsérő taps, drukkolás, ez a kínlódás egész életemre előremutatón jelezte sorsom, a magam küzdelmével nem sikerül majd elkápráztatnom a világot, ha huzamosabb ideig eltűnök, akkor sem keresnek, nem hiányzom majd egyetlen táncból vagy versenyúszásból, hogy a vízi balett utáni vágyamat ne is említsem; naphosszat szedtük, kis ládába raktuk a paradicsomot és az uborkát, került egy kis olaj és só, olykor aludttejjel nyakon öntve zabáltuk a vegyes salátát, hogy tele legyen a bendőnk, vitaminhiányunk feltöltése nem volt tudatos, kíváncsiságunk ennél nagyobb volt, Geluval bebolyongtuk a környéket, Csernavoda porosan ájult utcáit magunk mögött hagyva, a csatorna megkezdett medrét kerestük, közepén keskeny árkot ástak a rabok, az suttozták, néhány éve rabmunkára alakított kényszermunkatábor is szovjet mintára alakították, fegyveres örök vigyáztak a foglyokra, közelükbe sem mehettünk, az itt megkezdett több száz méteres csatorna közepén, a rabok által csákánnyal és lapáttal kiásott árokba a Dunából vizet vezettek, egy helyütt apró tóvá szélesedett, az árok, draglinának nevezett vizes földkotró úszott rajta, lapos elefánthoz hasonlított, orrában forgószerkezet kavarta és iszappá oldotta a földet, erős szivattyú küldte vastag csövön át több száz méteres távolságba, a cövekkel jelölt csatorna partján túlra, ahol lassan kiszáradva dombot alkotott, Ez a jövő, mondta meggyőződéssel a draglina kezelője, s megértettük, hogy az exkavátorokhoz vezető vasúti pályák kiépítése, a rengeteg föld tehervagonokban és behemót tehergépkocsikban szállítása nemcsak bajos és poros, hanem sokkal költségesebb, mint a vizes eljárás; felkapaszkodtunk a csernavodai vasúti állomásra, a dombról jól látható volt az a mészköbe faragott hatalmas tér, ahová a

tervezett atomerőművet építik, persze szovjet irányítással; a csernavodai Saligny-híd alatt méltóságteljesen dugig rakott uszályok vonultak és a hídfőnél a román katonaság török elleni küzdelmeinek hőseit, a bronzba merevített dorobáncot is megbámultuk; kilométerekkel fennebb, a Duna jobbpartján szőlő zöldellt, Gelu már járt arra valamikor, valamelyik nyári vakációja idején, jó borral kínálta őt ott egy gazda, az ember nem felejtí az ilyen meghitt hangulatos vendégszeretetet; gyorsan teltek a napok, aztán a csatornaépítő vállalat tisztviselőit egyik napról a másikra visszavezényelték a paradicsomos földekről, Vicát nem láttam, a tervezőosztályon nem sok munka akadt, a Tudor Vladimirescu út melletti régi vasút-állomás közelében, a pihenőpark szélén, nyári mozi működött, lombosodó fára vagy a mozi magas kerítésére kapaszkodva hatszor néztem végig a Hamletet, az Oscar-díjas Laurence Olivier volt a főszereplő, nekem az ideális színész, akikhez hasonlót hiába kerestem a Kolozsvári Államai Magyar Színház színpadán, ahol Csehov tragédiáit nem komédiának rendezték és a Gorkij darabokban a kispolgárok vagy az éjszakai menedékhelyek emberei nem keltettek bennem könyörületet, sem részvétet, de félelmet sem, és nemcsak azért, mert nem sütögették el az előadás idején színpadra cipelt vagy a szertárban felejtett fegyvereiket, azt sem tudták, hogy a színen látható puskának annyi a dolga, hogy elsüljön; nyári moziba csak egyszer váltottam jegyet, amit a pénztárosnőnek, mert nekem fölöttébb viccesnek tűnt, és mert nem fértem a bőrömben, hat nyelven köszöntem meg; s hogy kiszolgált, akkor vetődött fel először bennem: anyanyelvemen és a kötelező, és egyre szigorúbban követelt állami nyelv mellett sok más idegen nyelv segítheti a polgárt a boldogulásban, mit adtam volna, ha szót értek azokkal a furcsán szakállas idegenekkel, akikkel hébe-hóba találkoztam a vendéglők környékén vagy a szigorúan őrzött kikötőben, to be, or not to be: that is the question; ha elkeseredtem is, eszem ágában sem volt meghalni; mostohaanyám végre elküldte a Bolyai Egyetem látogatás nélküli matematika fakultása által kért megoldandó feladatokat, nagy paksaméta volt, nekiláttam buzgón megoldásuknak, később vettem észre, a beadási határidőt január végén lejárt, letettem a ceruzám, lelombozódva elkönyveltem ezt a vereséget is, és akkor végleg elhagytam a matematikát; megnövekedett szabadidőmben a fekete-fehér árnyalatairól töprengtem, sarkosra igazítottam véleményemet a világ dolgairól, úgy éreztem mindenben zene van, még akkor is, ha a zongora fehér-fekete billentyűi alól szívárványszínesen áramlik; sejtettem, hogy éjszakára minden leegyszerűsödik, a fényt elnyeli a sötétség, akkoriban még nem álmodtam, nem kergettem színes álmokat, a nap egyharmadában, tudatom sötétítő függöny mögött pihent, bambán nyugtáztam, hogy nincs miért, már az egyetemért sem érdemes hazatérnem; bizony, ha akkor tágra nyíltak volna az ország kapui, ma valahol a világ végén élnék, mert nemcsak nézni, hanem látni is mindig kedvem volt, úgy éreztem, pont erre születtem, egy kolozsvári munkásíró kisregényének hőisével ellentétben engem nem „bekapott” szülővárosom, hanem kitaszított, elűzött, elidegenített mindenkor, így gondoltam később is, amikor visszatérve szülőhelyemre egyetlen irodalmi hetilapunkban, az Utunkban megjelent erről, és ebből az érzésből kelt novellám, egy fiatalemberről szólt, akit számtalanszor kitaszít a város, akiben a csakazértis lángja takaréokra vált, ha álmait feladni képtelen is, de ez is még odébb van;

Gelut elcsalta a nagymenő gépszerkesztő, aki annak ellenére jól forgolódott, hogy mérnöki diplomája sem volt, egy fővárosi céghez pártoltak, Gelu örömmel ment, hazamehetett, én meg magamra maradtam, éppen tizennyolc éves születésnapomra kellett volna készülődni, egyedül ez sem megy, gondoltam, szállásunkon akkoriban megszólított egy idegen, állást kínált, egyféle cserét, hogy barátja az Ovidiuról elnevezett és általa megunt villanytelepről a csatorna igazgatóságára kerüljön; a város szomszédságába, a szürkehomokosan is kedvelt Mamaia tengerparti üdülőhely környékére cipelt magával, ahol úriember külsejű barátja végigvezetett a villanyfejlesztő telepen, elmagyarázta a műszertábla különféle mutatóinak rendeltetését, Semmi más dolgod nincs, ezeket figyeled, lejegyezteted, mondta komolyan, hangjában szomorúság volt, Tizenkét órás váltásban folyik itt a szolgálat, figyelmeztetett, és biztosított, hogy rengeteget olvashatok, rejtvényt fejthetek munkaidőben, műszaki képzésemnek pedig éppen megfelel a munkakör, Maga miért megy el?, érdeklődtem, már nem tudom mit válaszolt, hangjából éreztem, hogy mellébeszél, ketten is gyözködtek, Nem maradok!, jelentettem ki, a semmittevés nem kenyerem, magyaráztam, közben arra gondoltam, hogy éppen ilyen munkahelyre lesz majd szükségem, ha majd folytathatom egyetemi tanulmányaimat; kurtán búcsúztam, hogy megszabaduljak tőlük, visszaballagtam a városba, a tatár joghurtosnál bekebeleztem megszokott adagomat, délutánra elfogyott édeskés vajaskiflijük, sebj, nem minden fenékig tejfel, biztattam magam és végigsétáltam egyet a tengerparti sétányon, amelyet fordításomban *Tenger varázsának* neveztem, amelynek románul is zengzetes a neve: *Vraja mării*, esténként ott mindig zengett a gitár, néha egymásba fogódzva, ájult révületet játszva táncoltak a párok, újságpapírból csavart zacskókban apró rákokat szemelgettek a sétáló, sóstenger íze volt és köpködtük kemény maradékát szerteszét, a tenger felől szelid szellő borzolta a lányok haját, olykor mutatósan kivilágított tengerjáró is felbukkant a láthatáron, elbődült egy-egy hajókürt, zsidbadság taszította az élni akarókat a magánkivüliségbe, amit szájasabb lányok a maguk nyelvén így fogalmaztak: Aşa şi aşa, plimbaţi, plimbaţi -vă până în neştire! (Így, csak így, sétálotok, sétálatok bele a magánkivüliségbe!), és javában tombolt a nyár, amikor bejelentették, beszüntetik a Duna-Fekete-tengeri csatorna munkálatait; a munkanélküliek elsápadtak, de két hét múlva megjelent az üzletekben a fehér vekni, majdnem egy egészet egyből bevágtam belőle mohón, sok vizet kellett innom rá, lehetséges, hogy akkori vitézkedésemmel indult félévszázaddal később majdnem tekintélyesre domborult pocakom, képtelenségek nyugtalanítottak akkor és ma is; akkor azt hiszen csak azért, mert naponta mindössze fél veknire jutott, megszüntették a kenyérrjegyet, de a harmincöt dekás adaghoz szokva, a sablonos volthoz ragaszkodás jeleit fedezhettem fel magamon, végigkísérte ez tyúkszaros életemet, talán a másokét is, mondhatnám életünket; honnan ragadt rám ez a jelző?, anyám mondta a gyáva emberek életére, nagybátyám a magunk kicsinyességére, de apámtól is hallottam bizonyára, hiszen milyen lehetett annak és családjának az élete, akit a sors arra ítél, hogy a hivatalosan névtelen, de a felvinci köztudatban és a helyiek napi használatában Tyúkszar utcának nevezett szegényes házsorból induljon, testvéreivel együtt meneküljön, a kiszámíthatatlanul is mindig sanyarú életbe; tizennyolcadik születésnapomat egy ilyen fehér veknival magamban ünne-

peltem, nem éreztem semmi különöset, még fájdalmat sem, csakúgy könnyedén, átléptem a felnőttkorba; a Tudor Vladimirescu utcai közös hálót bezárták, karton bőrdömmel, Pop Nelu jószágának köszönhetően és biztatására átsétálhattam az edzőterembe, esténként leterítettük a tömbház-szobányi birkózószőnyeget, ruhadarabokkal takaróztunk, a fülledt levegő rossz álmokat fiadzó hatásától nem kellett tartanunk, az edzőterem a kellenél huzatosabb volt, tüszős mandulagyulladásom kéthetenként kiújult, mindig volt nálam szulfamid, ha éppen nem konyadoztam, bokszkesztyűt húztunk és felkapaszkodtunk egy-egy menetre a ringbe, három percig, ha csak védekeztem, elfogyott körülöttem a levegő, Nelu meg sem izzadt, legalább két súlycsoporttal fölöttem állott, egyszer szabadtéri ökölvívó bemutatón is drukoltam neki, ő is inkább csak védekezett, meggyőző technikája, pontos ütései, lábmozgása mutatta fölényét, de bátortalanak tűnt, hiányzott belőle Burca Viorel barátom fölényes és félelem nélküli biztonsága, egészséges küzdőszelleme; a hosszú nyári éjszakákon beszélgetéseink olykor hosszúra nyúltak, Nelu nőgyűlöletét hangoztatta, valahol, valakitől szerzett titkos nemi bajának gondolata kínozza, szegény Giurgiu környéki, falusi fiú volt, közel a harminchoz, dédelgetett álmairól beszélt, tanult ember szeretett volna lenni, azok közé tartozni, akik öltönyben és nyakkendősen dolgoznak, vendéglőkben étkeznek és pénztárcájukba mindig van annyi, amennyivel szeliddé, kedvessé, odaadóvá tehető a nők, remélte, hogy majd olyan is kerül, aki csendes feleségként, gondos családanyaként társa lehet abban az igazi életben, amelyről, nekem úgy tűnt, felületes értesülései és elképzelései voltak; évtizeddel később, amikor a bukaresti újságíró akadémia hallgatója voltam, összefutottunk az Cismigiu park melletti Cismigiu vendéglőben, hóhullámos nyár volt, esténként, régen Erzsébet királynőről, a csatornaépítés éveiben Gheorghe Georgiu Dej-ről a román miniszterelnökről, később 1945 március 6-ról, az első kommunista román kormány megalakulásáról elnevezett sugárúton, a járdára terjeszkedő apró vendéglőkben, exportból visszamaradt olcsó muskotályborok mellett hűsültek a fiatalok, a Victoria sugárúttal ellentétben, amely tehetősebbekké volt, ide többnyire a diákok jártak, Nelu nyakkendőt viselt és zakója felső zsebében díszzsebkendő virított, egy kolleganómmal voltam, aki táncolni akart, Nelu kíváncsian kérdezett, mondtam, hogy az újságírás mellett kötöttem ki, megjátszotta a nagymenőt: Ügyvéd lettem, biztosított, belső zsebében kotorászott, hogy képesítését igazolványával bizonyítsa, intettem, semmi szükség erre, örvendek, hogy látom: Jó, hogy lettél valaki!, Emlékeink megszépülnek, ugye?, érdeklődött: Na látod!, biztattam, mintha én lettem volna az idősebb, a tapasztaltabb, sietve szabadkozott, mennie kell, és eltűnt, mintha csak látomás lett volna, kolleganóm saját, állítólagosan alapos emberismeretét hangoztatva, ficsúrnak látta, olyannak, akivel akkor is tele volt a főváros, afféle folyamatosan hazudozó, zavarosban halászó hímrinyónak; Nem fontos!, simítottam el a dolgot, nem keltem Nelu védelmére, nem kívántam ellenkezni a lánnyal, más céljaim voltak azon az estén, de magamban baráti érzéssel gondoltam Nelura, hiszen 1953 őszén egyedül voltam a tengerparti városban, nem volt hol laknom, szeptember végén áttettek egy hirtelen alakított tröszt konstancai exkavációs vállalatához, műszaki rajzolóí beosztásomat, amelyre hiába vágytam szülővárosomban, technikai referensre változtatták, hogy műszaki tisztviselőként dolgozzam

a csatorna munkálatainak felszámolását intéző bizottság titkáráként; ponyvával takart katonai Willys Jeep gépkocsin jártuk a hatvan kilométeres építőtelep részeleit, a nazarceai 7-8 telepen, és a Poarta Albă falucska mellettiben is, ahova közel egy esztendővel azelőtt Kolozsvárról érkezünk és amelynek neve, a Fehér Kapu szöges ellentétben állt a sötét valósággal; környékét járva, messziről láttam a földhányásokon magukat vonszoló rabok véget nem érő sorát, engedélyem volt, beléphettem a szögesdróttal kerített táborukba, ahol a fémmezmunkáló műhely gépeit leltároztam, s miközben a gépek elhelyezésének vázlatrajzát készítettem, pillanatra Koncz Rudit, egykori franciatanáromat láttam, elgyötört arcánál is gyűröttebb, szakadt, koszos rabruhában, néhány ismerős kolozsvári arcot is megpillanthattam, nem csoportosulhattak körém, de kipróbált tapasztalattal, lassított filmekben látott mozgással sorjázta mellettem, s kérdő tekintetükre, fogam között szavanként szűrtem az információt, amit bizonyára már tudtak, Vége... Felszámolják a csatorna munkálatait... Leltározunk..., miközben egy fémeszterga leltárszámát jegyeztem fel vázlatfüzetembe, egy ujjatlan kesztyűs kéz irkalapra írt levelet csúsztatott a gépágyra, az öncenzúrázott levél lényege annyi volt, hogy küldője él és még remél, Konstancán postáztam egy Beszterce környéki faluba; torokfeszítő érzéssel, sietve végeztem a munkám a szögesdróton belül, nem bántam, hogy nem kell oda újból visszatérnem, később tudtam meg, hogy a rabok a csatorna munkálatainak megszűnte után is maradtak, sáncásó munkájuk, ha kellett, ha nem, folytatását parancsolta a hatalom, Hulljon a fergese!, vallották a fogva tartók, mi pedig sorba vettük az elnéptelenedő munkatelepeket, előkészítettük a medgidiai nagy javítóközpont átadását, gépjavító központ maradt továbbra is, volt mit javítani a sokféle földmozgató gépeken, a különféle gépkocsikon, bizottságunk jól értesült tagjai úgy tudták, valamikor autógyárrá alakítják a csarnokot; különben nem törtük magunk, nem siettünk a leltározással: Jó munkához idő kell!, biztattuk egymást, korareggeli utazással kezdtük a gyorsan lehűlt őszben, a városból kivezető utakon tükörré fagyott a víz, egyszer, nagy huppanásokkal sorban négy vagy hét liba nyakán is átgázoltunk, máskor lecsúszva az útról fejtetőre álltunk a sáncon túli földön, mindennapi legfontosabb teendőnk az étkezés volt, titkárként és legfiatalabbbként nekem kellett beszereznek harapnivalót, s terítettem is, hol valamely elhagyott bűzös irodában, hol egy gépcsarnok csendesebb sarkában; ma sem felejttem, csupán behemót Kirov traktorból száznegyvenhatot számoltunk, százával sorakoztattuk a különféle traktorokat, erőgépeket, exkavátorokat: az ötvenes években erőltetett mezőgazdaság átalakítás dobudzsai látványos eredményessége a csatorna munkatelepeiről átkerült traktoroknak köszönhető, a barack-, szőlő- és zöldségtermelés felvirágzott, a félbehagyott és az öntözéshez szükséges vízvezetéshez átalakított csatorna pedig az állami gazdaságok sikerét szolgálta, évekig példaképpül állította a propaganda a dobudzsai mezőgazdaságot, kevesen tudták, hogy a gépesítés miatt mentek ott jól a dolgok; október elsejétől huszonhárom napig tisztviselősködtem, nem tudom milyen okból, Konstancán megszorodtak az utcai ellenőrzések, a Tudor Valdimirescu úton párszor belefutottam az ellenőrzésbe, figyelmeztettek, hogy lejárt az ideiglenes tartózkodási engedélyem, kerülő úton lopakodtam az edzőterembe, ha valamiért már sötétedés előtt visszatértünk a leltározásból, valahol aludnom kellett; majd

albérletben lakom, terveztem, és elmentem a rendőrségre, hogy személyimbe pecsétet szerezzek, figyelmeztettek, hogy nem lesz könnyű, ha üres kézzel megyek; nem makacsságból, hanem gyakorlatlanságból merészkedtem a rendőri hivatalba, ahonnan kurtán-furcsán kidobott egy főhadnagy: Jobb lesz neked ott-on, mondta szívtelenül, hiába bizonygattam, hogy van állásom, fontos a munkám, ő is tudta, hogy a csatornánál dolgozók közös szállása megszűnt, albérleti lakást szinte lehetetlen szerezni, tehát le is út, fel is út, három napot adott, tanácsa tömör volt: Kopj le, vége a tekergésnek!, torkomon akadt a káromkodás, elszontyolodva meséltem bajom a leltározó bizottságban, senkit sem érdekelt, talán még örültek is, féltették a saját állásukat, hiszen a tröszt főnöksége sem kedvelte az áthelyezések miatt mesterségesen felduzzasztott tisztviselői létszámot, a leltározás utáni időszakra nem sok földmunkát kínált a környék, akkor még nem kezdődhetett a tengerpartot üdülőtelepekké átalakító építkezés, a háború utáni évek szegénységében éltünk, az ország lakóinak még orrában volt az amerikai gabonaszállító óriáshajóval segélyként érkező dohos kukorica és az ebből sült málé szaga, a csirizes szovjet feketetégla-kenyerek látványa, a kenyérjegy és a pontrendszerben kiutalt minden közszükségleti cikkben rejlő szomorúság, a kilátástalan jövőt szédületes propagandával takaró látszatedemokrácia; órák alatt megkaptam az elszámolást, felmondásomat igazoló papíromban a munkatörvény 18/a szakaszába illően jegyezték be, ez nem jelentett hátrányt további elhelyezkedésben; Nelu szomorú képet mutatott, magát sajnálta, hogy újra egyedül maradt, a nőket szidta megint, mert nincs közöttük olyan, aki méltányolná férfiaságát tetéző, rendkívüli lelki gazdagságát, komolyan mondta, nem akartam megsérteni, magamban röhögtem, a gyorstalpalón érettségizettek elbizakodásával élte híg életét, az oltyánoknak tulajdonított kivagyisággal próbált kiemelkedni az öt viszszahúzó falusi nyomorból, a nagymenők szokásait majmolva nincstelenül kapaszkodott álmodott sikerei foghíjas létráján; a harmadosztályú vonatfülkében az ablak mellé húzódva legeltetem szemem a tájon, gondolataim a Mihez kezdés most?!, kérdés körül, méregfullánkos darazsakként rajzottak, kiebrudaltatásom a tengerparti városból, ejtőernyős ugráshoz hasonlított, a szabadesés fázisában voltam, a zuhanásban még nem látszott a talaj, összerosódott szemem előtt erdő, mező, szántóföldek, köd takart folyót, tavat, emberi településeket, mindent, ahol földet érhetek, ebben a zuhanásban a szülőhelyhez való tudat alatti vonzódás lehetett a mozgatóerő, az ember, akár a tolvaj az izgalmas elbeszélésekben, mindig visszatér a tett helyére, amit addigi életemben tettem az mind szülővárosomhoz kötött, még akkor is, ha a hozzám tartozókhöz való viszony taszított inkább, a maguk bajával küszködő szülőkre, féltestvéreimre érzelmileg sem számíthattam; a fővárosi pályaudvaron forró palacsintával csillapítottam éhségemet, Brassóban pedig hirtelen elhatározással, vonatjegyemet meghosszabbítva, a délutáni busszal érkeztem abba a faluba, ahol nővérem, bár semmilyen sportsapathoz nem tartozott, nem járt edzésekre, utcai focicsapatunkban fényesen megállta a helyét, különös érzéssel megáldva valódi csapatembernek bizonyult, összjátékunkra barátaim is felfigyeltek, a kolozsvári tanítóképzősök tornacsapatát bámulta, s abban a legkiválóbb udvarolt neki az iskola befejezéséig, mindaddig amíg látva nevelőapánk kisipa-

rosságának csődjét, s anyagi helyzetünk siralmosságát, jobbnak látta abbahagyni a nővérem körüli legyeskedést, és visszatért székelyföldi falujába, ahol a szomszéd lányával alapított népes családot, s emelkedett lassacskán iskolaigazgatói tiszt-ségbe; nővéremmel egyszerre végeztünk középiskolát, egy évvel volt idősebb nálam, közepes tanuló volt, de szorgalmas, nem ismételt évet, a tanügyi reform miatt vesztett velem szemben egy iskolai évet, s jutottam vele egy szintre, de valójában ezzel én nem nyertem, inkább vesztettem azzal, hogy csak három gimnáziumot jártam, bánom ezt ma is, latint nem tanulhattam, matematikai jártasságom később megmutatkozó hiányjeleit később sem feledhettem; különleges osztályba járt a nővérem, tanítói diplomájával pionírvezető képesítés is járt, amit nagy kedvvel tanult, amíg a Szovjetunióból holmi pedagógusi képzettséggel hazatérő Nagy István író fia át nem vette a táborozásokkal tűzdelt gyakorlati felkészítésüket; Nagy Károly nevelőapám nővérenek fiával, Cserey Györggyel járt fölöttem néhány évvel a Ref. Kollégiumba, Gyuri kis pisztolyt rejtegetett budinkban, Nagy Károly pedig a háború utáni esztendőben arról volt híres, hogy gránátot piszkált az osztályteremben, amely felrobbant, sebesülésének nyomait kezén és testén viselte, oktatónként olyanformán próbálkozott a lányoknál, köztük a nővéremnél is, hogy sikerült többeket elidegenítenie a pionírfoglalkozásoktól, az egyik táborozáson rakétaindításával is felsült, ez sem vált javára, de azért a nővérem büszke volt pionírmakkendőjére, tanárai pedig négy év alatt tudatosan nevelték a tanítói hivatásra, esze ágába sem volt valamely kolozsvári iskolában elhelyezkedni, városi lány létére önként ment falura, egy Brassó-környéki magyar falut választott, ahol hivatásának megfelelően, az iskolai tanítás után a művelődési otthonban töltötte estéit; a fiatalok, még a brassói gyárakba ingázók is szívesen tartózkodtak az új tanítónő közelében, színdarabot tanultak, a kolozsvári tanulók vegyes kórusa szólistájaként próbált hangjáért mindjárt ráosztották a kiválasztott népi daljáték főszerepét, a következő év nyaráig minden közeli faluban sikerrel mutatták be előadásukat, a bevételi díjakból nyáron új kerítést kapott az iskola, nővérem ezzel nem elégedett meg, kezdeményezőképesége, megítélésem szerint, a naivak bátorságának kiváló példája, azt hiszem nem tévedek, ha azt írom, hogy forradalmasította a faluban az iskolai évfázók műsorát: balettelőadással lepte meg a nyájas közönséget; a legényeknek nem attól maradt tátva a szájuk, az öregasszonyok ijedten nem azért sügtak össze, a tekintélyek nem azért cöcögettek, mert a hirtelen felhúzott függöny mögött a lánycsapat a faluban sohasem látott különféle macska -, ostor -, angyal -, olló -, mérleg-, vagy vadász balett lépésekkel táncolt, hanem a lányok krepppapírból készült, bugyijukat sem takaró alig-szoknyája miatt volt általános az álmélkodás, a nyálas elképedés, talán csak a tiszteletes úr sejtette, hogy pas de chat, a pas fouetté, a pas des anges és a többi balett lépés mérsékelt művészi előadása nem éppen az elvárt módon szolgálja a klasszikus táncművészet kibontakozását a faluban; a fiatalág viszont nem hagyta ledorongolni a merész kezdeményezést, a balettes lányokat fergeteges tapssal jutalmazta; az iskolaigazgató, az előadás kiértékelésekor, kíméletesen, alig érintette a dolgot: Talán, nem kellett volna, sóhajtással zárta az ügyet, a nővérem kedves háziasszonyának lakatos mesterséget tanuló fiában viszont akkora bártorság kerekedett, hogy a fergetegest utánozva udvarolni kezdett a házuk tisztaszobájába költözött tanító néninek, ezt ma-

gam is észrevettem, amikor az őszi verőfényben vendégszerető házuk tornácán csendes beszélgetésbe elegyedtem nővéremmel; az is kiderült, hogy kihelyezésekor nem véletlenül választotta a Brassó melletti falut; apja, aki születésekor anynyira megfélekedett róla, hogy nevét is elfejtette adni, kimondom: szerelemgyerekének, aki igazi apjáról csak érettségije után szerzett tudomást, nővérem addig csak nyelte mindazt a keserű furcsaságot, amivel apámtól, akinek nevét viselte, elválasztották; neki egyszer sem kellett apám születésnapján virággal megjeleni Tar Károlyéknál; felnőttkoráig, némi magyarázattal erre az az általa is ismert tény szolgált csupán, hogy engem a törvény salamoni módon apám gondozásába, őt pedig anyámnak ítélte; sajnáltam, hogy felnőtté válása idején őt is, mint akárki mást rabul ejtette a kényszer, ki az, aki nem kíváncsi vérszerinti apjára?, anyám a teljes igazság kedvéért felkutatta nővérem vérszerinti apjának címét, Brassóban alapított családot ez az illegális pártsejtben is elítélt, onnan is kirekesztett ember; a nővérem tanítókodása elején meglátogatta, bizonyára nem kis riadalmat okozott a brassói tömbházban lakó, ha jól tudom gyermektelen családfelek, hideg fogadtatásakor nővérem belátta, ha addig nem volt biztos benne, meggyőződött, hogy azután sem lesz apja, búcsút mondhat az elképzelt apai szeretetnek, tragédiája az volt, hogy valójában egy, az 1930-asévek elején, az akkori Romániában csellengő kommunista pártaktivistaságot is vállaló gerinctelen ember kalandjának következményeként született; mindig vidám kedvét szegte per sze az is, hogy udvarló osztálytársa elmaradt, levelezésük is abbamaradt, egyedül az idegen faluban úgy érezhette nincs jövője, kapaszkodott mindenbe, az iskola tanári közösségébe, a szállást adó családjába, odáig menően, hogy özvegy háziasszonyának fiával kötött házasság is megfordult fejében: beilleszkedve elfogadtatni magát a faluval, amelynek jó tanító nénije kívánt lenni; Haza kell jönnöd!, tanácsoltam meggyőzően a nővéremnek, úgy éreztem, pislákol még benne együvé tartozásunk lángja; Jobb lesz anyánk mellett... És ne felejts el, testvéred vagyok, neked én egyetlen, nekem dettó, biztattam a tőlem telhető férfias komolysággal, mielőtt újra vonatra ültem; hazaérve anyámnak zord színekben festettem sívárnak akart körképet nővérem siralmas helyzetéről, anyám hazahívó levele döntően hatott, nővérem búcsút mondott a falunak és Brassónak is, hazatért, olyan arcot vágott, mint, aki temetésről érkezik, szerencsére néhány hónapi kilincselés után katedrát kapott a Kolozsvár melletti Telekfarka, egyetlen tanerős tanyasi iskolájában, amelyet megközelíteni csak gyalog lehetett, traktort akkor még nem láttak arrafelé, összevont I-IV osztályban tucatnyi gyereket tanított nagy lelkesedéssel, romantikus regények hősnőjének hitte magát, hétvégeken, ha éppen nem szakadt a hó, ha nem fűjt nagyon a szél, ha nem ért térdig a sár, haza gyalogolt, kilenc kilométert bandukolt úttalan utakon, dombokon, völgyeken át egy kis enivalóért, tiszta ruháért, biztatásért; hosszú utazásom után, október végén állítottam be apámékhöz, mostohaanyám szája húzásával nem éppen diplomatikusan adta tudtomra: nemkívánatos személy vagyok, apámra is panaszkodott: Egésznap loholok, hogy friss tehéntúrót, és egy kis prágai sonkát szerezzek neki, mert szigorú diétát tartunk. Mi lesz velünk? Egy esztendeje intézik a nyugdíját, hogy olyant kapjon, amilyent megérdemel harcos életéért, ami van, abból nehezen élünk..., sopánkodásai fonalát azzal vágtam el, hogy emlékeztettem

megszegett ígéretére, nem küldte az egyetemről kapott borítékaimat; Volt nekem éppen elég bajom, sziszegte, nem figyeltem rá, szó nélkül megkerültem a konyha közepére állított asztalt, benyitottam a szobába: apám ágya a két kerre nyíló ablakkal szembeni sarokban állt, a sötétítő függönyök miatti mauzóleumi hangulatban hangja vádló volt: Meg akartak gyilkolni! Egy kommunistát!, nem sajnálkoztam, az ajtómelletti ablakhoz léptem és egyetlen rántással felengedtem a rolót, Legyen világosság!, szóltam bibliai hangon, apám nem fogta humoromat, bizonykodott: Tudod mit mondott nekem az orvos, amikor hazaküldött?!, Nem tudom, feleltem megértően, Azt mondta, menjek haza, sétáljak fák és bokrok között, zöldmezőben, virágoskertben levegőzzek!, Mi ebben a rossz?, kérdeztem, Hát nem érted!, csattant fel, Halálraítéltségemből üzött gúnyt! Tudta, hogy megmérgeztek! El akartak pusztítani! Egy kommunistát!, érthetetlenkedtem, üldözési mániásnak gondoltam, de nem mondtam ki ezt, inkább csitítgattam, hogy halálfélelmet enyhítsem., kérésére lejegyeztem a szerinte nem tévedésből, hanem a gyilkos céllal, szántszándékkal beadott injekciók nevét és az orvos nevét is, Rád bízom, miután meghalok, kutasd a hibást, leplezd le őket!, mit tehettem, megígértem, miközben kitértam az ablakot, hogy ne csak fény, hanem levegő is áramoljon a lakás egyetlen, sok hónapja áporodott szagú szobájába, amely apám betegszobája volt még évtizedekig, közel negyven sanyarú esztendő múlva, a rendszerváltás utáni zűrzavaros évben bekövetkezett haláláig; élete nagy részében egyszobás lakást bérelt, a háború után számára kiutalt szobakonyhánál többre sohasem vágyott, megvetette a kaparj kurta, neked is lesz felfogást, sajnálta a házépítésre elpazarolt, a vagyonfelhalmozásra fordított időt, pénzt, energiát, életét a köz ügyeinek szentelhette, mert mélyszegénységből indulva, soha semmiféle luxusra nem vágyott, a jó minőségű ruházaton és néhány kifogástalan lábbelin kívül, másra nem költött, gyűrűt, ékszert sohasem hordott, igaz, könyvet sem vásárolt, nem tudom mikor olvasott, tanulmányokat, újságot rendszeresen, regényt talán soha, kezének adott inkább munkát, ha nem egyebet, akkor halászfelszereléseit javígtatta, műlegyeket, körforgó villantókat, ólomnehezeket készített, rádiót szerelt, lábbelit soha nem javított, mert első osztályú cipésként ezt rangján alulinak tartotta, ágyban fekvő betegként sem mulasztott el egyetlen híradást sem a rádióból; apám feketesárgáságos betegsége után mostohaanyám a konyhában aludt a fiával, nekem a szobában jutott hely a rekamién, nehezen szenvedtem a gyászos hangulatot, még a máskor ünnepélyes november negyedike, apám névnapja sem hozott enyhülést, komor képpel forgolódtunk a lakásban.

Kádár Péter versei és versfordítása

Dikter av Péter Kádár

(Övers. i samarbete med Sara Arvidsson)

Emigránsok

Madarak sebzett szárnyakkal
billegnek,
szállni nem mernek,
szállni nem mernek.

Mert felnőtt korban idejönni,
hátizsákkal,
riadtan,
kiszolgáltatva a jóindulatnak,

futni az idővel,
mindig lemaradni,
védtelenül valaki másnak lenni,
pótanyanyelven gondolkodni,
és más nyelven öregedni,

majd visszatérve az anyanyelvhez,
-utolsó menedék-
összebújva a volt hátizsákosokkal
lapozni régi, színezett albumokban;

Madarak rosszul hegedt szárnyakkal
billegnek.
Szállni nem mernek.
Szállni nem mernek.

Már nincs hová.

Vingbrutna fåglar

Vingbrutna fåglar
vinglar,
vågar ej lyfta
vågar ej lyfta
Att komma vid fyrtio
med skräckfyllda ögon
prisgiven åt välviljan
och utan försvar.

Att hasta med tiden
och ändå bli efter.

Att bli någon annan.
Att tänka i surrogat-språk
och åldras med andras modersmål.

Att söka tillflykt i sitt forna språk
- en sista räddning,
att huka tillsammans med gamla
kamrater
kring minnenas album och bläddra.

Sårade fåglar med halvläkta vingar
vågar ej lyfta,
vågar ej lyfta.

Det finns inget vart hän.

Ütések

Az évek ütéseit
már alig érzem,
lassú ködként
behálóz a közöny.
Az alkonyatban
még alakokat látok,
de a valóság már zátony.

A semmi felé

Mikor az emigráció kilincse
belőről is letörik,
s nincs visszatérés...
Mikor már a semmi
minden, akkor
mosolyogva megállunk,
mindenkinek mindenfelé
illedelmesen integetünk,
megírjuk az összes képeslapjainkat,
kifizetjük az összes számláinkat,
saját készítésű buránk
alá csúszunk.
Várjuk a percek rezzenését
a semmi felé.

Napról napra

Az emlék: akna
mely álmomban robban és követel.
Egy villanásnyira minden érthető lesz,
aztán eldob az ismeretlenbe.
Ébredéskor még érzem a légnyomást.
Borotválkozás közben összeszedem
a mai nap elmosódó használati
utasításait.

Búcsú

Tested még virág,
viszem sejtjeimben
illatát,
de már nem hiszem
szavát.

Klockslag

Årens klockslag knappt jag märker
långsamt, dimlik spinns jag in
i apatins kokong.
Jag ser ännu gestalter
i skymningsdunklet
men min verklighet
har gått på grund.

På väg mot ingenting

När emigrationens dörrvred
lossnar också inifrån
och ingen återvändo finns
när allt är ingenting
då stannar vi och småler
vinkar hövligt åt alla håll.
Vi skriver färdigt alla vykort
betalar alla räkningar
och glider ner i vårt egenhändigt
gjorda skyddsrum
till ett vacuumland
Vi väntar på minuternas transport
mot ingenting.

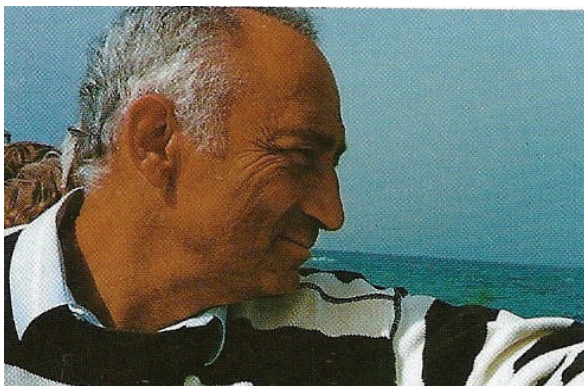
Dag för dag

En mina detonerar i min dröm
och ställer krav.
I en blyxtsekund förstår jag allt;
så slungar den mig ner på okänt djup.
Jag vaknar, känner ännu tryckvågen.
Med rakborsten i handen samlar jag
mig långsamt,
läser en bleknad bruksanvisning för just
denna dag.

Kärlekens slutackord

Din kropp är ännu blomma
i mina celler bor dess doft
men dess språk
är bara stoft.

Kádár Péter önmagáról

1933-ban születtem, két héttel azután, hogy Hitler birodalmi kancellár lett. Hitler hatalomra lépése megcsappantotta családunk életkedvét és uralma a későbbiekben több rokonom halálát okozta.

1951-ben érettségiztem a budapesti Madách Gimnáziumban, 1956-ban végeztem az ELTE könyvtár szakán. 1956 november végéig dol-

goztam szakterületemen. E hó végén elhagytam az országot (vagy az ország hagyott el engem; ez még mindig nem tisztázott kérdés előttem).

1957 januárjától svédországi könyvtárakban dolgoztam, HARRYDA város könyvtár- és kulturális ügyeinek igazgatójaként mentem nyugdíjba. Jelenleg egy helyi rádióállomás adásait vezetem. 1997-ben megjelent verskötetem (Hajótörés szárazföldön). Svéd folyóiratokban publikáltam kulturális témájú cikkeket. Verseim megjelentek kötetben és különböző kiadványokban svéd nyelven. Egy svéd regényt átültettem magyar-, több magyar verset és novellát pedig svéd nyelvre.

Székely János fotója

Bendes Rita

Litván népmesék Jonas Basanavičius gyűjtéséből

Az alábbi három népmesét a XIX. század végén induló litván nemzeti újjászületés egyik legjelentősebb alakja, Jonas Basanavičius gyűjtötte a litván tengeremelléken. 1851-ben született, szülei papnak szánták, de végül a Moszkvai Egyetemen tanult bölcsészetet majd orvostudományt. Orvosi pályafutását Bulgáriában kezdte, de szakírányú cikkei mellett több mint 40 kötetben tette közzé saját gyűjtésű népmeséit, mondáit, népdalait, mondókáit, valamint nyelvtudományi értekezéseit. Hazája ekkor orosz uralom alatt állt, s a cári kormány az eloroszosítás érdekében betiltotta a latin betűs litván nyelvű könyvnyomtatást. Az első litván irodalmi folyóirat, az Aušra (Hajnal) az ő szerkesztésében látta meg a napvilágot Prágában, ahonnan áldozatos lelkületű könyvfutárok csempészték be litván területre. Prágából feleségével visszatért Bulgáriába, ahol Várnában ma is utca viseli a nevét. 1905-ben, a sajtótilalom felfüggesztése után tért vissza litván területre. Mind a nemzeti parlament megeremtésében, mind az 1918-as függetlenségi nyilatkozat megfogalmazásában jelentős szerepe volt. 1927-ben halt meg.

Természetesen a litván népmesék között is rengeteg az egész Európában ismert vándortörténet, motívum. Az alábbi hármat igyekeztem azokból válogatni, amelyekben a helyi jelleg erősebb. Fogadják őket szeretettel!

A KOLONTOS LEGÉNY MEG AZ ALMÁSDERES

Volt egyszer egy ember, annak volt három fia. Kettő ügyibevaló legény volt, de a harmadik kolontos. Vett mindegyiknek egy pár lovat. Hanem valami rákapott a lovaknak szánt árpára. Elküldte a legidősebb fiát, őrizze meg az árpát. Hanem a fiú elaludt, nem látta, mi történt. Kérdi az apja:

Láttál-e valamit?

Én ugyan semmit.

Másnap kiküldte a középső fiút, az is úgy járt mint az első. Akkor elküldte a kolontost. Az fogott egy kantárt, kiment az árpaföldre, leült egy köre. Ült-üldögélt ott éjfélig. Akkor arra vágatott egy almásderes, olyan szép volt, hogy felragyogott tőle az árpaföld. Fejébe vetette a kantárt, megfogta. Reggel, mikor hazament, kérdi az apja:

Na, te kolontos, mit fogtál?

Egy szép almásderes lovat, de elengedtem, annyira könyörgött.

Egyszercsak híre ment, hogy a király annak adja a lányát, aki fölugrat a vára harmadik emeletére. Az apa elküldte a két idősebbik fiát, hanem a kolontost otthon hagyta. Az kérte, hogy legalább gombászni engedje el. Elengedte hát. Hanem a kolontos a kapuban elhajította a kosarát, odébb ment egy kicsit, s elkiáltotta magát:

Dereském!

Elővágtatott a deres, a fiú bebújt az egyik fülén, kibújt a másikon – olyan szép nemesifjú lett belőle, hogy még! Ellovagolt a király udvarába. Megcsapta az ostorral a deres oldalát, s felugrott a ló, meg sem állt a király lányáig. A királyné a legény ujjára húzta a gyűrűjét. Azzal megfordult a legény, s meg sem állt hazáig. Nem messze a háztól leszállt a lóról, szedett pár galócát, hazavitte, s odaadta a cselédlánynak, aki ráförmedt:

Mit szedtél, kolontos?

Az fölmászott a kemencesutba, hogy megnézzze a gyűrűt, amit kapott. Ahogy levette róla a kötést, nagy-nagy fényesség támadt. Gyorsan bekötötte az ujját.

Csak nem akarsz tüzet gyújtani a sutban, te féleszű? – ugratták a bátyjai.

Nemsokára kikürtölte a király, hogy mindenki jöjjön a lakodalomba. Az ember most mindhárom fiát elengedte, sőt maga is elment utánuk. Szépen asztalhoz ültek, a kolontos pedig odaült a kemencepadkára. A királyné körbékínálta a pálinkát, vitt a kolontosnak is.

– Hát a te ujjad miért van bekötve? – kérdezte. Azzal letekerte róla a kötést, s mindent elöntött a nagy fényesség. Látta ezt a királyné, tüstént kézen fogta, s apja elé vezette a legényt.

Itt van az én párom!

Bevezette a belső szobába, orcáját megmosta, szép ruhába öltöztette. Odaültette az asztalhoz, s hozzáment feleségül.

A MACSKA MEG A VERÉB

Leszállt a veréb a trágyadombra, s hát ott termelt a macska, meg is fogta. Megfogta, s vitte, hogy megegye. Hanem a veréb így szólt:

Nincs az az úriember, aki fogat ne mosna, mielőtt reggelihez lát.

Letette hát a macska a verebet, s nekilátott, hogy a mancsával szépen megmossa a fogát. A verébnek sem kellett több, elrepült nyomban! Hej, de bántotta a dolog a macskát! Megfogadta nyomban, hogy ő bizony eztán előbb a reggelit eszi meg, fogat csak azután mos. Így is tesz a macska mind a mai napig!

A VADÁSZ MEG A GONOSZ TÜNDÉREK

Volt egyszer egy vadász, aki egy éjjel kiment az erdőbe nyulat löni. Már jó ideje állt lesben, de egy sem futott arra, így elndult haza. Egy fürdőház mellett kellett elmennie. Abban a fürdőházban pedig gonosz tündérek fürödtek. Mikor a vadász meghallotta a hangjukat, elhatározta, hogy megréfalja őket, jól megveregette a vállukat a nyírfaköteggel. Az egyik tündér megharagudott, s így szólt a másikhoz:

Te, Lidi, fogd a bögrét meg a gyereket, én meg elkapom ezt a semmirekellőt! Azzal a vadász után eredt. De futott az is, ahogy a lába bírta! El is kapta volna a tündér, ha el nem dobja a puskáját. Mikor azt a tündér megtalálta, kétfelé hasította. Mikor a vadász másnap reggel kereste a puskát, hosszában kétfelé hasítva találta ott. Ebből tudta meg, hogy őt is így hasította volna kétfelé a tündér, ha beérte volna.

Három vers a karácsonyfa alá

Benjaminnak, Emmának és Vilmának

Fordították: Bengtsson Benjamin Zsolt, Bengtsson Emma Margit

Tar Károly

Három

tudja valaki
kicsoda vagyok
harmadik vagyok
ha nem is páros
de legalább
igazságos
ha akarom
három király
három ének
amit mesékben
elbeszélnek

Tre

Vet någon,
vem jag är?
Jag är den tredje,
om inte jämn
men iallafall rätvis
om jag så vill
tre kungar
tre sånger
som finns i
sagorna.

A felhőtlen felhő

Honnan jössz te kicsi felhő?
Göndör eszű kis tekergő?
Hol a házad, hol az ágyad?
Hova szólít titkos vágyad?
Apám, anyám elfeledve
Széllel szállok kék egekre.
Járok-kelek csillagporban,
Mese-messze országokban.
Látok, hallok, csodálkozom,
Végtelenbe próbálkozom
Odaszáll sok kicsi felhő,
Ahol minden felhő felnő.
Pihepárnán száll a kedve,
Énekelve, növekedve.
Egyszer aztán, valamikor,
Sietősen hazaiszkol.
Mindig várja háza, ágya,
Szülei és nagymamája.

Ett regnfritt moln

Varifrån kom du lilla moln?
Luffare var komer du från?
Var är ditt hus var tar din sömn?
Vart kallar din hemliga dröm?
Blåa himmlar jag hoppar på.
Mamma, pappa jag glömde då.
Kommer, går i stjärnornas stoft.
I klara länder långt, långt bort.
Jag ser, hör och är undrande
Jag är för alltid prövande.
Där landar alla vi små moln,
och växer upp till ståra moln.
På en kudde lusten landar,
och växer rikt glad och trallar.
Nänstans fanns en stor gång nån gång,
där molnet sprang hem på en gång.
Huset, sängen alltid väntar
morfar, mormor och föreldrar.

Séta

Az erdő ültetett.
Az ösvény kijelölt.
A fakó idomított.
A lány szőke svéd:
unottan poroszkál lova
az autópálya mellett
kialakított műdombokon.
Tavasz dolgozik
testben és lélekben.

Bámulom békés világom,
és gondolataim ághegyén
reményügyeket babusgatok
csöndes holnapokról:
Legyen! – kívánom, mintha
magam volnék a soros Jóságos.

Az évszázadok óta összetört,
lélegeztetőre kapcsolt természet
talán újraéleszthető.
A műdomb, műerdejének
ösvényén tovaaporoszkál
a bágyadt nap aranyát
hajában hordozó mülovas.

Állok a dombok között
kanyargó kerékpárút
fehér választóvonalán.
Mint íróasztalomon a rend,
valami arra ösztökél,
hogy munkába fogjak.
Európa fogalmát soronként
rendezettséggel töltöm vigyázva,
hőfehérre takarított holnapokra
rovóm a kortyolni jó
béke álom-tiszta levegőjét.

Promenad

Skogen är planerad
Stigen är markerad
Gråbläcka hästen är tam
svenskan är blond.
Tungläst vankar hästen
bredvid motorvägen
På alstrade kullar.
Våren värkar
i kropp och själ.

Förundrar min fredliga värld
Mina tankar på grenspetsen
Pioskar hoppet
mot tysta dagar.
Låt bli!- önskar jag
som om jag vore herren själv.

Förstörelsen har pågått i århundraden,
på den lungmaskinsförsedda naturen,
kanske går den att rädda.
Ovan alstrade kullar, på konstgjorda skogars
stigar, vankar solens svaga gyllenhet,
i ryttarens hår.

Jag står bland kullarna,
på ringliga cykelvägens vita linje.
Som årdningen på mitt skrivbord,
manas jag till arbete.
Europas mening delar jag upp,
försiktigt och årdningsamt,
Framtiden är ett renat blad
där jag runar drömmens klara luft om
den goda klunkbara freden.

Bruckner Zoltán

Szisi és Panni

Szisi élete majdnem véget ért, alighogy megkezdődött. Kis- cica korában szó szerint egy kutya szájából szedték ki, feltépett hassal, hogy a belei kilátszottak. Állatorvosi segítség és gondos ápolás mentette meg életét, de a sebet még sokáig ki lehetett tapogatni a hasán. A lelki sérülés még lassabban gyógyult: Szisi minden

kutya iránt intenzív bizalmatlanságot érzett, ami vagy óvatos menekülésben, vagy agresszivitásban nyilvánult meg. Egyébként szelíd, nőiesen bájos, játékos természete volt – ami persze nem zárta ki, hogy határozott egyéniség legyen – aki mindig tudta, hogy mit akar. Külséjében „színpompás jelenség” volt, fehér alapon szürke, vörös és fekete foltokkal tarkítva. Egy ideig Budapesten élt egy emeleti lakásban élettársam hűgánál, később lekerült Palkonyára, Pécsről délre, a villányi borvidék szélén fekvő kis faluba, ahol akkor én is éltem élettársammal.

A házban, amelyhez nagy, kezdetben még elhanyagolt állapotban levő kert is tartozott, akkor már ott élt Panni, fiatal pulilány. Ő kölyökként került oda közvetlenül az anyjától való elválasztás után, de hamar beleélté magát a falusi közösségbe, amelynek rövidesen ismert tagjává vált. A házat csak úgy emlegették, mint „a ház a pulival”. Időközben a kis szőröcsomó – érkezésekor olyan kicsi volt, hogy a kerti lépcső egyik fokáról lebukfencezve nem tudott rá visszamászni – tekintélyes pulivá nőtte ki magát, fajtája minden jellegzetes tulajdonságával: összecsapzott, bozontos szőrzet, tanulékony, intelligencia, fáradhatatlan energia, és a minden pásztorkutyára jellemző terelő-ösztönnel. Ha ketten kétfelé mentünk, megpróbált mindig összetartani minket; ha vendégek érkeztek, elmenetelükkor nehéz volt meggyőzni Pannit róla, hogy a vendégeknek valóban el kell menniük, és mi itt maradunk.

Ebbe a környezetbe került Szisi. Panni mindjárt nagy örömmel üdvözölte az új játszótársat, de lelkesedését Szisi hamar lehűtötte, mikor kieresztett karmokkal egy párszor az orrába kapott. Pedig Panni semmi rosszat nem akart neki, valóban csak játszani akart! De hogy lehet ezt megértetni két állatfajba tartozó élőlényel, melyek „különböző nyelvet beszélnek”?

Szisi idővel maga is beletalált a falusi életformába, szabadon kószált az egész faluban, hol itt, hol ott láttuk a mezőn vadászni vagy a „Fő-utcán” (a falu egyetlen utcája) igyekezni valahova. Népszerű lett a kandúrok körében is, gyakran láttuk, hogy

egyik vagy másik követi őt egészen a lakóhelyéül szolgáló garázs ablakáig. Egy idő után Sziszi a természet rendje szerint egyre gömbölyödött, mi pedig, mint jó „macskaszülők”, felkészültünk az új jövények fogadására. Két helyet is előkészítettünk neki: kibéleltünk egy nagy kartondobozt a garázsban, egy kosarat pedig feltettünk a padlásra, amely csak egy létrán át volt megközelíthető, hogy ott hozza világra utódait. Sziszi inspicálta a felajánlott szülőszobákat, de egyik sem felelt meg ízlésének. Amikor eljött az ideje, eltűnt, és a kiscicákat a szomszéd ház padlásán szülte. Talán tíz naposak voltak, amikor tanúi lettünk, ahogy Sziszi a szájában lógó kis batyuként egyenként hazahozta őket: négy gyönyörű kis kandúrt, „a szivárvány minden színében”: egy fehéret szürke foltokkal, egy másikat fekete foltokkal, és két, vörös illetve szürke tigriscsíkozású cirmost. Én már meggyanúsítottam őt ledér életmóddal, hogy a cicák négy különböző kandúrtól származnak, de az állatorvos megvédte Sziszi erényét, mondván, hogy miután őrajta mind a négy szín előfordul, a kicsik nem szükségszerűen származnak több apától. Jobban megfigyelve Sziszi életmódját és társaságát arra a következtetésre jutottunk, hogy az apa valószínűleg egy szürke tigriscsíkos kandúr volt.

A felkínált lakóhelyek közül Sziszi a padláson levőt választotta családja számára, a nagyobb biztonság kedvéért, a kutyák iránt érzett bizalmatlansága még nem oszlott el. A szokatlanul meleg nyár – a hőmérséklet gyakran 40° Celsiusig is felment – azonban hamarosan a padlás elhagyására kényszerítette, és így kölykeit szájában a létrán egyenként lehozva leköltözött a garázsba. Ott az előlőről nyitott kartondobozban laktak, nekünk pedig rendszeres napi programpontunk lett, hogy a doboz, akár egy TV-készülék elé leülve néztük a cicák játékát. Leselkedtek egymásra, esetenlül megrohmozták egymást, teljes komolysággal birkóztak, hogy egy perccel később odabújjanak az anyjukhoz egy kis erősítő tejitalra. Sziszi példás anya volt, odaadóan táplálta, mosdatta, gondozta kicsinyeit, és ők ennek megfelelően szépen fejlődtek. Később hozzájött még a tanítás, az életre való felkészítés is. Eleinte csak megölt egereket hozott nekik, egyszer egy patkányt is átharapott torokkal, és – ezt is meg kell mondani – néha egy-egy madarat is, amelyek tollzatát a legkisebb légáramlat is szertehordta a garázsban. Később a kicsik elkísérték anyjukat a vadászatra.

Külön gondot okozott Sziszinek Panni, a puli, aki minden alkalmat megragadott, hogy az ajtó megnyitásakor berontson a garázsba. Szisziben még mindig élénken hatott szörnyű gyerekkori élményéből visszamaradt bizalmatlansága minden kutyával szemben, és Panni forgószél-szerű megjelenése és féktelen természete nem volt alkalmas ennek eloszlására. De a kicsiket nem terhelte hasonló élmény, és ezért boldogan kergetőztek a hozzájuk képest gigászi játszótárral a kertben, amikor életterüket oda is kiterjesztették. Sziszi eleinte még közbelépett, amikor Panni valamely kiscicát hajkurászta a kertben, de lassan belátta, hogy Panni részéről semmi veszély nem fenyegeti őket, annál is inkább nem, mert a helyzet bármikor megfordulhatott, és most a cicák kergették a pulit, aki fürgén „menekült” előlük. Amikor kifáradtak, gyakran úgy pihentek, hogy Panni előrenyújtott mellső lábai között, mint egy fészekben, nyugodott egy vagy két cica. Később már Sziszi is nyugodtan várta Panni közeledését, és egyszer tanúja lehettem annak is, hogy „megpusztilták” egymást: orrukat összeértették. Barátságot kötöttek.

A cicák további sorsáról nem tudok sokat mondani. Elválasztásuk után sikerült mind a négy kicsinek jó helyet találni, mégpedig úgy, hogy kettő-kettő együtt maradhatott, macskaszerető emberek között, falusi környezetben. Férfiasságukat sem kellett elveszteniük. Sziszit magát kénytelenek voltunk a további anyaság örömeitől és gondjaitól megszabadítani. Árulónak éreztem magam, amikor ehhez hozzásegítettem, de a faluban már amúgy is oly sok macska volt, hogy nem vállalhattuk magunkra a felelősséget újabb és újabb cicák elhelyezéséért, az pedig, hogy vízbe fojtsuk vagy más módon „eltegyük láb alól” az újszülötteket, nem jöhetett számításba. Nemsokára aztán eljött az ideje annak is, hogy magam is búcsút kellett mondjak a falunak és mindazoknak, akiket szerettem: Sziszinek, Panninak és az élettársamnak is. Kített az időm, vissza kellett mennem északi magányomba Svédországba. Kutyá, macska és élettárs nélkül.

*

A fenti elbeszélés Bruckner Zoltán "Macskatörténetek" című könyvének egyik fejezete. A könyv Mezőtúron jelent meg 2011-ben, Takács Győző képzőművész illusztrációival. A könyv előszavából idézünk néhány sort:

„Legelső gyerekkori, amelyeket megőriztem úgy, hogy felnőtt koromban is fel tudtam idézni azokat, négy éves koromból valók. A budai Szemlőhegy utcában laktunk, egy hat- vagy nyolclakásos ház egyik lakásában. A házról és a hozzá tartozó kertről csak homályos képeim vannak, de egy valamire pontosan vissza tudok emlékezni: egy nagy fehér angóra-macskára, amely valamely másik lakóé volt, és valami megmagyarázhatatlan okból a „Mauzi” névre hallgatott – „Maus” németül egeret jelent. Mauzival gyakran találkoztam a kertben, dédelgettem, simogattam, együtt játszottunk, és nagyon jó barátságba keveredtem vele.

Most, amikor ezeket a sorokat írom, közeledek a nyolcvanadik életévemhez, de a macskák az egész idő alatt elkísértek. Életemben sok helyen megfordultam, önszántamból vagy a történelem és a világpolitika ökölcsapásaitól taszítva, de utamat mindenhol keresztezték macskák, amelyek mélyebb vagy kevésbé mély nyomokat véstek belém, szép vagy szomorú emlékeket visszahagyva. Ezekből az emlékekből szeretnék itt egy csokrot megosztani mindazokkal, akik hozzám hasonlóan szeretik ezeket a puhatalpú, de éles karmú ragadozókat, amelyek csatlakoztak hozzánk emberekhez, megszépítették életünket, de mégis önálló egyéniségek maradtak.”

Zoltán Bruckner

Katthistorier

Ur förordet:

De allra första barndomsminnen som jag kan erinra mig nu i vuxen ålder härstammar från mitt fjärde levnadsår. Vi bodde då i ett flerfamiljshus på Szemlőhegygatan på Budasidan av Budapest. Av huset och av den tillhörande gården har jag endast vaga minnesbilder men jag kommer väl ihåg en stor, vit

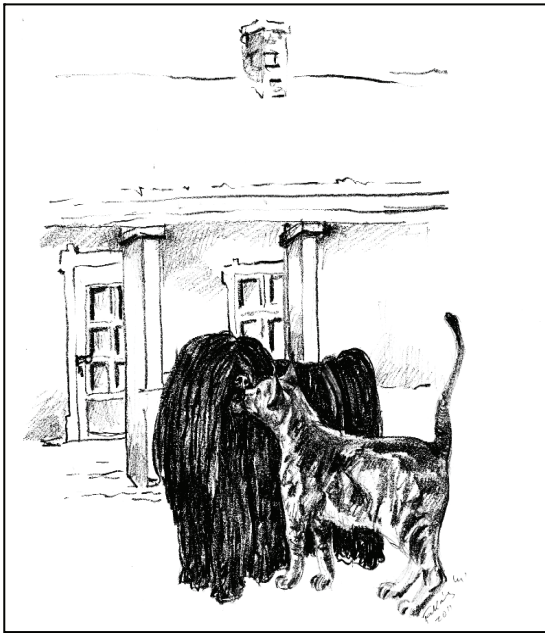
angorakatt som tillhört en av grannarna och av någon oförklarlig anledning lystrade till namnet Mausí ("Maus" betyder mus på tyska). Jag gick ofta ner på gården, träffade Mausí, klappade och smekte henne, lekte med henne och vi blev hjärteväänner.

Till följd av egna beslut eller tvingad därtill av politiska omvälvningar kom jag under årens lopp att vistas på många olika platser och överallt korsades mina vägar av katter. Mötena med dem lämnade mer eller mindre djupa spår och gav mig många lustiga eller sorgliga minnen. Dessa minnen vill jag nu dela med alla som – liksom jag – älskar dessa med mjuka tassar och skarpa klor utrustade, märkliga rovdjur. De sällar sig till oss människor, förskönar våra liv, men förblir i slutändan alltid självständiga individer.

Författaren

Sissy och Panni

Sissys liv höll på att ta slut innan det knappt ens riktigt börjat. Som liten kattunge blev hon bokstavligen befriad ur en hunds gap med uppsliten buk. Tarmarna låg synliga. Veterinärinsats och kärleksfull vård räddade hennes liv men ärrer på hennes buk kunde man känna långt efteråt. Den psykiska skadan satt i länge. Hon hyste en intensiv misstro mot hundar vilket ledde till att hon antingen tog till flykten eller blev aggressiv om hon mötte en. Annars var hon av mild av naturen, vänlig och lekfull men också målmedveten och självsäker i sitt uppträdande. Till de yttre var hon en färgglad uppenbarelse, svart-grå-rödfläckig med vit grundfärg. Sissy var en riktig bondkatt men den första tiden efter att hon blev räddad levde hon i en lägenhet i Budapest hos systemen till min dåvarande livskamrat (hon som följde med mig till Dahab). Min livskamrat hade köpt ett bondhus i Palkonya, en liten by i södra Ungern inte långt från staden Pécs vid utkanten av vindistriktet Villány. Vi flyttade dit och några månader senare fick Sissy lov att ansluta sig till oss. I huset som omgavs av en stor trädgård fanns det en ung pulihund. Hon hette Panni och hon kom dit åtta veckor gammal direkt efter att hon blivit avvänjd. Vid ankomsten var hon så liten att när hon vid ett tillfälle ramlade ner från ett trappsteg i trädgården kunde hon inte ta sig upp igen utan hjälp. Hon hittade snabbt sin plats i bygemenskapen i vilken hon snart blev en uppskattad medlem. Byborna kallade vårt hus rätt och slätt för huset med pulin. När Sissy kom till oss var Panni nästan fullvuxen, med rasens alla kännetecken: långt, tovtigt hår, läraktighet, överlägsen intelligens, snabba rörelser, outtröttlig energi och den för alla vallhundsraser karakteristiska instinkten att hålla ihop flocken. Gick jag och min livskamrat i olika riktningar försökte Panni åter fösa oss samman. Hade vi gäster, och de skulle gå hem, kunde hon svårigen övertygas om att de skulle gå medan vi skulle stanna

När Sissy och Panni möttes för första gången hälsade Panni på den nya lekkamraten med översvallande glädje men Sissy lade snabbt sordin på hennes uppsluppenhet genom att några gånger fara ut mot hennes nos med sina vassa klor. Fast Panni bara ville leka med henne! Men hur skulle två djur som tillhörde olika arter och som "talade olika språk" kunna förstå varandra?

Sissy fann sig snabbt tillrätta med den livsstil som rådde i byn. Hon strövade fritt omkring, dök upp ibland här, ibland där, på fälten och på ängarna, eller på huvudgatan –

byns enda gata. Hon var väldigt uppskattad av hankatterna, ofta såg vi att den ena eller den andra följde henne ända till garagefönstret vilket tjänade som ingång till hennes hemvist. När tiden var inne blev hon, enligt naturens gång, allt rundare och vi som goda "kattföräldrar" gjorde oss beredda på att ta emot de nya familjemedlemmarna. Vi förberedde två förlösningrum åt Sissy, en stor kartonglåda fodrad med mjukt tyg placerades i garaget, en mjukfodrad korg ställdes på vinden. Hon kunde välja var hon skulle föda sina ungar. Sissy inspekterade båda ställena men inget av dem föll henne i smaken. När tiden var inne för att föda försvann hon och födde sina ungar på grannhusets vind. När ungarna var omkring tio dagar gamla blev vi vittnen till hur Sissy bar över sina ungar hem till oss, en efter en. Som små hjälplösa knyten dinglade de i hennes mun. Fyra jättesöta kattungar, alla hannar, i regnbågens alla färger: en vit med gråa fläckar, en med svarta fläckar, och två tigerrandiga med gråa respektive röda ränder. Jag misstänkte henne för att ha fört ett liderligt le-verne och tänkte att ungarna kanske härstammade från fyra olika hannar men veterinären försvarade hennes heder. Eftersom alla färger förekom hos Sissy själv behövde inte ungarna ha av-lats av olika fäder! Vid närmare iakttagelse av Sissys levnadssätt och umgänge med sina artfränder kom vi till insikten att ungaras far förmodligen var en grå, tigerrandig katt med ett trevligt sätt som även i fortsättningen ofta sågs i Sissys sällskap.

Av de boplatser som erbjudits Sissys familj valde hon först den på vinden, förmodligen på grund av att den garanterade större säkerhet mot Pannis närmanden än den i garaget. Den exceptionella sommarvärmén – temperaturen gick ofta upp över 40° – tvingade Sissy att överge vinden. Hon bar ungarna, återigen en efter en, i sin mun på lejdaren ner till garaget. Där etablerade hon sig med ungarna i kartongen som hade en öppning på framsidan. Vårt dagsprogram berikades med en ny pro-grampunkt. Varje dag satte vi oss framför kartongen som fram-för en TV-apparat och tittade på kattungarnas muntra lek. De passade på varandra, angrep varandra från olika bakhåll, kasta-de omkull varandra, brottades som om det gällde olympiska guldmedaljer, för att i nästa minut smyga sig till mor för en portion stärkande mjölk. Sissy var en mönstergill kattmamma. Hon diade, slickade rent och skötte sina ungar med hängiven-het och de växte och frodades i motsvarande grad. Senare påbörjades undervisningen. Först tog Sissy hem döda möss till sina ungar (en gång även en råtta med genombiten strupe) och – det måste också sägas – då och då en fågel. Fågelfjun yrde runt i hela garaget vid minsta vindfläkt så att jag hade all möda i världen att städa undan fjun innan min livskamrat skulle mär-ka något. När ungarna blev större tog Sissy med dem för att de skulle få lära sig att jaga själva.

Panni var ett speciellt bekymmer för Sissy. Hunden tog vara på varje tillfälle då garagedörren öppnades för att störta in i garaget. Sissy led fortfarande av sin chockartade barndomsupplevelse. Hennes misstro mot hundar satt i ryggmärgen och Pannis virvelvindsartade entré och bångstyriga uppförande var föga lämpat att dämpa misstron. Ungarna bar inte på något trauma som Sissy och de jagade obekymrat omkring i trädgården, runt sin i förhållande till deras egen storlek gigantiska lekkamrat. Sissy ingrep då och då när Panni jagade den ena eller andra ungen men insåg så småningom att ingen fara hotade dem från Pannis sida. Sissys misstro minskade ännu mer när situationen förändrades, och det var hennes ungar som jagade Panni som hals över huvud ”flydde” från dem. Och när ungarna och hun-den tröttnade på leken vilade de ofta ut så att en eller två kattungar nästlade sig in mellan Pannis framsträckta framtassar. Efter detta tog Sissy det alltmer lugnt när Panni gjorde närmanden och en dag blev jag vittne till att Panni och Sissy ”pussades”, deras nosar berörde varandra. De slöt vänskapsband.

Bruckner Zoltán

1930-ban született Budapesten, iskoláit is ott végezte. Az érettségi után három évet az evangélikus teológián tanult, majd a műszaki tudományokra „nyergelt át”. A Budapesti Műszaki Egyetem Építészmérnöki Karát 1956-ban végezte, diplomaterve befejezésében a forradalom megakadályozta. Novemberben Ausztriába menekült, a gráci műszaki egyetemen (Technische Hochschule in Graz) továbbtanult. Politikai tevékenysége megakadályozta a diploma elnyerésében, tovább költözött az Egyesült Államokba, ahol egy mérnöki irodában dolgozott. Három évvel később visszatért Ausztriába, ahol végre megszerezte az építészmérnöki diplomát, és munkába állt az ország egyik legnagyobb acélszerkezeti konstrukciós cégénél. 1964-ben kivándorolt Svédországba, ahol harminckét éven át dolgozott.

Szakmája mellett legfőbb érdeklődési köre a történelem – főként a legújabb kor történelme és a különösen az állatok. Magyar, német, angol és svéd nyelven több történelmi folyóirat közölte cikkeit. Svédből fordította: Lars Adelskog: *Egy üres zsák nem áll meg magában. Macskatörténetek*, című könyve az állatok iránti szeretetét bizonyítja. A könyvet Takács Győző, grafikus és keramikus rajzai díszítik.

*

**Zoltán Bruckners bok, Katthistorier
från när och fjärran utkommer inom kort på bokförlaget
Cultiflex,**

Smula Solsäter, 521 71 Åsarp
e-mail: plengal@telia.com
tel: 0705 509 70
mobil: 0768 56 26 97

Szabó Ágnes

Skandináv irodalom A Hét c. folyóirat 1890-1910 között megjelent példányaiban

Hogy a skandináv hatás már a 1880-as években érvényesült, arra egy igen érdekes példát találunk a folyóirat első számainak egyikében (1890. 9.). „*Észak csillaga*” címmel „norvég szomorújáték” jelent meg két felvonásban, ami olvasva „kísérteties hasonlóságot mutat” Ibsen Nórájával. Az első felvonásban egy Szkagerrak nevezetű úr szimulálja az örültséget, mert másképp – lévén kereskedelmi ügynök – nem kerülhetett volna be egy norvég (ti. Ibsen-féle) drámába: „*a norvég drámairodalom nem szereti az egészséges embereket.*” Kattegat hajóskapitány óras ősei miatt bűnhődik: ketyeg „*(kety, kety...)*”. Miután Szkagerrak „felhúzza”, kivonul a színről. Bejön Brand gyáros felesége, Nóra, két gyerekkel. („*Csak vidáman gyermekeim. Ti úgy sem sejtitek, hogy anyátok a norvég drámairodalomban minő előkelő és sötét helyet foglal el.*”) Szkagerrak előlép bizonyos ruhaszámlával. Fjord Nóra nem tudja mitévő legyen. („*Miért is eresztettük el a színházról Bercsényi Bélát, aki drámáinkban mindig az okos tanácsadó szerepét szokta játszani? ... A francia drámáinkban mindig van egy józaneszű öreg, aki a hőst tanácsokkal szokta ellátni, de mi boldogtalan norvég hősök, csupa hülyével és nyavalyatörőssel vagyunk körülvéve.*”) Szorultságában fenyegetőzni kezd, hogy leleplezi a férfit (aki az óriási levélszekrénybe dobta a számlát), hogy csak szimulál – ez véget vetne Szkagerrak „szépirodalmi carriére-jének”. (Szkagerrak: „*Ah, végem van. Megyek, s elrejtőzöm egy akadémiai pályaműbe.*”) Hazaérkezik Brand; és meg is találja a számlát. Nóra elmondja, hogy amikor Brand és fia beteg volt, a saját, természetesen kiegyenlített számlájának hátoldalára írt levelet az orvosnak. Brand ezt nem érti meg, örültségnek nevezi, ő is „*csak sablonszerű férj, aki nem hajlandó kétszer megfizetni egy szabó-kontót.*” Kattegatt kapitány kakukkos órát küldet Nórának, ami azt jelenti, hogy meghalt. Brand megtalálja a tényleg kifizetett számlát, ám Nóra elhagyja. A második felvonásban, ami három évvel később játszódik, Nóra visszatér egy gyerekkel. Brand köszönti: „*eszerint elhagytad a tragédiákat és népszínmű-concessiókat tettél*”, mire Nóra: „*Brand imádlak.*” S amikor Brand a gyerek apja iránt érdeklődik, Nóra megnevezi azt: „*költői igazságszolgáltatás.*”

Valószínűleg nem árulunk el titkot, ha felfedjük, hogy az ironikus--humoros átírat szerzője nem norvég, hanem *Sipulusz*, vagyis *Rákosi Viktor*. A csipős tollú kritikus írásából kiérezhető egyrészt a leendő folyóirat hangneme, a korszerű műbírálattal igénye, másrészt az Ibsen-recepcióról is tájékozódhatunk. 1879, vagyis megírása óta *A babaszoba* már kultusz-darabnak számít, így az ez ellen való tiltakozás, valamint az Ibseni műformától való idegenkedés is benne érezhető e rövid pamfletben. Ibsen ellen gyakori kritika, hogy darabjai csupán az északi milióban érvényesülnek, számunkra -a Monarchia Magyarországn- kevesebbet mutatnak, idegenebbül hatnak.

Néhány héttel később *A társadalom oszlopa*it adják a Nemzeti-

ben, s ennek kapcsán jegyzi meg a recenzens, hogy Jászai Mari jó szereplése ellenére a darab valószínűleg meg fog bukni, s hála, „vége lesz a mértéktelessé vált Ibsen kultusznak”, „iskolázatlan és zavaros fejek előtt úgy tűnnek fel a munkák, mint megannyi kinyilatkoztatás,” pedig azok csak „fél-igazságok”, „Északról kapott kaviár” - olvassuk (1890.15.). Egy számmal később pedig egy kritikában kiemeli a szerző, hogy a felkiáltás a nézőtérén: „Ez a darab mértéken túl norvég” - a „Milyen szép!” szinonimája lett a magyar közönség körében, s ennek talán mégsem kellene így lennie (1890.16). Beszámolnak a lapban nemcsak Ibsenről, hanem egyéb skandináv darabok európai színpadra állításáról is, ezek ismertetésére a továbbiakban csak akkor térek ki, ha tárgyunkhoz szorosabban kapcsolódik. Ibsen bemutatóiban elsősorban a „verismus” diadalmenetét látják, ami a novellairodalom felvirágzásának is tulajdonképpen előkészítője volt. Bár van, aki a *Hedda Gablerben*, ami akkortájt jelent meg a koppenhágai könyvpiacra, „absurdumok” sorozatát látja (1890. 52.), vagy másutt: „Mily szelíd csekélység Ibsen (A társadalom oszlopai című – Sz. Á.) drámája a békéscsabai valósággal szemben!...” (ahol bizonyos Bartóky kezén valósággal elveszett a becsületes honpolgárok által befizetett alapítke) (1891/8.) Azonban Ibsen 1891 áprilisában Magyarországra látogatott, amikor is a másik oldal, Ibsen progresszív működésének értői és elismerői is hallatják hangjukat. Alexander Bernát írja: „A germán szellem mindig különködőbb volt, mint a francia vagy a magyar, s Ibsen ennek a szellemnek tipikus képviselője. A kis Norvégia egy kis városkájában nevelkedett, erős hajlandósággal magába mélyedni, az emberi természet ősi problémáin eltépelődni és úgy nézni őket, mintha egészen újak volnának, mintha előtte nem nézte volna senki. Ez egyáltalán az eredeti alkotó elme sajátossága, mely ily körülmények között gyorsabban és erősebben fejlődhetett, mint ott, hol az iskola a szó legtágabb értelmében alkalmazza és agyonnyomja az eredetiséget. Az iskolától készen kapjuk ítéleteinket, az iskola megszabja érzéseinket, ránk erőszakolja a kész formákat, az iskolától nem érünk magunkra eszmélni s azoknak lenni, kik lehetnénk Ibsen szülővárosában... drámáiban minduntalan találkozunk emberekkel, kik a társadalomnak, a szellemi életnek, az egyén magatartásának új rendjét akarják megteremteni. Mi reánk, a nagy kultúrcentrumokban, ezek a nagy mechanizmusok óriási súllyal nehezednek!... Amit Ibsen naturalizmusának, realizmusának neveznek – jelzőszavak, melyektől, noha egészen üresek, nem bírnak szabadulni – az szinte természetes folyománya eszmekörének, tendenciáinak, egész vezérlőjének.” (1891.17.) A skandináv és az európai attitűd szembeállítására itt válasz az idegenkedők, az Ibsent „helyiérdekűnek” bélyegzők felé, azonkívül magában hordozza annak az érdeklődésnek egyik alapmotívumát, ami a magyar közönséget a skandináv irodalomhoz vonzotta: a másság, az északi természeti adottságoktól meghatározott temperamentum, a „magába mélyedő”, „tépelő” és „felfedező” ember típusa, mint egzotikum, a világerdekeltségű és iskolázottságú européer számára.

Több, hasonló Ibsen-polémia után olvashatjuk *Herczeg Ferenc: Álom* című novelláját (1891.20.), amely a norvégiai Trondheim köze-

lében lévő hegyekben, a végtelen magány birodalmában játszódik. A fiatal doktor és egy hercegnő éteri szerelméről szól, akik északon ismerik meg egymást, valami különös vonzalom alakul ki közöttük, ami az egyedüllét fájdalomból és varázsából fakad. A férfi megkérdezi a nőt, ismeri-e Tegnér Ézsaiás *Frithiof* mondáját. „*Ha elolvassa, megérti e titokzatos vidék jellemét.*” (a mondát a század második felében Györy Vilmos fordította magyarra) Ugyanezek az emberek a társadalmi konvencióktól terhes délen alig ismerik meg egymást, egymáshoz semmi közük. De idő után, amikor újra északra utaznak, mindkettőjükben ott van ugyanaz a szenvedély; a hercegnő már a mondában él, szívesen maradna az időközben ismert modernista költővé vált ifjú mellett. Ám az – költői megfontolásból, hiszen megölné az ihletet – nem veszi feleségül, elhagyja. A novella hangnemében, stílusában is alkalmazkodik az általa megfestett színhelyhez, s egészében véve mint-ha a fent említett észak-dél kontraszt nyerne itt szépirodalmi megfogalmazást.

Az 1892-93-as évtől folyamatosan jelennek meg skandináv novellisták, mint például *H. Land (Dóra /1892. 44/)*, *J.P. Jacobsen (Válságos évek, /1893.3)*, *Kielland (Báli hangulat, /1893. 9./)*. Leközlök *Guttenberg Pál* olvasmányos norvégiai úti beszámolóját (*Olsen úr bárkája – Bergeni történet /1893.19./*), amelyben beszámol vendéglátóinak, régi Hanza-kereskedők leszármazottainak kedvességéről és látogatásáról a „német sor”-on („*Tyske-bryggen*”), tisztelgéséről a XVII-XVIII. század fordulóján alkotó, norvég származású dán Holberg előtt és a vendégeskedés tanulságáról, ami úgy hangzik, hogy „*éljen Bjørnstjerne Bjørnson*”. *J. P. Jacobsen* egy másik novellája, a *Lövés a ködben* (1894.2.) már túl a realizmuson, az újromantika jegyében íródott: Henning Bryon elvette volna Ágotát, de a lány kikoszarzta, s most Niels Bryde menyasszonya. Egy vadászon Henning belelő a ködbe – s látatlanul is szíven találja Bryde-t. A véletlen gyilkosság balesetnek tűnik. Henning szenved is meg nem is, hol egyáltalán nincs büntudata, hol el akar szökni. (Ágotát nem mint férfi, hanem mint gyámoltalan kutya szereti, követi) Végül elmegy nagybátyja fakereskedésébe, s négy év múlva ő öröklő az üzletet. Ágotát közben elvette Klausen, akit Henning pénzzel segít, de a lány ellen bosszút fogadott, amiért rajta múlt, hogy boldogságát örökre elvesztette. Klausen egyszer váltót hamisít Henning nevére. Eljött a bosszú pillanata, Henning nem könyörül akkor sem, amikor Ágota jön, hogy kérlelje: Klausent letartóztatják. Ágota megbetegszik, meghal. „*Igazán nem bánom, amit tettem*” – mondja a bosszút esküvő, de ahogy elindul a ködben, a lány árnya „követi”, s Henning meghal. A lélektaniséggel vegyes miszticizmus itt elsősorban a férfi és nő kapcsolatban a visszautasítás, a bosszú következményeit feltárni írói eszköz.

A szintén dán *H. Bang A táncmesterné* című írása /1894. 15./ Holm kisasszonyról, a királyi színház volt táncosnőjáról szól, aki nem tudta a színpadon beteljesíteni az álmait, pénzkeresési szándékkal, s talán kicsit azért is, mert számonkérő és nyomorgó anyja elől menekülve, álmaival még együtt szeretne élni az illúziók világában – falura megy táncot tanítani. Félős, gyámoltalan. Miután egyszerű tanítványainak átadta a tudást, amit

át lehetett, a táncoktatást lezáró bálon eljárja a „*grande Napolitaine*”-t. Lélegzet-elállítóan csinálja, talán jobban, mint annak idején társnője a tánckarban, aki ennek köszönhette karrierjét. A falusiak között sikere van, de nem értik a „tragikusát”, csak a vikárius és a papkisasszony sejt meg valamit abból a lélekállapotból, ami a tánc mögött van. Másnap a kisasszony másik faluba megy. „*Oda vándorolt hát most – hogy folytassa azt, amit életnek nevezünk.*” Nem lehet nem gondolni – például – a *Gozsdu* tollából született „*A veréb*” című novellában megjelenő életérzésekre.

Szomory Dezső: Rank orvos halálát írta meg (1894. 34-36), a boncorvosát, aki „valahonnan Skandináviából került s eljutott egész az egyetemig”. A magyar feleség, Emma, férjét annak asszisztensével, Heim Gusztávval szegényíti meg, amikor Rank távollétében fogadja. Az orvos halálát várják, szerelmük csak akkor teljesezhet be. Rank úgy tesz, mint aki elutazik, de előtte elbúcsúzik tárgyaitól, életétől és vágyakozik rég elhagyott hazájába: „És emlékezett, és látta a nagy hegyeket, a hóból való, csillogó csipkekendőt az ormokon, a hideg, olvasztott ezüstnek tetsző vizeket közöttük, amelyek nem csobognak mint patak, nem mossák a partokat, de állanak örökre szüzen, mozdulatlan... És látta a nagy, feketészöld fenyőfákat, elhagyatva, mintegy féltalomban, gyantát sírva magányuk szomorúságában. És kereste a napot, hazája hideg, örökkön ébren levő napját, mely a maga részárga korongjával, mintha a vidék díszéül az égre volna festve ... És kereste a holdat, amint fehér pompájával megfürdik a szűz vizekben ... És akkor, mintegy beburkolózva szivarja szétgomolygó füstjébe, egészen halkán sóhajtott:

- Ah! A szép ország! a szép ország! ahol hó terem s a jég virít ... még egyszer, utoljára el szeretnék menni... És érezte, hogy lehetetlen elmennie. Akkor elszomorodott, ellágyult egészen, küldte a szeme nézését, a lelkét el, messze, oda, a hótakarta hegyekre, a gyantát síró fenyők közé, a fehér pompájában, szűz vizekben fürdő halál sugarához. És elkeseredve, kongó hangja sajátos szomorúságával fakadt ki:

Ah! A fjordok hazája! A fjordok hazája! Ah! Norvégország! Norvégország! Miért is hagytalak el, miért is jöttem ide, hogy megváltozzam, hogy ne az legyek, aminek születtem!... Miért is kerültem ide barbárok közé, ahol hálátlan asszony, ember... Ott, Skandináviában talán szerettek volna... ” Később „elpárolgott” az emóciója. A már igen beteg ember mindent tud a párról (ugyanis elutazás helyett a szobájából hallgatta ki őket), és amikor eljön a halál, egy kis kellemetlenséggel zavarja meg az özvegy nyugalmit: „nem szűnik meg” dobogni a szíve. Professzorok sereglenek össze a házánál, és tanulmányozzák a gondosan bebalzsamozott „csodát”, ám nem jutnak semmire. Mintha még mindig a feleségéért verne a szíve. „- Nem kell! Nem kell! – sikoltotta az asszony és verte a hullát, nem félt tőle többé...” Mire megtalálják a kabátba varrt óraművet, Heim is meghal tüdőbajban. Ez az eklektikus darab, mely a konvenciótól eltérő módon, a líraiságból s a miszticizmusból vált át a realizmusba, a társadalomkritikai megnyilvánulásoktól sem mentes, hiszen nem felejthetjük el, hogy a századvégi társadalmi problémák felé fordulás nem csak az északi irodalmakra volt

jellemző, hazai novellairódmunk is itt találta meg legfőbb forrását.

Strindberg így kezdi egyik novelláját (*A kicsinyek /1895.22./*): „Az osztracizmussal a görögök csúffá akarták tenni azt a természeti törvényt, mely szerint minden, ami nagy, erős és értelmes, győzedelmeskedik. Az operáció sikerült: az erő és értelmesség veszendőbe ment és Görögország ma már nem egyéb élőhalottonál. A kereszténységgel kezdődik a kicsinyek valóságos aranykora.” Emil, a nyomorék festő, környezetén zsarnokoskodik, mert sajnálják, és egyre előbbre jut. Mint valóságos kis kényúr hal meg. „*Igenis, ő épp oly kicsiny volt, mint mindnyájan vagyunk és éppoly gonosz és éppoly zsarnoki hajlam. Ha még tovább élt volna, apró lábaival még több embert taposott volna el, mert nem tudott kímélni senkit, nem tudott nagylelkű lenni, nem tudott szeretni és nem tudott megbocsátani — csupán azért, mert kicsiny volt. Boldogok a kicsinyek, mert övék a mennyek országa és nemso-kára... már a föld is az övék leszen.*” A nietzschei tanokon nevelkedett Strindberg írja ezt.

Ismeretlen szerzőjű svéd novella címszereplője *A nagy ember*, az akadémia elnöke, gróf, aki egy beszéde után rosszul lesz, otthon gyógyszerezi magát (a „méregtől” érzi magát jobban), de el kell készülnie az elszámolásra. Mindig a nagyságra vágyott, ha családok útján is, de megszerezte, s most nem marad semmi. Rosszabbul lesz, leköltöznek falusi birtokukra. Lányá, Hedvig a templomban észreveszi, hogy a nép gyűlöli apját, s akkor észreveszi a nyomort is, amit addig soha. Akit eddig istenített, óriási magasságból zuhan alá a szemében. Az akadémián majdnem kiderül minden család, de „érdemeire való tekintettel” eltussolják. „*Hány nemes és gyümölcshozó gondolatot adott szónoklataival és irataival kortársainak. Mennyit használt hazájának, mint államférfiú! És mennyire példa gyanánt szolgálhat az élete az utókornak! Annak az embernek az élete, aki nem csak nagy és ritka adományokkal volt megáldva, de aki ezeket az adományokat fáradhatatlan, munkás tevékenységgel a haza javára használta fel!*” Az apa meghal, a grófnő szerényen és adakozóan él, mint eddig – de Hedvig emberkerülővé válik. A mély társadalomkritikai mondani-
való ebben a novellában a realiztikus ábrázolásmód keretében valósul meg.

Svédország viszonylag kiesik az egyébként Skandináviára figyelők látóköréből, hiszen sokáig nem tud igazán látványos irodalmi eredményeket produkálni, és elkerülik a nagy közéleti vagy politikai botrányok is. Ezért lehettek igencsak nagy hírértékűek a korabeli olvasó számára az 1897-es Kiállításról szóló tudósítások, mint amilyen *Kóbor Tamás* beszámolója Stockholmból (1897. 27.): „... egy új világ nyílt meg... látom ... *Djurgårdenben* zibongani ugyanazt az életet, ami tavaly nálunk a *Városligetben* volt, nekem mindennap szenzációknak sorozatát adja és alig tudok józanul arra eszmélni: jó fiú, húzd meg e gyeplő szárát, mert kétezer kilométernyire vagy azoktól, akiknek írsz, ott a tizenhatodik paragrafus járja, az obstrukcióról beszélnek s tán valami újabb botrányos pörrel foglalkoznak. Gondold meg, hogy két héttel ezelőtt kutyába se vetted egész Svéciát s ha valaki erről szóló tárcákkal állt volna elő, udvariasan kialakbólintottad volna: 'Kedves Uram, Svéciától igen szép, hogy a Skandináv félszigeten tartózkodik, de a publikumot ez nem érdekli.' Amikor ezt

írja már hazafelé készülődik, búcsúzik a svéd éjszakától („*a nekünk oly kedves abszurdumtól*”), a rengeteg kék vizektől, a svéd lányoktól („*kiknek ragyogó, mosolygó kék szeme arra van alkotva, hogy mindig csak színeket igyék*”), a kiállítástól és az emberektől: „*a kék szemű svédek itt északon ugyanaz az optimista, könnyű kedvű, életének örvendő és művészi hajlamú nép, ami délen a fekete szemű olasz. Éppen csak a szenvedély hiányzik belőlük. A temperamentumuk csöndes, de nem kontempláló, a multságuk mosolygásra készíti őket, de a hangos nevetést nem ismerik.*” Dicséri őket játékoságukért, természetes egyszerűségükért, vendégszeretetükért, s folyton összehasonlítja a magyar viselkedéssel. Ír a nyelv dallamosságáról, jó hangzásáról is. Azonkívül ezt írja: „*A nemzeti önérzetük miben sem különbözik az egyéni mivoltuktól s azért nem is hallani sehol sem nemzetiségi diskurzust, mint nálunk és egyetlen svédvel sem találkoztam, aki szükségét érezte volna annak, hogy az idegennek valamit az ő fajtabeli mivoltáról beszéljen. Igaz, minden föltétele megvan ennek a tökéletes nemzeti önérzetnek. Nincs nyelvi kérdésük, még a norvégokkal való viszonyuk (még 1905, a norvég függetlenség kimondása előtt vagyunk — Sz. Á.) is annyira liberális, hogy éppen csak a közös külügyre és a közös dinasztiaira vonatkozik. Ez a dinasztia pedig teljesen svéd nemcsak nyelvére, hanem lelkületére nézve is. Sohasem hittem volna, hogy királyi ház a XIX. század végén oly patriarchális viszonyban élhetne még, mint a svéd ház.*” II. Oszkárról megemlíti, hogy verseket ír, liberális, természetére nézve egyszerű és nagyon jó szónok.

Dán író írta a *Valborg* című elbeszélést (*L. C. van der Burgh /1897.29- 31./*) Két családról szól: az egyik család fiai közösen udvarolnak a másik család lányának, Valborgnak. Artur kereskedő lesz, Vigant tengerész és Valborg Arturhoz megy feleségül. Házasságukban születik egy kislány, akit mindketten elhanyagolnak, mert saját magukkal és elhidegülő kapcsolatukkal vannak elfoglalva. Valborg a szerelem mámorába veti magát, észre sem veszi szinte a visszatérő Vigantot. Akkor kap csak észbe, amikor kislányát az egyik cseléd „inzultálja”, elhatározza, hogy jó anya lesz. Már közeledne Vigant felé, de most az önérzetes férfi utasítja el. Lassan egymásra talál, ám Vigant elutazik és megnősül. Valborg haldokló férjét ápolja, kötelességtudatból. Megnyugszik. Férfi és nő idill-mentes, realisztikus, már-már naturalizmusba hajló ábrázolása, ahol a lélektani motivációk elemzése is fontos szerepet kap.

A *Hamsuntól* közölt *Egy norvég Párizsban (1897. 49.)* inkább úti-beszámoló, mint novella, de rendkívül színes, könnyed stílusa miatt szívesen olvashatták. A folytatásokban közölt *Viktória (1899.18-26.)* című regény a „norvég Énekek éneke”, „a tiszta szerelem himnusza”, ahogy a korabeli ajánlás emlegette, a kezdeti „rejtelmek időszakának” terméke. Furcsán befejezetlen *Bjørnson Blaaken* című novellája. (*1898.37.*) A papék okos, nemes szép lova egyszer „megverekszik” a környéken garázdálkodó medvével, azóta „medve Blaakennek” hívják. Annyit még megtudunk, hogy az ő szemét is egyszer egy medve tépi ki, de azután az író hagyja a medvét, lovat, papékat: a nagyvilágba készül. Bjørnson egyszerű, paraszti

novelláinak egyike ez a rövid lélegzetű darab, meseszerű tárgyi elemeivel együtt is realista alkotás.

Geijerstam Tél című novellájában /1902.1./ a hangulat uralkodó kifejezőeszköz; a természet ábrázolása nem csak háttér, majdhogynem másodlagos cselekvés-értékű: „*A januári délután korán alkonyodni kezdett, és a sziget körvonalai elmosódtak a homályos téli fényben. A fenyők még szorosabban simulnak az erdő szélén, a tenger partja felé, alacsonyodó dombok alján álló két vörös házhoz. A borús ég nehezen súlyosodott a vizes földre és a száraz faágak között metsző szél üvöltött, mely a kéményből úgy hajtotta a füstöt, hogy szürke tömege láthatatlanul vegyült egybe a sötét levegővel.*” A kegyetlen téli világ az északi szigeten és az öreg Söderberg házaspár utolsó együtt töltött órái, a természettel szemben való tehetetlenség, a ki nem mondott szeretet tehetetlensége mintegy együtt „történek” ebben a műben. Söderberg hatvan év körüli egyszerű, szelíd ember, soha nem káromkodik, indulatát rendszerint ebbe a mondatba sűríti össze: „*Ez már csak mégis különös!*”. Felesége tíz évvel idősebb nála, csendes tevékeny asszony. Közeledik a rossz idő, az ember megérzi: „*Havazni fog*” – mondja Söderberg, s elkezdenek készülődni. „*Az emberek a szigeteken küzdelemre szálltak a hőtömeggel, mely fehér, nehéz leplelvel szinte agyonnyomta őket.*” Megérkezik a hideg, a hó s az északi szél, „*hogy segédkezzék a temetésnél*”. A hóval borított világban nincs közlekedés, aki nem készül fel idejében, azt az éhhalál is fenyegeti. Az egy szem tehén bög az istállóban, „*mert emberek után vágyódik*”, s az öregek kijárnak hozzá beszélgetni. A férfi „bibliás”, a felesége nem, csendben hallgatja a férjét, amikor az prédikál. Az öreg egyszer kiment fáért, soká maradt, ezért az asszony félelmében meggyújtotta az olajlámpát (drága az olaj), de amikor meghallotta férje lépteit, eloltotta. Az hosszan feddi őt, a hazugságról beszél, és ígéket citál a fejére. Reggelre az örök-ké egészséges asszony megbetegszik, felkelni sem bír, s az öreg nem tud mint mondani hiszen, érzi maga is, vallásossága nem illik ide. Bemegy a faluba hívni valakit, „*hogy ne legyen olyan egyedül*” (ti. Söderberg), s bár a vihar elmúlt, a betemetett utakon sokáig tart az út. Larsékhoz megy, ahol sokan összejöttek („*kávét ittak pálinkával, az úgynevezett „kakukot*”). Senki nem mozdul szívesen, de végül Lars „szegény” öccsét, Jánost elküldi. Visszaérnek, s nemsokára meghal az asszony. Az öreg a kitisztított *csolnakházban* ravatalozza fel, s a maga módján mond beszédet fölötte. Máte evangéliumából olvassa fel: „*Azért el fogja hagyni az ember apját, anyját és feleségét fogja követni és a kettő egy test leszen! És azóta a kettő egy test! És amit Isten összefűzött, azt ne válasszák el emberek.*” Megkéri a távozni készülő Jánost, maradjon a temetésig, s ugyanazt mondja, amit tegnap az asszony, aki megijedt a sötétségtől: „*Olyan borzalmas egyedül lenni.*” A realista novellaírás szép darabja ez.

„*Levertin Oszkár*” (Oscar Levertin) svéd szerző írása *Az első kaland* (1902. 2.) nem skandináv, hanem olasz helyszínen játszódik (nem ritka ez az északi szerzőknél, de témájában vagy hangulatában kétségbevonhatatlanul skandináv darabokról van szó) Francesco di Giorgio székeskáptalani kano-

nok operáját, a „Klytämnestra halála”-t próbálják a luccai San Martin dóm mellett a kolostorban. Erre hívták meg a páрмаi udvar első operáénekesét és a nápolyi San Carlo szép és botránysos életű, tehetséges énekesnőjét, Flaminiát. Az ő kegyeiért sokan sorba állnak, ki sikertelenül (például maga a kanonok), ki sikeresebben (Alessandro, a kanonok festő unokaöccse), de ő a József császár és III. Gusztáv svéd király találkozája mián a városban tartózkodó, a király mellett szolgálatot teljesítő, filozófikus hajlamú Lilje-Axel grófort szemeli ki magának, akinek egyébként nem túl sok szerencséje van a nőkkel. A randevún Axel elveszíti anyja képmását, ez a kanonok kezébe jut, aki azzal nyomban III. Gusztávhoz szalad. A novella a szerző számára jó alkalom arra, hogy a modern gondolkodású uralkodó szokásait, természetét anekdotikus formában bemutassa. A király nevet, amikor meglátja az öreg, rigolyás Lilje-Axel grófnő képét: „*Hát udvarunk egyetlen ártatlansága, a derék Axel Gusztáv is kalandokra jár?*” A kanonok, miközben saját feddhetetlenségét magasztalja, a királytól 500 scudó „diskréciónak” kéri, „*a nyugati oltár Mária-szobrának új brokátruhájára*”. A király kifizeti, beviszi az arképet az alvó apród szobájába, és a vánkosára teszi. Aztán csodálkozik, hogy egész udvartartásából még csak ő van ébren. Utaltam az anekdotikus kifejezőmód szerepére, ebben a novellában nagyon jól megfigyelhető az átmenet, amely a romantikus történetbonyolítástól a realiztikusabb elbeszélésmód felé vezet.

Kis fejezetekre tagolt *Peter Nansen Mária* című novellája (1903. 10-15.), amely „*a szerelem könyve*” alcímet kapta. A századvégi irodalomban is megjelenik a XVIII. század végének, XIX. század elejének kedvelt műfaja, a naplóregény, feljegyzés-szerű elbeszélés. (Ild. /1903.23./ *P. Fr. Rist.: Egy apród levelei*) Ezt a férfi-nő kapcsolatot esszéisztikus betétekkel fejtegető írást már az „általam vagy” gondolata is áthatja, de még romantikus, megtisztulást hozó befejezéssel. Mária a „*szeméremnek szentelt asszony, ki csak egyre volt alkalmas, a szerelemre*”. Az emancipációs „mozgalom” élénk ellenszenvét válthatták ki a következő sorok, melyekben a „szerelem könyvének” írója a sok kaland után való belső megállapodásáról beszél: „*...nem azért tartom őt különbnek, a többi asszonyoknál, kik között bizonyára többen vannak akkora szépséggel megáldva. Nem az a titka ennek, hanem az, hogy a jó isten Máriát külön az én számomra, az én ízlésemnek, az én gyönyörűségemnek megfelelően teremtette.*” Ez az ideális nő, a „tulajdon” a kérdésre, hogy vajon a többi asszony miért olyan kiállhatatlan, úgy válaszol: „*azért, mert sokat gondolnak arra, hogy asszonyok*”. A tékozlót visszafogadó asszony dicsőítése valószínűleg Mária-himnusszal ér véget.

Rövid, realiztikus darab a *Hermann Hejermanns* által írott, *A nagyanyó* (1903.16.). Az öreg, akit a szegényházból hetente egyszer elengednek az unokájához ebédre, „sokat fecseg” (sok apróságról, kotlósról, csibékről, és így tovább), amit az unoka, Mária alig bír hallgatni. Amikor az öregasszony visszafelé készülődik, a vaj és a cukor mellett tizenkét tojással engedi vissza az intézetbe. Már majdnem megérkezik féltve őrzött kincseivel, de egy szerencsétlen baleset folytán eltörnek a tojások. Üres kézzel tér

vissza a többi öreg közé, és ott folytatják kicsinyes civódásaikat.

Per Hallström: A mysterium-jában (1904. 4.) valóságos misztériumjátékot olvashatunk novella formájában, ez a műfaj mind a történetben, mind az elbeszélésben főszereplő. Hallström írásaiban gyakori a külhoni színhely (ld. /1903.20./, *Egy titkos idill*), itt Firenzében járunk, ahol a Carraja hídnál „*mysteriumjátékot*” adnak, s tódulnak az emberek, mert „*a föld és az ég pokol nélkül olyan, mint a kormány nélküli hajó*”. Amint azonban az emberek felismerik a szereplőket, derék iparosokat, szomszédokat, ismerősöket, a példázat bohózzattá válik. Amikor meglátják, hogy az alkalmat kihasználva igazi gonosztevőket is kínoztak nyilvánosan, „*minden ismét valóság lett*”. Ekkor vihar jött, s az Arno fölötti híd, amelyen a tömeg zsúfoltan állt, összeomlott. Azok között, akik nem voltak ott, akadtak gúnyolódók: „*ülvilág első kézből*”. A XVI. századi, száraz krónika nyomán íródott novella már a neoromantika eszköztárt használja, de nem szakad el teljesen a realista (tömeg) lélektani megfigyelésektől és ábrázolásmódtól sem.

A svéd *Bo Bergmann* többféle elbeszélésműfajt használ *Az álomban*. A történet arról szól, hogy Fabian Lewis, aki könyvelő egy stockholmi székhelyű gyarmatárú cégnél, s fél lábára béna, negyven éves korára „*kikerült az élet sodrából*”. Párizsba készül, gyűjt, hogy ifjúkori álmait felelevenítse. Ehelyett felkeresi volt szerelme, Éva, aki máshoz ment férjhez, de most özvegyi szorultságában Lewishoz fordul. A férfi beleszeret Éva lányába és a tehetségesen hegedülő lány számára fizet be egy párizsi tanulmányutat. Amikor kiderül, hogy Maggie, a lány elzúllott, a keresésére indul, de nem találja, s közben Párizsból is kiábrándul. „*Megértette, hogy az élet után való kiáltozása csak a fantázia utáni sóvárgása volt.*” Nem volt „*jól felépített ember*”. Lewis visszatér Évához. A romantikus és naturalisztikus elemeket ötvöző novella (a Maggie-szerelem révén) megpróbálkozik az életben kritikus fordulóponthoz érkezett ember problémáinak belső feltárásával.

Egymás után több számban jelentek meg 1909-ben a svéd *Johannes V. Jensen* rövidebb, csattanósabb, de rendkívül hatásos novellái. Szinte már példázatszerűen oldanak fel élethelyzeteket (1909. 22., 25., 36., 39.). A *Továtűnt erdőben* Korra, a földbirtokos, rabszolgát vásárol. Először öt évig dolgoztatja, majd újabb két év múlva ígér szabadulást, azután elengedi. A rabszolga se nyugaton, se keleten nem leli az erdőit, így hát visszatér. Segítségével Korra egyre gyarapodik, s szolgálja arra tanítja fiait, hogy „*csak akkor múlik az idő, ha az ember dolgozik*”. Megtanítja őket a sóvárgásra (időről időre felvezeti őket egy dombra, ahonnan hosszan néznek nyugat felé) Ura időközben megöregszik, s míg az ő fia gyenge, a rabszolga fiai, unokái erősek. Irtják az erdőket tovább.

A monszun Månson Elofja szintén haza vágyakozik. Texasban cowboy; heves, lobbanékony, nagy erejű svéd, akit nemhiába hívnak „*monsoon*”-nak. Mindig eljuttassa a pénzt, pedig már rég hazajuthatott volna. Egyszer valaki 5000 \$-t ígér annak, aki a hegyekben kóborló, veszedelmes bölényt élve elfogja. Månson Elofnak ez a csodával határos módon sikerül, - csak annyit mondott: „*I' got him*” - de az állat csak az utolsó állomásig bírja, ott elpusz-

tul, a „*sors szándéka*” ebben is megmutatkozott a svédvel szemben. Nevetve mondta: „*I got him and he died*”. „*Nem illett neki a nevetés*” -fejeződik be a novella.

Az *Őszi éjjel* „*fönt Himmerlandban, az aalborgi országúton sok-sok évvel ezelőtt*” játszódik. Három katona iszik a fogadóban, hangoskodnak. A csapláros, akinek nagybeteg lánya van, csendre kéri őket. Elmenetben a legfiatalabb katona, aki az imént asszony-dolgaival hengegett, benéz a lány ablakán, majd továbbmegy. A lány később rá gondol, lázas agyában furcsa érzéseket kelt a férfi széles, vad arca. A katonák továbbmennek csapatuk után, de útközben összeszólalkoznak, az egyik idősebb katona leszúrja a fiút. Haláltusájában az író az értelmetlen halál döbbenetét tárgyilagosan, de ebből is fakadóan, nagyon hatásosan mutatja be.

Az *Ane tehene* így kezdődik: „*Hvalpsundban országos vásár volt.*” Ane anyó szép tehenét akárhányan megnézik, senkinek sem adja oda. Az emberek elvesztik türelmüket, indulatosan kérdőre vonják. „*- Nagyon sokat van magában ez az állat, nagyon sokat. Csak ez az egy tehenem van és ez alig találkozik más tehenekkel. Messze fönt lakom, ott, a szakadéokban. Hát azt gondoltam magamban, hogy levezethetném ide a vásárra, hogy egy kicsit lehessen más marhák között és legyen neki egy kis szórakozása. Istenkém, azt hittem, hogy ezzel nem ártok senkinek. Így aztán ide ballagtunk a hegyek közül. De egyikünk sem eladó és most már haza is megyünk. Igen, és legyen szíves bocsásson meg. Isten áldja meg, nagyon szépen köszönöm*” Ez az idilli történet a mélyen realiztikus, a parasztság kiszolgáltatottságáról szóló elbeszélések közé tartozik.

Utolsóként *Selma Lagerlöf Az ezüsbánya* című novelláját (1910. 7.) emelem ki, amelyben a népmesei és példázatszerű részek keverednek a történelmileg is hiteles elemekkel. III. Gusztáv Dalekarlián utazik keresztül. Elromlik a kocsija, ő körülnéz a környéken, s egy templomból „*szép embereket*” lát kijönni. Odamegy, beszédet intéz hozzájuk, maga toboroz embereket a Dánia- és Oroszország fenyegette Svédország hadseregébe. Amíg az emberek tanácskoznak, a falu lelkésze, akit ő egyszerű parasztnak vél, elmond egy történetet a megtalált ezüsbányáról, amely felfedezésekor, a kapzsiság miatt, több ember halálát okozta. A lelkész „*nevében*” felajánlja a bányát a királynak. Az időközben rájött, hogy kivel beszél, de a pénzt elutasítja, mert számára a tetterős, bátor ember az igazi érték.

(Részlet Szabó Ágnes *A sakndináv irodalom fogadtatása Magyarországon a századfordulón* c. szakdolgozatából. Károli Gáspár Református Egyetem Budapest, 2004)

Székely János fotója

Kovács katáng Ferenc

Nemzetközi Ibsen Fesztivál, 2012 Oslo

Hótreál a végeken

Ha valakinek nincs ötlete arra, hogyan vihetne színre Ibsen darabot, elbújik a mester háta mögé, kiválaszt egy drámacímet, esetleg egy hangzatos mondatot a drámaíró életművéből, majd egóját megacélozva kreál a semmi köré valami trendit...

100 oslói lakost válogatott össze a két rendező. Lehetőleg minden korosztály, foglalkozás és nemzetiség képviselőit. Aztán négy napig próbáltak a Nemzeti Színház Nagyszínpadán. Mindenki kapott egy sorszámot, emlékeztetőül. S hogy dinamikus, látványos legyen a 100 perces előadás, a teret folyton mozgó, átszelő, betöltő csoportosulásokká koreografálták. Elfogadható volt az az ötlet, hogy folyton kérdezett valamelyik szereplő, amire a színen lévők igen vagy nem választ adhattak úgy, hogy a színpad megfelelő oldalára álltak. Pörgött, forgott a színpad maga is. Hol túl gyorsan, így az álló mikrofon előtt hamar elsiklott az éppen nyilatkozó oslói polgár. Hol meg lefékezve az elvárható lendületet. Ilyesféle kérdések hangzottak el, hogy “Akarsz-e királyság helyett köztársaságot? “ (nem elhanyagolható itt az az óriási poén, hogy a trónörökös a bemutatón ott ült a második sor szélén...)”, “Hazudtál-e már?”, s hasonló kérdésekre ki-ki igyekezett a válaszának megfelelő oldalra. A kérdéseket s a válaszoknak megfelelő színpadoldalt a szereplők által jól látható, balkonra erősített laposképernyőről lehetett leolvasni. Ott jelent meg a következő megszólaló sorszama és — emlékeztetőül — mondandója is. Többen természetesen fejből tudták a bemutatkozáshoz szükséges személyi adataikat, de azért látszott a nézőtérről, hogy fél szemmel a kijelző táblát lesik. Nem volt ez gond, miután a hátra-hátra forgoló nézők nagy része is felfedezte a “súgó táblát”. De ennyi kapaszkodó, amatőr fellépőkről lévén szó, abszolút természetes és megbocsátható. Ahogy az is, ha valaki személyes adataiban bakizott, vagy a tenyeréből olvasta ki a mondandóját. Még az sem volt kínos, ha türelmüket veszítve (mert a tábla már más számát mutatta) egymás szavába vágtak, vagy a válasznak megfelelő oldalra igyekezvén összefutottak, tébláboltak. Valaki mindig az első sorba igyekezett. Valaki folyton elkésett. Valaki unott képet vágott. Valaki rájátszott az apró szerepére. Valaki másokat is igazgatott. Valaki mindig a semleges mezőben rekedt. Valakit toló kocsiban toltak, s látszott, szegény kukkot sem ért az egészsből. Valaki húzta maga után öt éves forma kisfiát, hogy időben helyére érjen. S voltak, akik a próbákon elvállalták, hogy *A nép ellenségéből* valamelyik szereplővel szegről-végről rokonnak tekintve magukat, életükből olyasmit idéznek föl, amivel igazolhatják ezt. Igen nagy fantáziát igényelt a nagyérdeműtől, hogy e világszerte gyakran játszott, s leginkább aktualizálható művet akár csak nyomaiban is felfedezhesse ezen az estén.

A díszlettelen színpad hátsó falán egy több méter átmérőjű kék folt virított. Erre

vetítve (is) láthattuk – különböző szögekből kamerázva – a színpadon zajló eseményeket. A leglátványosabbak természetesen a madárperspektívából közvetített képek voltak, amint hangyámód mozgott, amóbázott alant a 100 oslói polgár...

Esett szó környezetvédelemről, szolidaritásról, sajtó- és szólásszabadságról, népek együttéléséről. Helyére is került minden, korrekt, arányos, intelligens módon. Többszövegű csak az ütötte ki a biztosítékot, amikor valaki – a kelleténél jóval több időt szentelve a témának – egy nőalakokat ábrázoló szobrok számára létrehozandó park ellen fröcsögött. Könyörgöm! Döntsük le talán az Orleans-i szüzeket, a Justiciákat? A Milói Vénuszt vagy Zrinyi Ilona, Viktória királynő szobrát? S mi legyen a norvégok Camilla Collettjével, a Nobel-díjas Sigrid Undsettel?

Végül is időnként érdekes volt, vidám, színes, az önkéntes fellépők szimpátiát keltek, de mégis leginkább a langymeleg unalom, közhely és az elképzelések hiánya határozta meg az estet. Egy diákom másnap, az előadást elemezve, fanyalgásom láttán konzervatívnak titulált. Ezt most én bóknak vegyem?

S mi legyen azokkal – kérdezett rá nem kis gúnnyal –, akiknek valóban tetszett ez a program? Nos, nekik teremtünk a darabhoz illő körülményeket: népgyűlést, lakóközösségi napot, majálist vagy valami hasonlót.

Minden elismerésünk és tiszteletünk a fellépőké – de nem a “projekt” menedzsereié. Mi pedig veregessük vállon magunkat, hogy a méltatlan helyzet ellenére is birka türelemmel hallgattuk őket és tapssal jutalmaztuk önkéntes szolgálatukat. Ha nem az Ibsen Fesztiválon, s főleg nem a nyitóelőadáson találkozunk velük, még talán büszkéek is lehetnénk az oslói polgárookra... Így csak fejcsóválással nyugtázzuk, hogy valakik nem először – s gyanítom, az oslói Ibsen Fesztiválok történetében nem is utoljára – a trendre való hivatkozással megint átverték, palira vettek bennünket. Kik is hát e jeles ötletmegálmodók? A Rimini Protokollt két német és egy

svájci színházművész alapította 2000-ben. Magyarországon is felléptek 2006-ban és 2010-ben a Budapesti Őszi Fesztiválon, 2009-ben a Tavaszi Fesztiválon a Tráfóban. Legelhíresültebb előadásaiskkal – *100% Berlin*, Marx: *A tőke I. kötet* és a *Radio Muezzin* – járják a világot. A színház határait feszegetik. Szinte eszköztele-nül, civilek mesélnek önmagukról, illetve értelmeznek adott témákat, szövegeket. (Rimini Protokoll: *A nép ellensége Oslóban* /En folkefiende i Oslo/
R: Helgard Haug, Daniel Wetzel német vendégrendezők)

Kortárs drámák vendégségben

Tapasztaljuk, hogy a kortárs drámák két végétét láthatjuk manapság a norvég színpadokon. Vagy oly szófukar és eseménytelen az előadás, hogy a nézőnek, aki borsos belépőt fizetett, magának kell kikerekítenie valamiféle történetet, s társasági beszélgetések során úgy kell tennie, mintha értené, és hévvel támogatná e mó-dit. Vagy túlfecsegik a témát a színpadon, szájbarágós, laza és képlékeny a szö-veg. Bizony, bizony nem könnyű dialógust írni! Már-már ördögi mesterség. De pl. Ibsen elég jól értette.

Az Ibsen Fesztiválok szervezői időről-időre vendégül látnak kortárs norvég szer-zőket is. Idén két fiatal drámaíró mutatkozhatott be. Arne Lygre már bizonyított korábban, 2011-ben mutatták be Párizsban az *Eltűnök* (Jeg forsvinner) című négy szereplős drámáját. S Franciaországban korábbi két darabja is színre került már, ahol a kritikusok elismeréssel nyilatkoztak a kis Norvégia nagy drámaírói hagyományairól. Ibsen és Jon Fosse után íme az új generáció is megvillantotta az oroszlánkörmeit. Arne Lygre novelláskötettel debütált 2004-ben, s rögtön Brage-

díjjal jutalmazták érte. A két évre rá megjelent regényét a közszolgálati rádió (NRK) hallgatói választották az év regényének. Most végre Norvégiában is színpadra került az Ibsen Fesztivál meghívására. Ebben a drámában kevés szóból, viszonylag keveset is tudunk meg. Egy középkorú nő monológja a biztonságos, de gyermek nélküli otthon melegéből. Inkább segélykiáltás, mint életigenlés. Valami katasztrófa félet, krízishelyzetet vízionál. Ő végig az üres színen marad, a nézőtér első sorához közel elhelyezett néhány szék egyikén ül, időnként feláll, még közelebb lép hozzánk. Férj és feleség, valamint anya és lánya. Felváltva vagy mesélők vagy hallgatók. Szánt szándékkal nem írtam beszélgetésről, hiszen itt egymás mellett elszálló szövegek szólnak süket füleknek. Vagy a közönségnek, de leginkább mégis önmaguknak. Nem könnyíti a megértést az sem, hogy itt nem egy konkrét katasztrófáról esik szó. Lehet gondolni a thaiföldi tsunamira, földrengésre valahol, de még a 2011-es norvég tömegmészárlásra is. Katasztrófákra, szörnyűségekre egyszerre kívül- és belülállóként. A félhomályában a négy színész szinte rezzenéstelen arccal monologizál. Számunkra a darab különossége, hogy a dramaturgja magyar, az oslóban élő Ölveczky (Osztvics) Cecília. S bizonyára neki (is) köszönhető, hogy Giske Armand feszes, tömör mondatai jól megtapadnak az emlékezetünkben.

(Arne Lygre: *Eltűnök /Jeg forsvinner/*. R: Eirik Stubø)

A másik kortárs darab az ellenkező véglet. Ha nem is szószátyár, hisz a norvég alapjában amolyan székelyes beszédű, de ködként gomolyog a szöveg a játéktér felett, s laza a szövegépítkezés. Az a bizonyos puska – a dramaturgia szimbolikus tárgya – elég hamar előkerül, s már tudjuk, ha képletesen is, de hamarosan eldőrdül. Van itt sok más furcsaság is, ami a nézőkben bizonytalanságot kelt. Pl. a szimbolikus díszlet és a papírmasékból kivágott kellékek: a tányérok, az evőeszközök, a hűtőszekrény s benne a felvágottak, a zöldségek, s a gyümölcsök. A bútorok is furcsák, a nézőtér felé lejt az asztal, a tűzhely s a kanapé is.

A darab közben, a színről nem, csak a beszélgetésből gyakran eltűnő szereplő folyamatosan festegeti a további kellékeket. Ő a család egyetlen fia, aki misztikus módon folyton eltűnik, halottnak hiszik, s csak az újabb temetése után kerül megint elő. Az est folyamán a szülők mélységes, majd egyre fásultabb gyászát követhetjük soron. Végül olyannyira “megunják” fiúk gyakori halálát, hogy már közömbösen reagálnak arra, ha csapzottan, kiéhezetten megint becsönget, újabb rémtörténeteket mesélve betör a már-már normál kerékvágásba került életükbe. Végül maguk próbálják eltenni láb alól, fojtogatják, de nem bírnak vele. “Szerencséjükre” a gyakori meghalástól a fiú is legyengül, hamuszürkén elfogy, mint a cérnaszál...

Fredrik Brattberg 2010-ben írt darabja, a *Visszatérések* (Tilbakekomstene) az oslói Kortárs Dráma Fesztiválon került színre 2011-ben, majd meghívták Koppenhágába egy fesztiválra, és New Yorkban is bemutatták egy felolvasóesten. Fredrik Brattberg zeneszerzést tanult, többek között Wolfgang Plagge neves zeneszerzőnél, aki pár évvel ezelőtt lett a Magyar Kultúra Lovagja (talán ezért is játsszák Brattberg műveit Magyarországon). De műsorra tűzték már Angliában, Észtországban, Finnországban, Svédországban, Mexikóban, Amerikában. Operáját 2004-ben mutatták be Kanadában.

A mostani fesztivál zárókonferenciáján Skien kisvárosban 2012. szeptember 10.-én, e művéért, megkapta az Ibsen drámáiról díjat.

Az oslói bemutaton Tyra Tønessen rendező keveset változtatott Brattberg eredeti szövegén. Nem úgy, mint azt a 2008-ban színpadra állított Ibsen *Babaház*-ban tette. Ott csavart egy nagyot a történeten. Tora ült bele a bankigazgatói székbe, míg a munkanélkülivé vált férje, Norvald maradt otthon a gyerekekkel, s vezette a háztartást. Rank doktort is alaposan átformálta, a darab végén pl. női ruhába öltöztette.

(Fredrik Brattberg: *Visszatérések* /Tilbakekomstene/. R:TyraTønessen. A Det Norske Teatret, Oslo vendégjátéka)

Oberhauseni Nóra

A Fesztivál legformabontóbb előadása. Nóra mintha egy zenélődoboz tetejéről megszökött bábú-balerina volna. Szögletes-gépies balett-pantomin mozgása, arcára fagyott grimaszai, túlméretezett mozdulatai próbálják elhíttetni velünk, ez csak mesébe illő tündér/gonosz játék. Varázslat. Thorvald vén kéjenc, szadista, legalább harmiccal öregebb Nóránál. Féltékeny, durva, mint a pokróc, de azonnal mézesmázos, amint a színen feltűnik Kristina, Nóra fiatalkori barátnője. Rank doktor, kinek nevét találoán Krankra (beteg) változtatták a német nyelvű

előadásban, botra támaszkodó, rozoga, élveteg matuzsálem. Csorog a nyála, minden női idomra tapad a szeme, a keze. Krogstad közönséges örült, mégis talán ő a legnormálisabb figura az egész darabban. Kristina talpig feketében, festett fehér arccal egyszerre a végzet asszonya és az alvilág hercegnője. Férfi/nő-faló démon. Folyton szól valami zene, időnként nagy a zürzavar, teátrális a játék. A darab végefelé az egyetlen díszletelem, a karácsonyfa peremét tűznyelvek nyaldossák, nem ég el, csak folyamatosan lángol.

A szélsőséges, torz beállítások ellenére is nagyszerű és roppant érdekes ez az előadás. S a legmegdöbbentőbb a csattanó, amikor a meggyötört, térdeplő Nóra gépiesen válaszolgat Thorvald leckéztető, kioktató intelmeire: ...igen Thorvald, igen, igen..., ...nem Thorvald, nem, nem... Majd magára maradván is, mint egy fennakadt hanglemez vagy a zenélő doboz elromlott mechanikájú táncfigurája szajkózza gépiesen ...igen Thorvald, igen, igen... ...nem Thorvald, nem, nem... S mindeközben faarccal, bábként bólogat. Hosszan, hogy mindenki jól emlékeztetőbe vesse e bemutató tanulságát. De lássunk csodát! Felpattan, mint aki rugóra jár s újra felhúzták, a színpad közepére perdül, mennyei fényben, széles mosollyal, tüllszoknyás ölébe fogja be az égből aláhulló aranytallérokat, és eszébe sincs hátat fordítani a gazdagságnak, a biztonságot nyújtó – habár időnként rabláncos, pokoli – otthonnak. Tudjuk, Ibsen a berlini ősbemutatóra, a korszellem és a direktor sugallatára, írt egy olyan befejezést is, amiben Nóra nem hagyja el a gyermekeit és az otthonát.

A darabban sok-sok utalás található Hitchcock és Fassbinder filmjeire.
(*Nora oder ein Puppenhaus*, Theater Oberhausen vendégjátéka. Rendezte: Herbert Fritsch)

Belga Nóra

Az oslói Nemzeti Színház mellett más intézmények is kirukkolnak egy-két rendezvényt az Ibsen Fesztiválon. A Black Box alternatív műhely, befogadó színház. Közönsége fiatalos, bohó, a Művészeti Főiskola szinte minden szakáról ide járnak át "világot látni". Még Ibsen neve sem riasztotta el őket, zsúfolásig megtelt a korábban üzemcsarnokként szolgáló terem.

A színen, ami a téglalap alakú tér teljes hosszában, a nézőtér előtt tátong, csak néhány szék árvalkodik, s három játékalat, amiket Nóra a darab kezdete előtt körbevisz a nézők között. Közben meséli, hogy a házasságába csak ezeket hozta magával a szülői házból. Tapogassuk meg bátran, valódi bőr, apjától kapta kislánykorában. S fecseg, csacsog, ragyog a szeme, amint beszél hozzánk, leülünk, ha talál szabad ülőhelyet, s onnan válaszol a színen ácsorgó férjének, Thorvaldnak. Kezdetét veszi az előadás, nem hunynak ki a fények, miáltal a néző végig közös fénytérben marad a szereplőkkel (habár néhány reflektor azért követi a szereplők arcát, s a különböző jelenetekhez is használnak helyzet- és hangulat-teremtő világítást).

A színtér körül, a falak mentén van néhány kellék, de csak a legszükségesebbek. Itt sétál fel s alá a színrelépésre váró közreműködő is. Itt öltöznak át, egyetlen egyszer – a táncmulatsághoz.

Az Ibsen Fesztivál végére kiderül, ez az egyetlen majdnem teljes szövegű Ibsen dráma. Rövidített, de minden jelenet a helyén van, s a leglényegesebb dolgok elhangzanak. Nem így a többi esten, ahol vagy csontig lecsupaszított drámát láthatunk, vagy maira átírt, Ibsen egyetlen dialógusát sem használó szöveget, vagy idegen szövegekkel torzítottat, s van, ahol csak az utolsó felvonás marad meg az ötből (igaz, abba sűrítik az előzőek egy részét is). Az a különös a belga Nórában, hogy hősnője csodálatosan építkezik a darab folyamán. A locsogó, csapongó csitri a szemünk láttára érik határozott, felnőtt nővé. S ezt a folyamatot a mackósan apás férj s a markáns, szemre való Rank doktor játéka végig kiválóan támogatja. Thorvald szimpatikus, a karrierjét természetes egyszerűséggel építő értelmiségi, aki szeretné Nórát szellemi partnerként maga mellett tudni. Sok színrevitel némi-leg félreértelmezi, illetve tudatosan eltorzítja Ibsen elképzelését Nóráról. Mindenképpen úgy állítják be, mint akit az apja és a férje is szándékosan gyerekként kezel s igyekszik kalickába zárva megőrizni ebben az állapotában, figyelmen kívül hagyva, hogy Nóra, ameddig csak lehet, védekezésből s hogy óvja otthonát és szeretteit, maga bújik gyermetagsége mögé, és nem törekszik felnőtté válni. Ezáltal a cselekmény folyásából nem következik természetesen, hogy Nóra egyszer csak elhagyja azt a biztonságos családi otthonát, amiért a gyermekálarcot viselte. Itt is elmegy Nóra, de Thorvald mintha megkönnyebbülne, hisz ha nem is ezt akarta, de annyi legalább történt, hogy Nóra immár dönteni kész felnőtt, és új életre szánja el magát...

A tg STAN társulat rendező nélkül alkot. 1989-ben alakult Antwerpenben, s már

a kilencvenes években a vezető társulatok közé küzdötte fel magát. Elvük a dogmamentes színház, amit a nevük is tükröz S(top) T(hinking) A(bout) N(ames). Cocteau, Anouilh, Bernhard, Pinter darabok mellett Csehovot, Shawt, Ibsent is játszanak.

(Henrik Ibsen: *Nora*, a belga tg STAN vendégjátéka)

**Vadkacsa Farkasember vérben megforgatva,
Derrida mártással, Kafka körettel**

A színpadon, közel a deszkák felett egy 6x6 méteres trambulinszerűség feszült vastag alumíniumvázra kifeszítve. Nem akrobata mutatványra szánták, de hogy megnehezítette a szereplők szabad mozgását, az hamar kiderült. Két oldalt 3-3 alacsonyra állított mikrofon állt, s leghátul középen, az “akadálypálya” mögött is egy. A színészek e mikrofonok mögé térdepeltek, guggoltak, törökültek, s úgy idéztek hosszú-hosszú mondatokat Kafka, Derrida s mások műveiből. Valamennyi idő azért Ibsenre is jutott. Gimnazista korom szellemi játéka jut eszembe erről: a társaság tagjai találomra egy-egy könyvet emeltek le a polcra, majd belelapoztak, és – sorra kerülve – hangosan felolvastak abból néhány sort. Jót szórakoztunk Móricz, Remarque, Ady, Németh László véletlen egymást követő sorait hallva. Nos, ilyesmi történt az ibseni s a mellé találomra illesztett vendégszövegekkel is. Felmerül a kérdés, adott-e Ibsen gondolataihoz ez valamit? Erre már egyetem éveim jópofáskodása rimel: érthetetlen, de meg lehet magyarázni!

A Nemzeti Színház nagyszínpada amúgy sötéten tátong a színészek háta mögött. Időnként látványos fényváltás következik, de ebben sincs semmi következetesség, zavart, bizonytalanságot kelt, mint még sok más egyéb. Ibsen szövege, ugyan erősen meghúzza, időről időre felbukkan, de az egyes szerepeket megformáló

színészek örökös felcserélésével majdnem kibogozhatatlan, értelmezhetetlen. Bármikor előfordulhat az is, hogy egy színésznő éppen az egyik férfiszereplő szövegét mondja, és fordítva. Ez a darab már nem Ibsenről, a klasszikus, mítoszokkal, talányokkal teli Vadkacsáról, hanem a rendező és csapata öncélúan működtetett kísérletsorozatáról szól. Minden mindennel helyettesíthető, felcserélhető. Mondják egy ideje, hogy a *szerező halott*. Most már a színész is?

Feladták a leckét, mennyi referenciát tudunk leckefüzetünkbe begyűjteni, s meddig bírjuk fűjózás és füttyögetés nélkül. Csak azok örülhetnek, akik már nagyon unták a szerintük “agyoncsepelt” Ibsen szövegeket. A napilapok híradásai is ez utóbbiak lelkesedésével vannak tele. Csak egy-két óvatos hang kérdőjelezi meg, hogy miért kell egy rendezőnek Ibsen háta mögé bújva, a Fesztivál költségvetését terhelve lobogtatnia az egóját. Kinek jó ez? A becsapott közönségnek? A jobb sorsra érdemes színészeknek? Gyanítom, csak olyan önmagukba ájult csúcsfejeknek, akik időről-időre megpróbálják az elenyésző kisebbség, vagyis a maguk képére formálni a világot.

(Henrik Ibsen: *Vadkacsa /Villanden/*. R: Anders Pauli svéd vendégrendező, az oslói Nemzeti Színház bemutatója)

Peer két négyzetméteren

A világot jelentő deszkák felülete a hat fiatal oslói színésznek mindössze kétszer egy méter. Nem tévedés! Két négyzetméter. Három lépcsőnyi magasságban, hogy a néző még jobban izgulhasson, fenn tudnak-e maradni az ötvenöt perces játékidő alatt. S ha már erre vállalkoztak, tényleg kár volt – hacsak pár percére is – lelépni onnan, s elbújni az állványzat alatt. Indokolt sem volt, de mindenképp illúzióromboló. Hamár, akkor...

A Peer Gynt könyvhű szövege még gyorsolvasással sem sűrithető 55 percebe. Végigfutnak hát a művön, szinte minden lényeges témakört érintenek. Kevés eszközzel, mimikrivel, pantomimmal, hangutánzó szavakkal, hangkeltéssel. A koreográfia külön szót érdemel, hiszen ennél pontosabb tervezésre, kivitelezésre aligha lenne nagyobb szükség, mint itt, e tenyérynyi helyen. Meglepő hát, hogy különösen sokat mozognak, bonyolult, érdekes, fantáziadús formációkat képeznek. Ugyanakkor, sokat rontva az összképen, primitív, sablonos elemek is bebecsúsznak a koreográfiába. A Dovre barlangot idéző jelenethez használnak csak disznópofa maszkokat, különben csak magukra, arc és testjátékukra s többnyire igen kifejező hanghordozásukra hagyatkozhatnak. A jelmezek feltűnően érdekesek, egyediek, különlegesek, mégis egységes a hatásuk. A tervező színekkel, apró részletmegoldásokkal kívánt a karaktereknek egyedi jelleget kölcsönözni. Az oslói Nemzeti Színháznak és a két, Párizsban végzett színész által működtetett Joker színháznak ez az Ibsen Fesztiválra készített produkciója látványos sikert aratott. A fesztivál után országos turnéra készülnek: többnyire középiskolákba. Ezt azzal alapozták meg, hogy két szerepre válogatást hirdettek az érettségi előtt álló diákok között. Így került be két 18 éves fiatal a stábba. Ezt a darabot akár Magyarországon is bemutatathatnák, mert a norvég nyelv ismerete nélkül is jól értelmezhetők a jelenetek. De figyelem, akinek klausztro- és/vagy homofóbiája van, az időnként kellemetlenül érezheti magát!

(Teater Joker: *Peer egy raklapon /Peer på en pall/*. R: Niels Peter Underland, Yngve Marcussen)

A Peer vége

Aki töviről hegyire ismeri a *Peer Gyntöt*, az zökkenőmentesen kapcsolódhatott a cselekményfolyan kellős közepébe, illetve a végébe, az ötödik felvonásba.

Peer visszatérőben szülőfalujába, hajója viharba keveredik, elsüllyed. Ebből a helyzetből kiindulva hallhatjuk Peer történetét, a halála előtti visszaemlékezéseiből. Természetesen alaposan megrövidítve.

A kör alakú színházterem szinte kínálja magát arra, hogy cirkuszi sátnak rendezzék be. Ez most és itt remekül sikerült, a piros-fehér csíkos ponyva, a feszítő-és mászókötelek, a porond közepén elhelyezett halászcsonak, az árbóc helyére állított kiszáradt fa, a csupasz ágakon lógó kacatok, üres flaskák, elsárgult fotók képek Peer világát tükröző asszociációkat ébreszteni bennünk.

Peer minden jelenetét a csónakban játssza. Szűk játéktér, de inspiráló. Leginkább csak a hangjára, arcjátékára, visszafogott gesztusaira hagyatkozhat. Remekül alakít. Sok szereplő rohangál, táncol, bolondozik körülötte, bohócok, mágusok, akrobaták, cirkuszi figurák, ugyanakkor a dialógusokból kikövetkeztethetően a darab itt aktuális szereplői: a Gomböntő, Aase anyó, Solvejg, Dovre apó, a Zöldru-

hás nő, Peer ismeretlen fia... és még mások.

S ezúttal nem Grieg ismert szvitjeit, esetleg Solvejg dalát halljuk felcsendülni a darabban, hanem Peer énekel az 1892-es daloskönyvből egy nagyon szép norvég népdalt:

Mint virág a mezőn,
Mint alma az ág hegyén,
Legénynek s leánynak olyan a dal,
De télnek tele, mikor elhal.

Szóljon hát szívből a nóta!
Életünk éneke, álma!
Oly sok itt a bú, a gond!
Szertefoszlik, ha dal fakad.

De hozzatok saját szerzeményt,
Énekeljünk régi szokás szerint!
Énekeljünk emlékezetből valamit,
A kottáskönyv az oly avitt!

(Kunszenti-Kovács Dávid fordítása)

(Henrik Ibsen *Peer Gynt*, Oskar Korsunovas litván vendégrendező.

Az oslói Nemzeti Színház Thorsov kisszínházi bemutatója)

Ausztrál Vadkacsa

L alakban ülünk a sarokban felépített 10x10 lépés nagyságú üvegkalicka előtt. Teteje is van, jól szigetelt, csak mikroporton át jut el a hang a közönséghez. Az L mindkét szára felé, felénk egy digitális óra mutatja a cselekmény napját és idejét. Nem egyszer fontos ez az információ, hiszen ugrál a történet időben előre és hátra is.

Szuperrealista előadás. Valódi a vízmedence, valódi a kacsa benne, s megkockázatom, mintha idomítva is lenne, hevesen méltatlankodik, gágog, csapkod a szárnyával amikor kell (övé az első kép). Majd egy későbbi jelenetben a medence vizében is élvezkedik, alábukik, csapkod, tollászkodik.

A szereplők mai öltözékben, ma használatos nyelvi fordulatokkal élnek. A rendező nyilatkozatából tudjuk, hogy átírta a darabot, egyetlen Ibsen dialógus sem maradt benne. De az előadás végére az is kiderül, hogy mindez Ibsen szellemében történt. Őt szerepet tartott meg az eredetiből. Az öreg Werle Al Pacino gengszter figurára van véve: öltönye, szemüvege, festett fekete haja, testtartása. Visszavo-

nulóban az üzleti élettől nem beszélget, de tárgyal a fiával. Feleségül veszi huszonéves titkárnőjét.

Az öreg Ekdal nem úgy viselkedik, mint akit megtört a börtön, a szegény. Csáládja jövőjéért – mintegy az üzlet velejárójaként – bevállalta a bűnbak szerepét.

Fia felnőni képtelen álmodozó, még a család fenntartása érdekében sem igazán tudja munkára szánni magát. Lánya, Hedvig ízig-vérig mai csitri. Minden érdekli, bújná a laptopot, ha nem foglalná azt le a neten való játékokra és fogadásokra az apja (s időnként könyvelésre az anyja).

Gregers Werle s fiatalkori barátja, Hjalmar jól megértik egymást, sörözgetnek, nosztalgiaznak. Egy ilyen iszogatás közben kerülnek szóba a család sötét, eddig feltáratlan dolgai.

A történet igazi vesztese ebben a színrevitelben is Gina, akinek nemcsak a szolgáló korában megtörtéteket kell a vállán cipelnie, hanem gyermeke halálát s férje megvetését is. Magába zuhanva guggol a sarokban.

Az üvefálnak fontos szerepet szán a rendező. Elválasztja a játék- és nézőteret. S hogy mindkét félben tudatosuljon az akadály, időről időre apró utalásokkal hívják fel rá a figyelmet. Nekitámaszkodnak, felénk fordulva dühödten dörömbölnek rajta, rajzolnak rá, fallabdázáshoz használják, stb.

A darab vége viszont az üvegfal előtt játszódik, és már nem is ibseni történet. Gina és Hjalmar évekkel később összefutnak az utcán. Akadozva indul a beszélgetésük, kiderül, a munkájuknak élnek, érvényesülnek, de reménytelenül magányosak. Azt sugallják nekünk, nézőknek, hogy talán valami újat kezhetnek. Közösen...

A társulat 1984-ben alakult Sydneyben a Nimród Központban. Ausztrália egyik vezető színháza. Ezzel az Ibsen darabbal bejárták az országukat, és számtalan díjat nyertek vele.

(Simon Stone: *A vadkacsa* /The wild duck/, Belvoir St. Theatre, Ausztrália vendégjátéka. R: Simon Stone)

Nemzetközi Ibsen-díj

Jelenleg a legrangosabb elismerés a színházi szakmában. Rangját nem csak a 300 ezer eurós díjazás adja, hanem a világon egyik legtöbbet játszott drámaíró neve is.

Kezdetben feltételként szerepelt, hogy a díjazottnak Ibsen szellemében kell alkotnia. Ezt a kitétel mára törölték az alapokmányból. 2006-ban, az oslói Ibsen Fesztiválon jelentették be a díj megalapítását, s korábban évente, 2010-től kétfévenként kerül kiosztásra. Peter Brook nyitotta a sort 2007-ben. Idén Heiner Goebbels kapta, aki 1952-ben született német zeneszerző, hangjátékíró, alternatív színházelmélettel foglalkozó professzor. Svájci és német egyetemek színházművészeti fakultásain tanít. Számtalan hangjáték szerzője, zenei szerkesztője. A nemzetközi Ibsen-díjat az idei Fesztiválon vehette át sok éves kreatív, újszerű színházi hangnyelvteremtői, zeneszerzői, fesztiválszervezői munkásságáért. Az oslói Ibsen Fesztiválra két színrevitelét is elhozta a svájci Vidy-Lausanne Színház.

Ágyúval verébre

Korábban ágyúöntő műhely volt, ma alternatív alkotóműhely, befogadó színház. Kanonhall a neve.

Főlölesleges a félelem, sem verébre, sem zongoristára nem lövünk, a szintéren egy árva lélek, egy zongorista sincs. Van ellenben kibelezett pianínó, harmónium bőven, feje, élére, oldalára döntve, egymáson, egymás mögött. Köröttünk, de mondhatnánk, mindenütt a teremben zajtkeltő szerkentyűk, villogó, puffogó, pukkanó, kattanó, zörgő, csörgő micsodák. Láthatalan kezek játszanak a billentyűkön, furfangos szerkezetek futtatják a csupasz húrokat karmoló pengetőket. Tudjuk ám, hogy mindent számítógép irányít, mégis jó arról ábrándozni a barátságatlan félhomályban, hogy léteznie

kell egy emberi kéznek, agynak, fantáziának mindezek mögött, s nem csupán a fém, az egymáson elcsúszó, mikroporttal felszerelt kőlapok, a sűrített levegővel megszólaltatott csövek, a fogaskerek kierősített csikorgása, a fémlemez keltette ézengés, a víz s a vegyi anyagok keveredéséből származó buborékok, felhőpamacok, köd és pára világa ez. A téglalap alakú műhely igény szerint praktikus rendezhető bármiféle előadásra. Az

eredeti tartóoszlopok, a vasszerkezetű tetőelemek természetes kellékei az alternatív előadásoknak. Most a csarnok egyik felében hosszában lejtősen elhelyezett 9 széksor kb. 150 ülőhelyet biztosít. Vele szemben a mérnöki precizitással beépített tér. Keresztben, kis közökkel elválasztva három vízfelület látható. Mellettük egy-egy többszáz literes, kekesen csillogóra megvilágított műanyag víztartály. Szemünk láttára ürülnek, s egyúttal emelkedik a három nagy felület vízszintje, amit oldalról sűrű lámpasor világít meg. A fenéken kézzel írott tömött sokrok. A vízfelületek vibráló remegése az oldalfalakon s a tetőn is tükröződik, olyan hatást kelt, mintha magunk is víz alatt lennénk. A medencék mellett állványokon hangszórók sorakoznak egymás mögött, megszólalásukkal egyidőben felvillan bennük egy LED-es lámpa. Kapkodjuk is a fejünket, a fényre érzékenyebbek vagyunk, a fülünk – talán a visszhang vagy egyebek miatt – gyakran becsap. Függőlegesen, a magasból három, medence szélességű áttetsző óriásvászon gördül le. A rávetített képek élessége változó. Hol a hátsó vásznon rajzolódik ki egy erdős táj, hol a legközelebbin. S amikor a hátsó felület látszik csak, hosszú monológot hallunk hangszórón át Adalbert Stifter egyik írásából (osztrák festő, író, néhány kötetét pesti nyomda készítette).

A víz felett guruló hidakon beindulnak, felénk közelednek a gépzongorák, köztük kiszáradt, kéreg nélküli facsonkok. Már egészen közel a nézőtérhez láthatóvá válnak a meghajtó mechanizmusok, az elektronikai elemeket tartalmazó nyáklapok, számítógép-alkatrészek. Bach zongoradarabot hallunk két gépzongorára. A végén szinte várjuk, hogy meghajoljanak előttünk. De csak méltósággal, lassan visszavonulnak a háttér homályába. S mintegy záróakkordként forr a vízfelület alattuk, utánuk, habzik, gomolyog a tejfehér köd, fortyogó buborékok híznak a szétpukkanásig, aztán kisimulnak a ráncok, kritálytisztá, rezzenéstelen, halványkék a víz megint. Elsötétedik a csarnok. Tapsolunk, de csak fél szívvel, mert a mester láthatatlan, nem mutatkozik, talán éppen sört iszik egy kocsmá-

lyában, talán épp egy újabb látványshow előadását egyeztetni a mechanikusokkal, a programozókkal, a vízvezeték szerelőkkel, és a pirotechnikusokkal...

(Heiner Goebbels: *Stifters Dinge* – Adalbert Stifter szövegeinek felhasználásával – a Vidy-Lausanne svájci színház vendégjátéka. R: Heiner Goebbels. Az ősbemutató 2007-ben volt Svájcban.)

A gála

Az ünneplő, hujjogató, lábbal doboló közönség előtt André Wilms és a Mondriaan Quartett közreműködésével Goebbels rendezésében az *Eraritjaritjaka* (aboriginal nyelven vágyakozást jelent) című darabot láthattuk. Az előadás a Nobel-díjas Elias Canettis bolgár születésű, szefárd író naplószövegein alapszik. (Canettis számos nyelvet beszélt, de minden művét németül írta. 1942-től mintegy ötven éven át vezette naplóját. A három kötetes mű mind az olvasói, mind a szakmai körökben nagy sikert aratott.)

A feketepadlójú, sötét oldal- és hátsófüggönnyel körbezárt nagy térbe négy muzsikussal érkezik. Sosztakovics egyik vonósnégyesét játsszák. A közönség nagyjából számíthatott erre, hisz pillanatokkal korábban vette át a filozófiát, zeneszerzést tanult rendező a Nemzetközi Ibsen-díjat. Gondolhattuk, hogy nem szokványos előadással szórakoztat majd bennünket. Mégis zavart köhintések hangzanak fel innen-onnan. Két tétel után ingujjra vetkőznek a zenészek, s az est további részében már csak két alkalommal jut nekik szólószerep, amúgy játékkal, hangeffektusaikkal kísérik végig az előadást.

Egy világosszürke öltönyös, őszhajú, koros férfi érkezik. Mély, kellemes hangja betölti a körötte tátongó hatalmas, üres színpadot. Franciául beszél, az angol felirat a feje felett, a magasban olvasható (a rendező nyilatkozata: szereti a feliratozást, mert kiemeli az írást, az olvasás fontosságát, egyben távolságtartó, megakadályozza, hogy a nézők túl közel férközhessenek a színtérhez!).

Kifehéredik egy nagy négyszög a színpad közepén. A kuglibábuk sötétséggel

körbezárt játéktere. A színész a középső figura pozíciójából követi és kommentálja a körötte zajló eseményeket. Folyton hátsó megvilágításban. Amint elmozdul saját tengelye körül, az eléje vetülő árnyéka követi. Vagy mintha ő követné a picivel hamarabb mozduló árnyékot. A sötét tónusú térben árnyéka fehér.

Állatok nélkül mi lenne velünk? Ezen gondolkodik fennhangon, miközben begördül a színre egy vari-lite távirányítható mobil reflektor. A kétméteres antennacsáp nélkül pont olyan, mint a nagyszínpad megvilágítását szolgáló reflektorok némelyike. Apró kerekeken gördül, valóságos fekete csápbogár. Kezdetben gyanakvó, de egyre kezesebb, barátságot köt a narrátorral.

Minden színész hálásan fogadná a soronkövetkező monológot: egy karmester impulzív

megnyilvánulása saját különös helyzetéről (szemben az alkotói folyamatban társ zenészek, de a háta mögött a befogadó közönség...) és szerepéről (tőle függ minden).

A hátsó falra egy hófehér falú kétszintes, négy ablakos sátortetős ház kontúrja vetül. Innentől hatalmas fordulatot vesz a játék. A színész felöltöbe bújik, lejön a színpadról, kimegy az előtérbe. A színpad szelétől elindulva egy videóművész követi kézi kamerával. Az utcára lépnek, a színész hátát látjuk s a színház előtti járókelőket. Az ott várakozó gépkocsiba ülnek, a bal hátsó ülésre a színész, a vezető mellé a kamerás. Elindulnak a késő délutáni oslói forgalomba. A mozgókép betölti a hátsó színfal előbb házalakját. Egy idő után hősünk kiszáll, gyalog folytatja útját, betér a kisboltba,

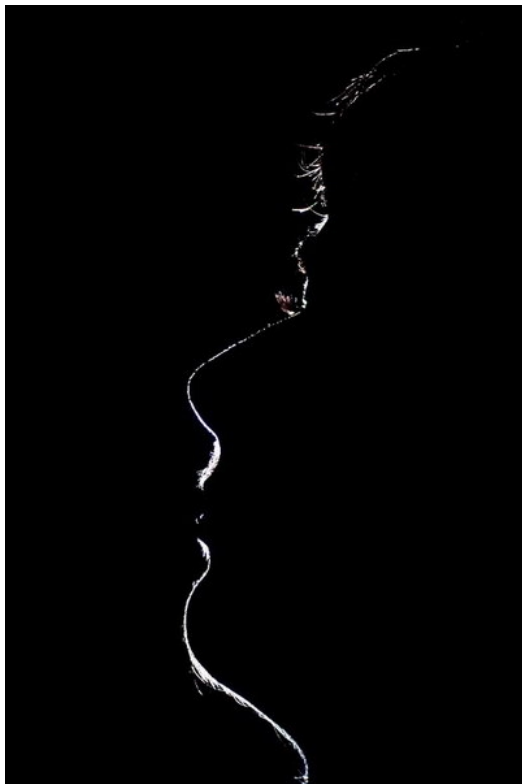
ásványvizet vesz, norvégul köszöni meg, és távozik. Egy lépcsőházba lép, saját kulccsal nyitja a földszinti lakást. Kameraváltás (egy másik videóművész kapcsolódik be a "szemfényvesztésbe"). Hősünk leveleket talál az előszoba padlóján. Ő, aki még soha nem kapott levelet. Íróasztalához ül, izgatottan bontja fel. Naná, hogy nem tudjuk meg, hogy mi áll benne. Hagymás tojásrántottát süt, amúgy tipikus, egyedül élő, de rendmániás férfi-módra... Evés közben jól láthatóan az aznapi oslói újságot olvassa. Kamera- és nézőpontváltás, kivilágosodik a hátsó fal négy ablaka. Látszik hősünk

feje (otthonából a színpadi otthonába tért meg), de a videó közvetítette képe is, mert most a színfal mögött berendezett otthon képei vetítődnek a ház külső falára. A zenészek is bent ülnek már, s játszanak valamit. Alakjuk fel-fel tűnik az ablakokban és a kivetítőn is.

A zárójeletben a négy zenész előmerészkedik a háttérből, zaklatott, több, hangot keltő eszköz megszólaltatását is igénylő művet játszanak óriás méretű kottából. Mintha az imént otthonol szolgáló ház BABAHAZ lenne csak (erre utalt a darab elején a színre behozott, sátortetős, ölbe vehető házmodell is), s benne a zenészek apró figurák, bábok.

Utazás az összetett művészetek világában. Fény, emberi hang, a zeneszerszámok sokszínű megszólaltatása, jelenidejű és rögzített mozgókép egyvelege. Multiművészet. Így együtt egy színház kulisszái között, Oslóban, a 2012-es Nemzetközi Ibsen Fesztivál gálaestjén.

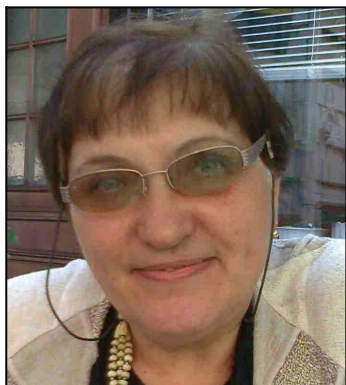
(Elias Canettis, Heiner Goebbels: *Earitjaritjaka*, a Vidy-Lausanne svájci színház vendégjátéka. R:Heiner Goebbels)

Székely János fotója

Gyarmati Rozália: Pusz , 2005

GYARMATI ROZÁLIA

Leánynevén Tamás Rozália 1948. augusztus 25-én, a székelyföldi Csikmadarason született. Elemi iskoláit Csikmadarason kezdte, Hargita-fürdőn folytatta, a gimnáziumot 1966-ban végezte a csíkszeredai Márton Áron Gimnáziumban. A Kolozsvári Műszaki Egyetem - Építőmérnöki karán építőmérnöki diplomát szerzett 1971-ben. Építészmérnökként dolgozott Csíkszeredában, Nagyváradon, 1984-től Svédországban, jelenleg Karlskronában.

Férje Gyarmati Péter, két felnőtt gyermekük: Milán és Emese, és három unokája van. Gyerekkora óta foglalkozik festéssel és versírással.

A Csíkszeredai Népi Egyetem festőkörének tagjaként Gaál András és Márton Árpád képzőművészek vezetésével, majd Nagyváradon Mottl Román tanítványaként, Svédországban pedig többek között Bengt Saltö és Pia Byrin művészek által vezetett festő-körökben tökéletesítette képzőművészeti tudását.

A Romániában, az Országos Amatőrök Bukaresti Versenykiállításán szerepelt két munkájával. (Sala Dalles, 1964).

Egyéni kiállításai:

Galleri Wachtmeister, Karlskrona 1997, 2002

Folkuniversitet, Karlskrona 2000

Artclub – Ericsson Software Tehnology, Karlskrona 2001

Artemix Konstklubb, SP Borås, 2002

Flextronics Konstförening, Karlskrona 2003

Teknologisk Institut, Taastrup Dánia, 2004

Millitärhemmet Karlskrona, 2005

Galleri Cosmopolitan – (Magyar hét) Göteborg 2008 és 2009

Länstyrelsen Konstförening Karlskrona 2008

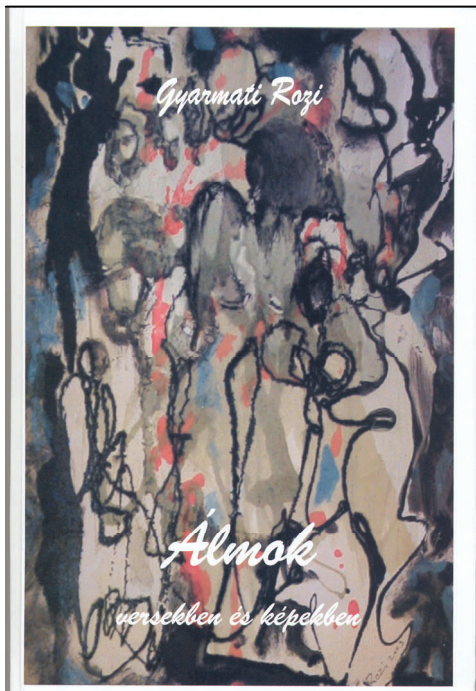
Gamla Båthuset i Kårehamn, Öland, 2011

TEK Tibor Ernő Galéria, Nagyvárad, Románia, 2011

Mor Oliiviagården, Ronneby 2012

Verset 1972-től ír. *Álmok versekben és képekben* címmel 2004-ben könyvet jelentetett meg a csíkszeredai Pallas-Akadémia Könyvkiadónál. Versei jelentek meg a szülőfaluja népszerűsítő *Csikmadaras – Élettörténetek, családfák és szellemi hagyományok* című 2010-ben megjelent kiadványban. Illusztrációkat készített Tankó Mária *Csikmadarasi mesék* című népmese gyűjteményéhez.

Színes munkáit lásd a Képtár mellékletben

Gyarmati Rozi

Álmok

Versekben és képekben
Pallas-Akadémia Könyvkiadó
Csíkszereda, 2004

Éjszakánként

A ki nem mondott szavak
jönnek csak jönnek...
Mint szürkén-feketéllő
felhőmadarak.
Behuny szemem előtt
szaporán repkednek,
s kinyitni nem merem
szememet s szívemet.

Olyan ez, mint egy
feketén forgó semmi.
Körbemeget, mint a tánc.
Értelmetlen, ha forogsz,
s végtelen, ha megállsz.

Zenevilág

Amiből ma kibúvok,
holnap belebúvok.
S így megy ez, te isteni világ.

Ma már tudom, mit jelent ha
nem vagyok otthon.
S ha fázom, nem melegíti
lelkem a vastag kabát.

S hogy a zene jobban lát,
mint bárki valaki más.
Csak hallgatni kell. Halkan
ne mondja senki soha,
hogy hallatszott a sírás.

Mérlegelés

Talán túl sok vagy nekem
ahhoz, hogy önmagam legyek.
Vagy keveslem létem?
Pedig már negyed
évszázadot éltem.

Moritz Livia munkája - A kiállítás megnyitóján

SKANDINÁV TÁJAK - MAGYAR LÍRA címmel a hévizi Múzeumban is bemutatták Moritz Livia Svédországban élő festőművésznő vándorkiállításának első tárlatát. Az ÁGHEGY skandináviai magyar irodalmi és művészeti lapfolyam műhely tagjaként a művésznő kiállított alkotásainak középpontjában a szórvány magyarság és az anyaország közötti hidépítés áll, és nem utolsó sorban a befogadó ország kultúrájának népszerűsítése.

MAGYAR LÍRA címmel kilenc darab nagyobb méretű festményt állított ki, melyeket N. Szilágyi Nóra Budapesten élő költőnő versei ihlettek. A költőnő és festőművész közötti baráti kapcsolat, értékes művészi alkotásokat eredményezett. A versek mondanivalója, hangulata az egyetemes emberi értékek népszerűsítését tűzi ki célul. A társadalom különböző területein való megkülönböztetések elleni küzdelem részese: AZ EMBER kiáll a szegények elesettek, a reményt vesztettek mellett. A FALUVÉGI VISKÓK témája az egységes magyar öntudat erősítéséért való közdelem. Verseiben fontos helyet foglal el a magyar táj szépségének népszerűsítése: BALATONI TÁJ, GYENESDIÁSI TEMPLOM.

Moritz Livia ezeknek a gondolatoknak adott vizuális formát festményeiben. Képeinek hangulata híven tükrözi azokat az érzelmeket, amiket a versek mondanivalója kivált benne. Széles skálán mozgó színvilága magába foglalja úgy a skandináv tájak hűvös színeit, mint a magyar tájak meleg, néha szilaj színforgatagát: ÉJSZAKAI TÁNC.

Hermann Katalin művészeti vezető, kiállítást megnyitó beszédében méltatta

a két művészt, kiemelve a szórvány magyarság irodalmi-művészeti alkotásainak jelentőségét, mint az egyetemes magyar kultúra szerves részét.

A kiállítás műsorának első számaként RAJHONA ÁDÁM színművész Jászai Mari díjas, a Vígszínház tagja, szavalta N. Szilágyi Nóra két versét. Utána Stellan Sagvik stockholmi zeneszerző angol nyelven szólt a szép számmal egybegyűltekhez. Érthető és humoros előadásban beszélt a fuvolára és csellóra írt művéről, amit Práda Kinga és Jánky Emese a tőlük megszokott magas művészi színvonalon adtak elő.

POMOGÁTS BÉLA a Magyar Írószövetség volt elnöke a Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társaságának elnöke mutatta be N. Szilágyi Nóranak erre az alkalomra, kiadott, Moritz Livia festményeivel illusztrált verseskötetét, .

Zenei résszel zárult a műsor. Stellan Sagvik szintén fuvolára és csellóra írt darabját mutatta be, művében magyar zenei motívumok is felhangzottak. A zeneszerzőt, a zenei előadókat viharos tapsal jutalmazta a lelkes hallgatóság.

Moritz Livia és N. Sz. Nóra köszönetét fejezte ki Hévíz város polgármesteri hivatalának, a meghívásért és, hogy alkalmat adott e magyar-magyar kulturális esemény létrejöttéhez, biztosítva, hogy további kiállításokon is bemutatják azokat a művészi és kulturális értékeket, amiket a szórvány és az anyaországi magyarság összefogásából születnek, ezzel is gazdagítva az egyetemes magyar kultúrát, művészetet.

A megnyitón jelen volt a Magyar Televízió, Cservenka Judit, a Kossuth Rádió szerkesztője, a Nyelvünk és Kultúránk főszerkesztője interjút is készített a művésznővel A vándorkiállítás következő állomása szeptember 18-án Budapesten, a Mezőgazdasági Minisztérium könyvtárának bemutató termeiben zajlott, majd a polgármesteri hivatal meghívására, október 6-án Budakeszin folytatódott.

Moritz László

Száz éve született

– a giccsherceg, ahogyan a norvég kritika még a hetvenes években elnevezte őt –

Róka Károly: Önarckép

Róka Károly: Cigánylány

Róka Károly (Charles Roka)

1912-ben született Magyarországon. A Képzőművészeti Akadémiát Pesten végezte, majd vándorútra indult, s 1937-ben végleg letelepedett Norvégiában. Itt érte a halál 1999-ben.

1939-ben az oslói Akadémiára is beiratkozott, ahol megfestette őt évvel korábbi franciaországi emlékéket, egy félmeztelen cigánylányt. Ez lett Róka végzete, élete végéig erre és hasonló festményeire emlékeztek. Az a legenda járja, hogy a Marseille-i prostituált átkozta meg egész életére a fizetésképtelen vándort. Így lett hát a nagyérzékenységű, jó szemű portré- és zsánerfestő örökké csak giccsherceg. Hiába voltak nagyszerű kiállításai Madridban, Barcelonában, Lausannában s Norvégiában több helyt, a plakátokon többnyire a meztelen cigánylány hirdette munkásságát.

1982-ben letette az ecsetet, nem festett tovább, s talán ebből az alkalomból volt addigi legnagyobb gyűjteményes kiállítása Oslóban. S érdekes módon ekkor került a közírásba a giccstéma is. Elsősorban azért, mert Norvégia – külföldön azóta legelismertebb élő festője – Odd Nerdrum (1944) giccsestőnek kiáltotta ki magát. Igen népszerű lett hiperrealista, figuratív iskolája, s ma már, harminc év elteltével tanítványai, követői ellepik a galériákat markáns, meghatározó alkotásaikkal. Ők persze nem tartják magukat giccsestőnek, de kétsége-

Odd Nerdrum: Önarckép

Jeff Koon és Cicciolina

len, egy olyan köztes zónát alkotnak művészetükkel, amiről a szakma szívesen hallgat. A népszerű- és az elitművészet örökös párharcában a médiát uraló, mérvadó hangok csak az utóbbiról zengedeznek. De mindhiába, Nerdrum és norvég követői amerikai művészekről kaptak megerősítést már az ezredforduló előtt. Jeff Koon (1955) például a lehető legrealisztikusabb módon próbál megjeleníteni elhíresült személyeket.

Ilyenek pl. az oslói Astrup Fearnley Múzeumban (mely 2012 szeptemberében nyitott újra egy pompás épületben) látható életnagyságú Michael Jackson arannyal festett porcelánszobor, vagy az önmagát s akkori feleségét, Cicciolinát (Staller Ilona) szégyentelen pózban ábrázoló festmények. Itt csak egy kivágást mutathatunk be a fotorealisztikus sorozatból.

Róka százéves születésnapjára emlékezve 2012. szeptemberében az oslói Albin Upp Galéria nyújtott válogatást a híres és névtelen emberekről, valamint gyermekeiről és unokáiról készült portréiból, életképekből. Vajon az ábrázoltaknak kívül ki mást érdekelnének ezek a képek, ha nem nyújtának többet a kiszínezett valónál?

A figyelmes néző, de főleg a szakemberek azonnal láthat-

ják, hogy Róka nemcsak mesterségét kitanult, foglalkozásszerűen működő iparos, hanem színekkel, formákkal, hangulatokkal remekül bánó művész volt.

(Az illusztrációkat a világhálóról oldalakról másoltuk)

(kkf)

Róka Károly: Gyermek kutyával

A szobrászművész emlékére

Löffler Ervin (1922-2012) Fotó: Kovács Ferenc

Tone Löffler, Vörös Tamás,

Augusztus 20-ai nemzeti ünnepünk alkalmából Dr. Réthelyi Miklós, a kultúráért felelős miniszter 2012 májusában művészi pályája elismeréseként Pro Cultura Hungarica díjat adományozott Löffler Ervin magyar származású, 1946 óta Norvégiában élő és alkotó szobrászművésznek. A már súlyosan beteg művész számára nagy öröm és elégtétel volt a szülőhaza elismerése. Löffler Ervin a díjat már nem vehette át, 2012. július 12-én Oslóban elhunyt. Életmű kiállításának augusztus 9-ei megnyitóján, kilencvenedik születésnapjának előestéjén a norvég Művészek Egyesületének

**Harald Löffler, Debreceni Mária, Vörös Tamás, első titkárok
fotó: Ann Forberg**

(Kunstnerforbundet) székházában, Löffler hozzátartozói, barátai, pályatársai és norvégiai magyar honfitársai körében Vörös Tamás ideiglenes ügyvivő a szülőháza nevében kifejezte részvétét, majd átadta az emléklakettet és a hozzá tartozó igazoló okiratot a művész özvegyének, Tone Löfflernek. Az özvegy, valamint a művész fia, Harald Löffler, akik nemcsak legközelebbi hozzátartozói voltak, hanem az elhunyt művész munkásságának aktív

támogatói is, mindketten méltán a magukénak is érezhetik az elismerést. Közösen megállapodtak abban, hogy a Pro Cultura Hungarica díjat közszemlére teszik a háromhetesre tervezett kiállításon.

Löffler Ervin élete, munkássága és kreatív életműve elismerésre és tiszteletre méltó. Nagyra becsüljük a magyar származású művészek norvégiai körében folytatott szervezőmunkáját. Kétségtelenül hozzájárult a magyar-norvég kulturális kapcsolatok előmozdításához is, komolyan vette közvetítő és híd-szerepét szülőföldje és választott második hazája, Norvégia között: tevékenyen közreműködött a magyar kulturális értékek norvégiai bemutatásában és terjesztésében. Nyugodjék békében!

Gebauer Ernőre emlékezve

Gebauer templomi seccot készít

A neves pécsi festőművész, Gebauer Ernő születésének 130., valamint halálának 50. évfordulója kapcsán a város 2012-ben Emlékévet hirdetett a művész születésnapján, 2012. január 17-én.

A festő modelljével

Norvég felesége révén egy dél-norvég templomban is látható két festménye.

Gebauer Ernő a stájerországi Hartbergben született, 1882. január 17-én. Édesapja, Gebauer Gusztáv erdőmérnök. Édesanyja, Siebenlist Mária nagyváradi születésű volt, Szegeden nevelkedett.

Tanulmányait Grazban kezdte, majd Pécssett tanult. Az érettségi vizsgát a Pécsi Magyar Királyi Állami Főreáliskolában (a mai Széchenyi Gimnáziumban) tette le 1901-ben. Ezt követően Budapesten tanult, a Magyar Királyi Minta-rajztanoda és Rajztanárképezde növendékeként, a rajztanári képesítést 1905-ben szerezte meg.

Ezután 1910-ig Sékely Bertalan tanítványaként a művészeti mesteriskolán folytatta tanulmányait. Mint festőnövendék, többször vett részt olaszországi tanulmányúton, a mesteriskola befejezését követően is sokat utazott, jár Norvégiában is.

fotó: Hvasseri templom

A faliképek mellett festőművészeti alkotások - olajfestmények, akvarellek - is sorra kerültek ki a keze alól. Közel hat évtizedet átívelő munkássága során portrékat, városképeket, tájképeket festett, valamint életképeket alkotott vásári forgatagról, külszíni bányajelenetről, viharról.

Az információk nagy részét a Gebauer Emlékév honlapjáról szereztük. Egy későbbi cikkben visszatérünk életére, norvég vonatkozású munkásságára.

(kkf)

Hvasseri fotók: **Jan Erik Pettersen**

AZ EMBER TRAGÉDIÁJA

Magyar irodalom, daljáték és mitológia a rajzasztalon

A Norvég Filmintézet, az Oslói Egyetem Média és kommunikációs Intézete, az oslói Magyar Nagykövetség, valamint a Norvég-Magyar Egyesület félnapos oktatói-tudományos konferenciát rendezett az irodalom, a zene, és a rajzfilm adaptációk jegyében. Vendégünk volt Magyarországról Jankovics Marcell Kossuth-díjas filmrendező, író. Jeszenszky Géza történész, Wolfgang Plagge zeneszerző és Helge Rønning irodalom/média professzor tartott bevezető előadást a szeptember 21.-ei rendezvényen. Jankovics Marcell rövid- és egészestés rajzfilmjei szolgáltak illusztrációul.

Jankovics Marcell a konferencia pódiumán

A hatóság rendezvényen Jeszenszky Géza nagykövet rövid angol nyelvű beszélgetés keretében mutatta be a Kossuth-díj mellett mintegy negyven kitüntetéssel és díjjal világszerte elismert rajzfilm-rendezőt – aki egyébként osztálytársa volt az általános iskolában.

Jeszenszky Géza: Minek köszönhető, hogy miután hamis vádak miatt apját a Rákosi-korszakban életfogytiglani börtönre ítélték és a családot kitelepítették, s ezért érettségi után nem vették fel semmilyen felsőoktatási intézménybe, csak fizikai munkásként tudott elhelyezkedni, az 1960-as évek közepén már önálló rajzfilmeket tudott készíteni?

Jankovics Marcell: Az ötvenes években valóban egy kis faluba számúzva éltünk, nehéz körülmények között, de a falusi élet, a föld művelése számomra meghatározó élmény volt. Apám a börtönben a minden alapot nélkülöző ítélet és a bánásmód következtében agyvérzést kapott, ennek ellenére csak az 1956-os forradalom szabadította ki, de utána is állandó megfigyelés alatt állt. Gimnáziumba is csak a pannonhalmi bencésekhez mehettek, a vágyott építészmérnökségről így le kellett mondanom. Rajzkészségem alapján, véletlen kapcsolatok

révén 1960-ban azonban felvettek a Pannónia Filmstúdióba fázisrajzoló gyakor-
noknak, és ott hamarosan alkotó munkakörbe kerültem, 1965-ben kineveztek
rendezőnek.

J.G. Nemzedékünknek – hacsak szüleink nem tartoztak a kommunista elithez
- valóban nagyon meg kellett küzdenie előbb az egyetemi felvételért, majd a sze-
rény karrierért, a családalapítást lehetővé tevő jövedelemért. Közrejátszott-e ez a
küzdelmet – általában jelképesen, sok esetben szatirikusan - bemutató rajzfilmje-
id mint a Küzdelem vagy a Sziszifusz megszületésében? Talán nemcsak a saját
életedre, hanem a magyar nemzet ezeréves küzdelmeire is gondoltál, amit a törté-
nelmünkről kítűnő hatszáz oldalas szintézist író brit Bryan Cartledge *The Will to
Survive* (magyar kiadásban a cím *Megmaradni*) találó címmel fejezett ki?

J.M. A küzdelem az egész világtörténelem egyik vezérmotívuma, és az egyén
életét is végigkíséri. Talán nem tudatosan az említettek inspiráltak, de a saját fia-
talkori élményeimnek biztosan megvolt a szerepük filmjeim témájában és megva-
lósításukban.

J.G. A magyar népmesék és legendák filmre vitelével mit akartál elérni?

J.M. A népben élő hagyományainkban nagyon erős a képi elem, de ha törté-
neteket olvasok, azok bennem mindig képekben jelennek meg. Nemcsak a gyer-
mekek kezébe szokás illusztrált könyveket adni, a felnőttek is szívesen fogadják
ezeket. A képernyőhöz szokott emberekhez – úgy gondolom – könnyebben juttat-
hatjuk el történelmünket, mitológiánkat képek, esetemben rajzfilmek formájában.

J.G. A *Tragédia* világhírű irodalmi alkotás, egy gondolatokban rendkívül
gazdag filozófiai és világtörténeti drámai költemény. Az *Economist* hetilap 2009-
ben a haladásról elmélkedő karácsonyi esszében Madách művéből indult ki. Az

interpretációk közül melyik áll hozzád a legközelebb? A látszólagos reménytelenségben is a remény üzenete?

J.M. ??

JG: Vagy az ember kettős énjére mutató?

JM: Sok tekintetben a darab főszereplője Lucifer, akinek a tagadása mindig új erőfeszítésekre sarkallja Ádámot. A név értelme, „fényhordó,” azt is jelentheti, hogy Lucifer csak látszólag a gonosz megtestesítője, bennünk van Ádám is és Lucifer is.

JG: Noha azt szokták mondani, hogy Éva szerepe Madách rosszul sikerült házasságát tükrözi, hiszen Éva viszi a bűnbe Ádámot az Édenkertben. Ugyanakkor Éva az ideál, ő lelkesíti Ádámot, aki a jobb világot keresi. Én sehol sem olvastam, hallottam szebb szavakat a nőről, Goethe „das ewig Weibliche”-ről, mint amikor Éva a londoni haláltánc végén a sír fölött büszkén (és joggal) mondja: „E földre csak mosolyom hoz gyönyört.” Talán a nőiség, a szerelem erejét igazolja a mű?

JM: Igen, Madách csalódása ellenére hitt a női társ fontosságában és abban, hogy ők a férfiak jobbik énei is. Az én hosszú házasságom is ennek az igazolása...

JG: Én eddig csak 23 éven át készült művednek csak a legelejét láttam, de annak alapján is nagyon vártam ezt a bemutatót. Kedves Marci, mindnyájunk nevében nagyon köszönöm, hogy ezt a nagy munkát, életed főművét, elkészítetted, és eljöttél ide, Oslóba, bemutatni.

Jankovics Marcell nemcsak grafikus és számtalan díjnyertes animációs film rendezője, hanem tanár és művelődéstörténész is. Élete olyan, mint az általa filmre vitt mesék egyike: fiatal korában sok nehézséggel szembesült, de politikai szempontból hátrányos helyzete ellenére kiemelkedett kortársai közül, és számtalan díjat nyert. Amikor szülőházája, Magyarország felszámolta a kommunizmust, az addigi teendőin kívül tanárként is dolgozott és felkarolta a tehetséges fiatalokat.

Jankovics egy neves középosztálybeli magyar családból származik. Író és politikus nagyapja Pozsonyban élt, míg Csehszlovákia megalapításakor Budapestre nem kellett menekülnie. Fia, Marcell apja a Magyar Nemzeti Bank megbecsült alkalmazottja volt. Két gyermeke közül Marcell a fiatalabb, 1941-ben született. Magyarországon a II. vh. után a megszálló szovjet hadsereg és magyar kiszolgálói hamarosan elfojtották a többpárti demokráciát. A kommunista hatalomátvétel után Marcell édesapját 'burzsoá népellenségnek' nyilvánították. 1950-ben alaptalanul kémkedéssel vádolták, és kegyetlen kihallgatások után "csak" életfogytiglanra ítélték. Az 1956-os forradalom nyitotta ki börtönének ajtaját. Időközben feleségét és gyermekeit kilakoltatták otthonukból, és egy távoli faluba deportálták. Amikor 1953-ban átmenetileg gyengült az elnyomás, a Jankovics család viszközöltözhetett Budapestre, és ezután rokonoknál laktak nagy szegénységben. Marcellnak egyedül a pannonhalmi bencéseknel volt esélye arra, hogy középkorába járhasson, de ez gyakorlatilag lehetetlenné tette, hogy onnan egyetemre ke-

rülhessen. Érettségi után fizikai munkás lett, majd sikerült fázisrajzolóként állást szereznie a Pannónia Stúdióban. Felismerték rajztehetségét, és előbb rajzolóasz-szisztensként, majd rajzolóként dolgozhatott. Az 1960-as évektől enyhült a politikai légkör, és kiemelkedő kreativitása eredményeként filmrendező lett. Egész sor népszerűvé vált animációs filmet köszönhetünk neki, melyek közelebb vitték a közönséghez a magyar mitológiát. Ide tartozik a *Magyar népmesék*, a *Fehérlófia*, az *Ének a csodaszarvasról*. A *Sisyphus* (1974) című alkotását Oscar díjra jelölték, a *Küzdők* cíművel pedig 1977-ben Cannesban megnyerte a legjobb rövidfilmért járó Arany Pálma díjat. Eddigi munkásságára *Az ember tragédiájának*, a XIX. századi magyar irodalom e remekművének nemrég elkészült animációs változatával tette fel a koronát.

Jankovics Marcell tehetsége a kommunizmus bukása után virágozhatott ki teljesen. Kinevezték a Pannónia Filmstúdió igazgatójának, meghívták tanítani az Iparművészeti Főiskolára (ma már Moholy-Nagy Iparművészeti Egyetem). Népművészetről és mitológiáról szóló könyveket adhatott ki. 1998 és 2002 között a művészeti és irodalmi ösztöndíjakról döntő magyarországi Nemzeti Kulturális Alapnak volt az elnöke.

(A pódiumi beszélgetés után megnéztünk nyolc kisfilmet. A jegyzéket ld. az összefoglaló végén!)

Egy opera, egy álom s egy tüsszentés

A XIX. és XX. századi magyar művészi kifejezési mód a kettős monarchiában meglévő szoros politikai kapcsolat miatt erősen kötődött az osztrák művészethez – az ebből adódó minden előnnyel és hátránnyal. A végül eljött önállóság hatalmas lelkesedést és öntudatra ébredést váltott ki minden társadalmi rétegből, beleértve a művészi világot is: a Kárpát-medence sajtóságos irodalmi, képzőművészeti és zenei jellegzetességei olyan mértékben felértékelődtek, amihez hasonlót ritkán lehet látni a művészettörténetben. Amikor aztán ezt az újonnan kialakult nemzeti büszkeséget lenyomták az I. vh. végének Magyarország számára tragikus békeegyezményével, mely az ország korábbi területének 70%-ába került, a művészi nacionalizmus jelentősége csak tovább növekedett az országban.

De az Ausztriához való kötődés, a két ország kulturális kifejezésmódjának különbségei és hasonlóságai jelentették a magyar művészek számára az első függetlenségi korszak legfontosabb kulturpolitikai kincseskamráját. Olyan jelenség, mint például az eredeti magyar toborzótánc, a verbunkos, melyet a Császári és Királyi Hadsereg arra "talált ki", hogy fiatal magyarokat toborozzon soraiba, újabb és újabb szórakoztató tánckompozíciók forrásává vált. Az a tény, hogy a magyarokat maga a tánc sokkal jobban érdekelte, mint a katonának állás, csak kiemelte a jelenség humoros oldalát.

A Habsburg időkben egy sor közös művészeti és népi kifejezési forma látott napvilágot, és ezek hozzájárultak ahhoz, hogy Magyarország figyelmét fokozottan ráirányítsák a saját művészi világában megtalálható azonosságokra és eltéré-

sekre. Azután, hogy a Versailles-béke (trianoni döntés, 1919) következtében a magyarok nagy számban kerültek akarataik ellenére külföldre, még fontosabbá vált a művészeti közös nevező – szükségesnek érezték, hogy a határon túli magyarok éppoly magyarnak láthassák magukat, mint a határon belüliek. A magyar művészek egész sora kezdett hozzá, hogy feltérképezze a magyar népi művészetet és zenét – mindenekelőtt olyan zeneszerzők és zenészek, mint Bartók Béla és Kodály Zoltán. Ők ketten hatalmas feltérképező és regisztrációs munkát végeztek, melyhez akkor modernnek számító hangrögzítőket és filmkamerákat használtak. Az általuk összegyűjtött anyag ma is a világ egyik legfontosabb népművészeti kutatási dokumentumának számít.

Az így összegyűjtött anyagot mindketten egyrészt kutatási anyagnak tekintették, másrészt pedig alpanyagként használták saját zenéjükhez. Ezáltal központi szerepet játszottak a következő nemzedékek magyar zenei identitásának kialakításában. Kodály, aki pedagógusnak és írónak is östehetség volt, kifejlesztett egy mára világszerte nagy jelentőségűvé vált magyar zenetanulási módszertant, az ún. Kodály-módszert.

Művészi tevékenysége során Kodálynak csodálatosan sikerült egyszerre érvényesítenie sokoldalú tehetsége minden szálát, és különösen vokális műveivel széles nemzetközi hallgatóságot szerzett magának. Az osztrák Singspiel mintájára saját magyar népiopera-stílus megteremtéséről álmódott. Óriási sikert ért el ezen a területen a *Háry János* című daljátékával, egy szórakoztató, meglehetősen szatirikus történettel, mely egy magyar háborús veteránról, az osztrák-magyar hadsereg huszájáról szól. A szolgálatból való hazatérte után ideje nagy részét a helyi kocsmában tölti, és katonai pályafutásának történeteit meséli (azt, hogy találkozott egy sor ismert személyiséggel, így többek között Napóleon feleségével is, valamint saját kezűleg győzte le Napóleon seregét). Az egésznek az a pikantériája, hogy olyan elegánsan adja elő, hogy minden hallgatója azt kívánja, bárcsak igaz volna... Ezt egy magyar hagyományra való utalással is hangsúlyozza, mely szerint ha valaki rátüsszent egy történetére, akkor a mesélő biztosan igazat mond. Kodály pedig a darabot egy tüsszentéssel kezdi.

Egészében a daljáték olyannyira tele van humorral, szépséggel és pátosszal, hogy igazán megérdemli az egész világ figyelmét. A népzenei ihletés, politikai szatíra, zenekari- és énekművészet – mindez a legmagasabb fokon – egy jó adag szellemességgel keverve a népi-operairodalom különleges virágává teszi ezt a művet. Az elbűvölő szájhős anélkül, hogy igazán felfogná, a nép hőségévé lesz, javíthatatlan nagyotmondó, álmodozó, akinek szavát mi más, mint egy tüsszentés teszi hitelessé.

A daljáték ősbemutatója 1926-ban volt, a trianoni békeszerződést követő szomorú időszakban, így erkölcsi lélekerősítőt is jelentett a magyaroknak. Alcíme: «Háry János kalandozásai Nagyabonytul a Burgváráig». Olyannyira népszerűvé vált, hogy Kodály egy zenekari szvitet is írt a legfontosabb részek koncertváltozataiból. Az operából több film is készült, így például 1941-ben és 1965-ben. Egy mókás változatban Peter Ustinov a mesélő, egy másikban pedig, az 1990-es években, Gérard Depardieu játssza ugyanezt a szerepet.

(Wolfgang Plagge)

A kiselőadás után megnéztük a Richly Zsolt rendezte *Háry János* 1983-as TV filmet (ezúttal mondunk köszönetet Richly Zsolt címzetes egyetemi tanárnak, hogy hozzájárult filmjének oktatási/tudományos célú vetítéséhez).

Az ember tragédiája

- a Paradicsomon kívül -

A magyar kultúrában körülbelül ugyanaz a szerepe a Madách Imre (1823-1864) által írott nagy eszmetörténeti drámának, mint a Peer Gyntnek a norvégban. Sokféleképpen tolmácsolták, és hangsúlyozták a világirodalom más nagy műveivel való kapcsolatait. Ezek közül különösen John Milton *Elveszett Paradicsoma* (Paradise Lost) és *Visszanyert Paradicsoma* (Paradise Regained) – jut az ember eszébe. Ahogyan Milton e két nagy alkotásában bibliai anyagot használt fel ahhoz, hogy tájakat alkosson és értelmezze az ember helyét isteni és földi, jó és rossz között, úgy járja körül Madách a drámájában Ádám, Éva és Lucifer viszonyát.

Mint Miltonnál, Lucifer itt sem csak a csábítás és az ős gonosz megtestesítőjének szerepét kapja, hanem az isteni rend elleni lázadóét is. A bűnbeesésnek és az Isten és a Sátán/Lucifer viszonyának ezt az értelmezését követte William Blake is többek között a Milton költeményéhez és Dante *Isteni színjátékához* (Divina Comedia) készített illusztrációiban. Ez utóbbi egyébként éppoly nagy példányszámban jelent meg, mint *Az ember tragédiája*. A cím egyszerre játszik rá Dante művére és Honoré de Balzac nagy regénysorozatára, az *Emberi színjátékra* (La Comédie Humaine). Tematikai kapcsolat van Madách drámája és Goethe Fausról szóló nagy kettős drámája között is.

A dráma 15 jelenetből áll, és Madách eredetileg olvasásra szánta, de a *Faust*-hoz és a *Peer Gynt*hez hasonlóan ma Magyarországon és a nagyvilágban is játszószínház színpadon. Játékfilmet és animációs filmet is készítettek belőle.

Madách drámájának három fő szereplője, Ádám, Éva és Lucifer különböző alakokban jelenik meg, míg a darab végighalad a világ és az emberiség történelmén, kezdve a teremtéstől, és eljutva a jövő látomásáig. A konfliktus alapja mindvégig az, hogy Ádám nem akarja belátni bűnét, egész idő alatt a tökéletes lét megtalálásának vágya hajtja, és Isten irányítása nélkül saját világának ura akar lenni. Lucifer állandóan csábítja Ádámot, aki mindig csalódik a jobb emberi társadalomról szőtt álmaiban. Ilyenkor újra és újra megjelenik Éva, és visszaadja Ádámnak a reményt. Lucifer szerepe valahol a segítő és a csábító között van. Ez a szerkezet párhuzamba állítható azzal, ahogy Goethe jeleníti meg Faust és Mefisto viszonyát.

A dráma tizenöt jelenete tíz történelmi korszakot elevenít fel. Az elsőben a teremtést és Isten Luciferrel való vitáját ábrázolja. Isten leveti Lucifert a menynekéből, de már csak azután, hogy Lucifer csapdának állította a tudás és a halhatatlanság fáját Ádám és Éva otthonában, a Paradicsomban. A bűnbeesés és kiűzés után Lucifer történelmi utazásra viszi az emberpárt.

(Helge Rønning)

A konferencia záró programjaként *Az ember tragédiája* című rajzfilm bemutatójára került sor.

Az ember tragédiája

A levetített kisfilmek jegyzéke:

Hídavatás – Inauguration (4,5 p, Bélai István filmnovellájából) – 1969

London Film Festival, Az év legjobb filmjei között – 1970

Miskolci Rövidfilm Fesztivál, C.I.D.A.L.C. díj - 1970

Thesszaloniki, Arany Niké - 1972

Elkészül a híd a két part, két világ között. Az emberek végre átmehetnek az egyik oldalról a másikra. Igenám, csakhogy használat előtt a hidat föl is kell avatni.

Hagyományos, színdramaturgiára épülő 'cartoon' stílusban.

Mélyvíz – Deep Water, S. O. S. (1,5 p) - 1970

Annecy, Kitüntető Diploma - 1971

London, Az év legjobb filmjei között – 1971

Valaki fuldoklik. Segítségért kiált, de senki sem siet a segítségére. Megfulladt, pedig kiáltózása a fülünkbe hatolt.

Fekete-fehér, vegyes technika.

Mással beszélnek - Lines Engaged (3 p, tárgyanimáció) – 1971

Miskolci Rövidfilm Fesztivál, az Egyetem díja –1972

Ha beszélni akarok valakivel, de mindenki mással beszél, mit tehetek?

Az élet vize – The Water of Life (3 p, Bojtár Endre novellájából) - 1971

London, Az év legjobb filmjei között – 1973

Ebbe a piszkos vízbe öljem bele magam? Soha!

Hagyományos, 'cartoon' stílusban.

Sisyphus (2 p) – 1974

Zágrábi Animációsfilm Fesztivál, I. díj - 1974

London, Az év legjobb filmjei között - 1974

Teheráni Gyermekfilmfesztivál, Kritikusok díja, Gyermekzsűri díja, Teheráni Egyetem díja – 1975

Hollywood, Oscar díjra jelölve – 1975

Oberhausen, Kitüntető Diploma - 1975

Amíg erővel bírjuk, építjük az életművünket.

Tusrajzok papíron.

Add tovább, számár a végállomás! – *Dirt* (2 p) – 1974

Lille-i Környezetvédelmi Filmek Fesztiválja, A legjobb animációsfilm – 1989

Íme egy lehetséges utolsó csepp – nem a pohárban -, amely elég egy katasztrófához.

Színes filctoll cellen.

Küzdők – Fight (3 p) – 1977

Cannes, Arany Pálma – 1977, *Teherán*, Kritikusok díja – 1977

Chicago, Ezüst Hugo – 1977, *Oberhausen*, Fődíj – 1978

Espinho, Fődíj – 1978

London, Az év legjobb filmjei között – 1978

A szobrász faragja a követ, de a munkája önmagán is rajta hagyja a nyomaint. Csak az arcán?

Fekete zsírceruza (szemceruza, chinagraph) papíron.

Prometheus (2 p) – 1992

A lobogó tűz, ahogy öregszünk pislákoló parázssá halványul. De ahogy nő a sötétség körülötte, a parázs is világítani kezd.

Tusrajz papíron.

(A konferenciát szervezte, a fenti összeállítást készítette **Kovács Ferenc**. Az angol és norvég szövegeket **Kunszentí Ágnes** fordította.)

Hívatás, 1969

Madarassy Enikő

Tanulmány Dr. Torma Zsófiáról – az első tudományos módszerrel dolgozó magyar régésznőről, a TORDOSI kultúra felfedezőjéről

Torma Zsófia 1870-ben

Számomra, Svédországban élő magyar szármára, nagy megtiszteltetés, hogy szűkebb hazámnak, Erdélynek egyik kimagasló személyiségéről írhatok.

A tanulmány két részből áll, külön-külön is egységes egészet alkotnak, de együtt jobban rávilágítanak az apróbb részletekre, hozzájárulva így módon Torma Zsófia jobb megismeréséhez. E munkával szeretnénk felhívni a tudósvilág és az érdeklődők figyelmét a kutatónő feledésbe merült munkásságának óriási jelentőségére, amit mindenképp közkinccsé kell tenni. Az első rész bepillantást enged abba a környezetbe, amelyben a tudós nő élt. Zsófia emberi és kutatói nagyságát, a kutatónő előadásai, levelezése, tudományos tevékenysége, illetve a mások megítélése alapján mutatjuk be. A második részben Friedrich Klára segítségével, aki Magyarországon a székely-magyar rovás területén kimagasló sikereket ért el, ismerhetjük meg Torma Zsófiának az adott kutatási területen nyújtott kimagasló teljesítményét.

I.

Torma Zsófia kutató munkája, annak jelentősége és üzenete

„Minden dicsvágyat és feltűnéskeltést kerülve gyűjteményem jelentőségének fontos voltát egyedül abban látom, hogy leleteimet a Marcis hullámai elől biztonságba helyeztem, miután más megfelelő gyűjtőre nem akadtak. Tettem ezt annak ellenére is, hogy az elfogultság és a sokoldalú kellemetlenkedés sokak részéről ellenem megnyilvánult és még ma is folytatódik.” - Torma Zsófia⁷

„...de hát éltető elemem a cserepek tanulmányozása az abból levont következtetéseimnek leírásával együtt. Érdekesnek találtam egy ős-nép mythosából, mondáiból, szellemi életében keletkezett vallásának és kulturális állapotának olyan mozzanataira mutatni, a melyek a mai néplélek és népelet nyilatkozásaiban hat ezer év múltán is feltűnnek. Íme, a múltnak eseményei, magyarázatul szolgáltak nekem

*a jelen megérthetésére úgy, mint a múltnak és jelennek tüneményeiből a jövőt gyaníthatjuk. - Torma Zsófia*²

Háttér

Torma Zsófia: (Sz: Csicsókeresztúr, 1832 szeptember 26.-án³ – Mh: Szászváros, 1899 november 14.-én)

1832-ben született Csicsókeresztúron nagybirtokos szülők gyermekeként. Családi környezetének is köszönheti a régészethez, illetve az ásatásokhoz való elkötelezettségét, valamint a tudományok iránti szeretetét. Apja, Torma József, aki országgyűlési képviselő és Szolnok-Doboka alispánja volt, szintén végzett ásatásokat. Tanulmányozta a budapesti levéltárakat és a birtokával szomszédos Ilosva község környékén levő Gorgiána-Zutor római lelethelyet. Neki köszönhetjük Szolnok-Doboka vármegye ezer éves múltjának történelmi leírását. Az apa régészet iránti elkötelezettségét sikeresen tovább adta Károly fiának is, aki a magyar és a külföldi tudományos világ nagy büszkesége és elismert régésze lett. Károly 1879-ben Kolozsvárott kiadatta apja munkáját: Oklevelészeti naptár/Calendarium Diplomaticum címmel. Károly férfi lévén tehetségét könnyebben ki tudta bontakoztatni, mint bölcsészdoktor, régész, egyetemi tanár, országgyűlési képviselő, vagy mint a Magyar Tudományos Akadémia (MTA) rendes tagja. Érdeklődése középpontjába Magyarország római korszakának feltárása állott.

A szerény, de tehetséges lány, Zsófia, családi körülmények miatt (édesapja halála után) új környezetbe, Hunyad vármegyébe került. A családi hagyomány folytatójaként, Erdély ősmúltjának kutatását választotta, abban az időben, mikor még mindig kételkedve nézték, ha egy nő komoly munkába fogott. Fűtötte a vágy, hogy kutasson, rábukkanjon az összefüggésekre és a fölfedezésével megszerzett következtetéseket másokkal is megossza. Egyedülálló ősrégészeti gyűjteményt hozott létre, melyet az Erdélyi Múzeum-Egylet megvásárolt 1891-ben. Az egyesület a leleteket Zsófia tulajdonában hagyta élete végéig, hogy azt a tudós nő bővítsse és a kapott új adatokat feldolgozhassa.

*„Részt vett a kolozsvári múzeum megalapításában s tagja lón számos anthropologiai és régészeti egyletnek. Leleteinek másodpéldányait egyleteknek, iskoláknak ajándékozás daczára, hogy költséges búvárlatait mind idegen támogatás nélkül saját költségén végeze, - jótékony keze mindig tudott juttatni más nemes célokra is. Iskolák építésére, kulturintézetekré mindig örömet áldozott s jószágán maga állított föl magyar népiskolát.”*⁴

Tevékenysége során előnyben részesítette környezetének érdekeit lemondva saját kényelméről és jólétéről. Több tudományos és jótékonyági csoportnak volt a tagja. Küzdelmes élete során felmerülő keserűségét, a természet szépségével, valamint tudományos munkájával próbálta közömbösíteni.

Jelentősége

Egyelőre nincs tudomásunk arról, hogy lenne egy nála korábban tevékenykedő régész nő. Így kijelenthetjük, hogy Zsófia a világ legelső női régésze, régész nője.

Zsófia talentumának kibontakozása nem ment zökkenőmentesen. Mint a női emancipáció egyik úttörőjének, minden elismerésért keservesen meg kellett küzdenie. Ennek ellenére, végtelenül szerény volt. Szakirodalmi felkészültsége és nyelvismerete széles skálát ölelt fel, ismerte a magyar, német, angol, francia, latin, görög szerzők műveit⁵. Az elsők között szerepelt, akik barlangkutatásokkal is foglalkoztak bizonyítva, hogy a jégkorszakot megelőző korban is élt ember az akkori Magyarország területén.

*„Első föladatául tévé Hunyad megye tertiár-korszaki telepítvényeinek átkutatását, melynek eredménye egy gazdag gyűjtemény lőn a harmadkori medenczék fauna-képződményeiből. Geológiai és archeológiai kutatásaiban is oly szerencséje volt, hogy leleteinek száma ez idő szerint már meghaladja a 15 ezerét. Oly gyűjtemény ez, melynek kevés párja akad a magángyűjtemények között, s mely egyik büszkesége volt úgy az 1876-ki budapesti, mint az 1880-ki berlini régészeti kongresszusnak.”*⁴

Ősrégészeti tárgyakat gyűjtött, képezte magát és elvégezte a velük kapcsolatos kutatásokat. Leleteivel bebizonyította a sumér nyomok jeleit Erdélyben és *elsőnek* tárta fel az újkőkori tordosi kultúrát, mely során meglepő következtetéseket vont le. Fáradhatatlan kutatói buzgalmának köszönhetően, neve ismertté vált úgy a magyarországi, mint a külföldi tudóskörökben. Elszántsága és kitartó kutató munkája végül meghozta a későn jött elismerést: 1899. május 25-én a Kolozsvári Egyetem királyi engedéllyel tiszteletbeli doktorává választotta:

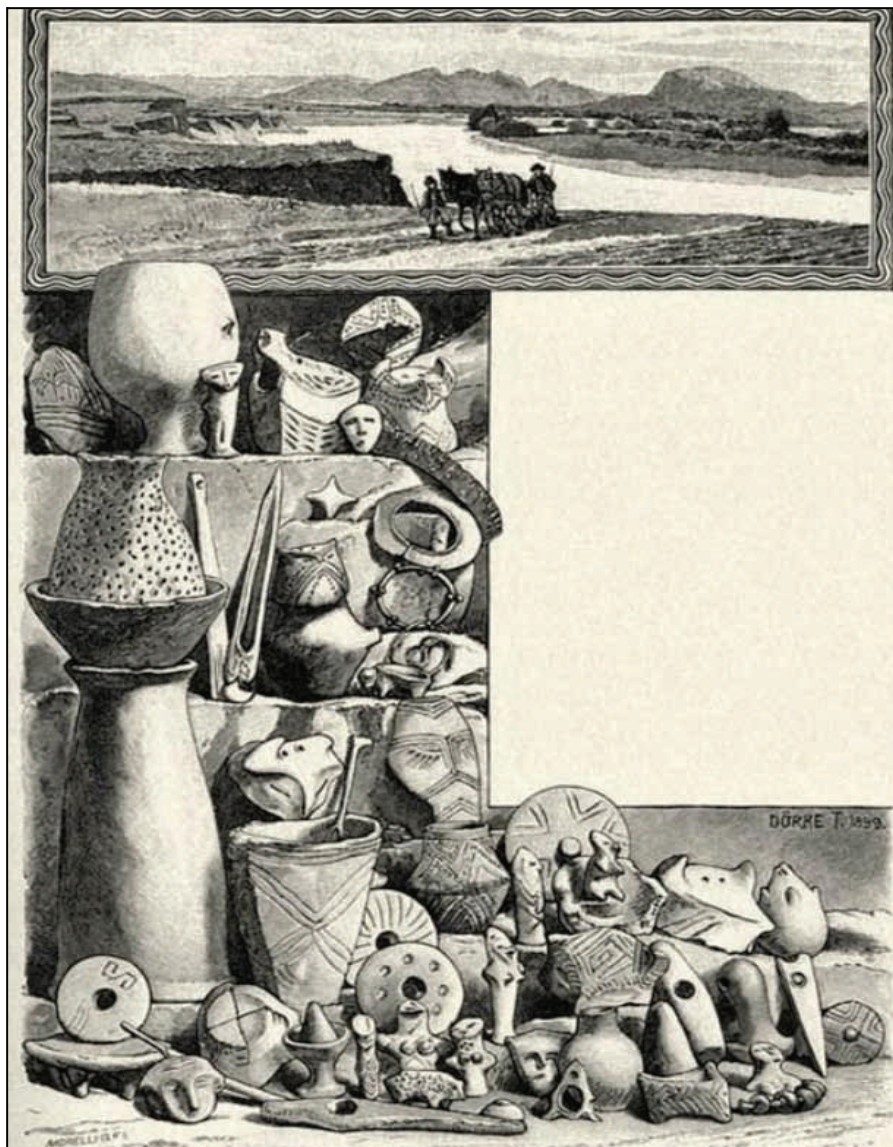
*„Kolozsvári m. kir. tud. egyetem bölcsészeti kara”*¹
Nagyságos Űrnőm!

Nagy örömmel jelentem Nagyságodnak, hogy a Kolozsvári m. kir. Ferencz József tudomány egyetem bölcsészeti kara tegnapi ülésén Nagyságodat egyhangúlag tiszteletbeli doktorául megválasztotta s én ezen ügyet a Minisztériumhoz Ő Felségének hozzájárulása kieszközlése végett azon feltevésben, hogy Nagyságod karunk e határozatát szívesen veendi, felterjesztem.

Nagy örömmel jelentem ezt mindenek előtt azért, mivel így a hazai tudomány nevében egyetemünk leróhatja egyik hű, kitartó, semmi akadályt és áldozatot nem ismerő, tudományos hírnevünket a külföld előtt is terjesztő kiváló munkása iránt háláját és elismerését; de azért is, mivel e gyors tudósítással is kifejezhetem Nagyságod személye iránti tiszteletemet s megújíthatom azon reám nézve megtisztelő személyi érintkezést, amelyre Nagyságod a Bécsben tartott ethnographiai Congressus alkalmával méltatta.

*igaz tisztelőjét
Dr. Schneller István
e. i. dékán
Kolozsvárt, 1899. máj. 25.”*

Torma Zsófia az Erdélyi Múzeum- Egylet igazgatósági tagja volt. Halála után az összegyűjtött régészeti leleteit az Erdélyi Múzeum Érem- és Régiségára őrizte meg.

Rajzillusztráció- részletek Torma Zsófia gyűjteményéből: (<http://tormazsofia.ro/magyar.html>)

Nagyságát az is tükrözte, hogy volt bátorsága kitartani merész állásfoglalása mellett, miszerint a képirásos ismeretlen jelek Európa legrégebbi írásos emlékeit őrzik. Zsófia már 1879-ben kimutatta, hogy kapcsolat van a tordosi jelek és az asszir – babilóniai írásbeliség között, mely nézetét A. H. Sayce is komolyan vette. Próbálkozásai az európai írásbeliség megjelenésének magyarázatára, emelik Torma

Zsófiát a nagy kutatók sorába. Már az 1880-as Berlini Ősrégészeti Kongresszuson merész nézeteket vallott, amikor felvetette Erdély és Mezopotámia kapcsolatát, továbbá a szumir írásbeliség elterjedésének lehetőségét Európa DK-i részén.

Rovásírásjelek nagy számban találhatóak gyűjteményében. Az A. H. Sayce-hez írott levélben ¹ négy ősi székely-magyar rovásírási jegyre világított rá (melyek az á, zs, t és c betűk). A különleges írásjeleket nagy figyelemmel tanulmányozta és **Önéletrajzában** megpróbálta részletesebben is megfejteti a sok helyen előforduló titokzatos jeleket ⁶.

„Élete folyását két szóval lehet jellemezni: munka és önfeláldozás. Komoly munkával foglalkozott csendes otthonában; szerény vissza-vonultságában vaskos ketetben állítva össze sok évi munkásságának, kutatásainak és ásatásainak eredményét. Kítüntetésekre nem vágyott, világi hiúság nem bántotta a szerény tudós nőt, ...” ⁷

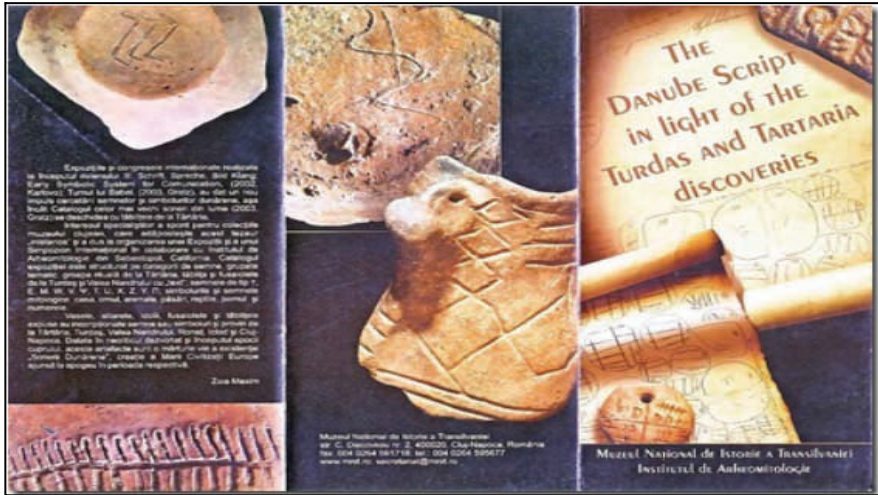
Existența „scrisului”, certifică, alături de alte descoperiri arheologice, statutul de „oraș” al Turdașului (cca. 5000-4750 î. Ch.), unde viața tumultuoasă de târg, comerțul și organizarea social-religioasă, cereau și necesitau un sistem de comunicare accesibil pe spații întinse. Astfel, semnele de la Turdaș se regăsesc în Centru, Estul și Sudul Europei, fiind mai vechi, cu mai bine de un mileniu, față de scrierea sumeriană, „scrierea dunăreană” fiind considerată de specialiștii cea mai veche scriere din

Zsófia Torma a atras atenția, încă din 1879, în publicațiile vremii, asupra importanței acestei așezări, comparând descoperirile de la Turdaș cu cele de la Troia ale lui H. Schliemann, cu care, de altfel, a și corespondat pe această temă (documente MNPT). Cercetând obiectele de la Turdaș ea a reușit să semnaleze afinități pe vase, fusaiole, presături de pânză sau răboș de lemn reprezentând o formă de comunicare, scrisă în lăz, o „paleoscriere” cum și denumiți-o. Pentru a și susține susținea a studiat tot ce s-a publicat la vremea respectivă în domeniu, încercând să găsească similitudini în lumea baltică, grecească, orientală sau chiar în cultura populară românească. Timp de peste două decenii, sacrificându-și averea și sănătatea, Zsófia Torma a cercetat și a adunat o colecție impresionantă, de mii de piese, pe care, în 1891, a donat-o muzeului clujean. Din această colecție, peste 300 de piese, de la Turdaș și Valea Nărnăului, au servit și simbolul catalogate de specialiștii români și străini, ca făcând parte dintr-un sistem de comunicare, numit generic „Scrierea Dunăreană” sau uneori chiar „Scrierea Turdaș”.

Existența „scrisului”, certifică, alături de alte descoperiri arheologice, statutul de „oraș” al Turdașului (cca. 5000-4750 î. Ch.), unde viața tumultuoasă de târg, comerțul și organizarea social-religioasă, cereau și necesitau un sistem de comunicare accesibil pe spații întinse. Astfel, semnele de la Turdaș se regăsesc în Centru, Estul și Sudul Europei, fiind mai vechi, cu mai bine de un mileniu, față de scrierea sumeriană, „scrierea dunăreană” fiind considerată de specialiștii cea mai veche scriere din

lumei, contribuind, prin unele similitudini ale acestora, (în special în ceea ce privește formele) la ipotezele Zsófiel Torma pentru că, în 1991, s-a retras pe lângă alți arheologii clujeși în speșizarea neolitică de la Târnăbănele și a găsit în unele din alături de idoli antropomorfi, pe zăvoarnice, un model de „scrisor” cuprins în pictor frânt și oase umăr (Ch). Descoperirea a fost, întrucât pentru istorici și, vând-nevând „scrierea dunăreană”. Dar, ca în orice astfel de caz, au apărut contestări științifice, a lătmurând și cercetători români, o Doză, o suspiciune. Scrierile „ancor” depășit însă de cercetători și numeroase studii și cărți despre T. Măyváry și S. Vinyó).

A román régészet is kezdi elismerni Torma Zsófia jelentőségét ⁸ Reméljük, hogy támogatni fogják Zsófia főművének a felkutatását, restaurálását és kiadását valamint azt, hogy Zsófia hagyatéka és gyűjteménye egy helyre kerüljön, oda, ahova szánta, az Erdélyi Múzeum Egyesülethez/Egylethez, mely oly nagy becsben tartotta munkáját.

A kezdet és az általa kutatott kőkorszakbeli telepek

Kezdetben inkább a földtan vonzotta, így a Bujtur/Bojtor, Nándor, Simaság és Felső-Lapugy harmadkorú medencéinek földtani tanulmányozásával tevékenykedett. E munkája vezette el őt Tordos község őskori lelőhelyének húsz évig tartó folyamatos vizsgálatához.

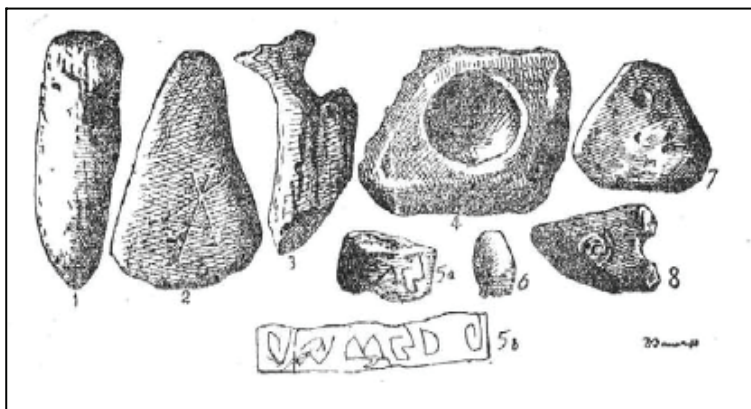
A Tordosi őstelep és hazánk népe ősmýthosának maradványai ⁹, tanulmányában megtudjuk, hogy a Tordosi őskorszakbeli ásatásait 1875-ben kezdte. Úgyszintén Zsófia első Tordossal kapcsolatos felfedezéséről olvashatunk a Deák Gerő ¹⁰ által 1875-ben Kolozsváron megjelenő *Magyar Polgár* hasábjain található jelentésben is.

A Neolith kőkorszakbeli telepek Hunyadmegyében ¹¹ részletesen bemutatja, hogy pontosan hol találhatóak az ásatási leletei és azok mit tartalmaznak. Kutatásait 1875 őszén, Dr. Romer Floris Ferencz felkérésére kezdte. Ekkor volt a Budapesti *Őstörténelmi Congressus* és megkérték kőkori telepek bejelentésére vagy az esetleges gyűjtemények bemutatására. „*A kőeszközök után fazekas műveiket ismertetem, melyek azoknál több műgonddal vannak készítve; részben mégis hasonlók Tószeg, a dán konyhahulladékok és talán Schweitz czölöp építményeinek leleteihez. Az edények részletein művészi kivitelű és különféle mintegy 150 féle ékítésekre találunk, bámulva leleményes mintázataikat; a trójai edényeken nem fordul elő ekkora változatosság.*” ¹¹

Ez segítette hozzá Torma Zsófiát, hogy feltárja a tordosi kultúrát:

"...A Szászváros melletti -Hunyad megye - Tordos őstörténeti lelőhelyén 1875 szeptemberében kezdtem el kutatásaimat. A jelzett idő óta szakadatlanul folytatott feltárások, és a leletek kulturális kapcsolatainak felderítése azóta több ezer leletárgyat eredményeztek. Ezek az adatok arra a fontos és rendkívüli megállapításra vezettek, hogy joggal feltételezhettem, miszerint a tordosi őslakok a trák eredetű gétákhoz, helyesebben magukhoz a dákokhoz tartoztak, akikről Florus, Curtius és mások írtak, és akik rokon kelta népekkel együtt a Herodotos által említett Maris, azaz Maros folyó mentén megtelepedett Agathyrsek (ugyancsak trák eredetű nép!) közelében szálltak meg, hiszen vándorlásuk időpontja szintén egybe esik. Ha az Agathyrseket németül szónak venném, fordítása "óriás szörnyet" vagy "ijesztő szörnyet" jelentene. ... Ha azonban magyarból vezetném le a jelzett szót, akkor Aga törzsé-nek" fordítanám. ...A gyűjteményemben szereplő szimbolikus kultúrtaárgyak határozottan bizonyítják ezt az állítást (az ősi Babilon hitelvei az ottani sumér-akkád népnél már megvoltak, és még ma is, majd 6000 év után csodálatos módon az árja népek etimológiájában és szokásaiban éppen úgy megtalálhatók, mint a pelasgok-hellének és a római-etruszkoknál, akiknek vallási felfogása sokban egyezik) és egyben tökéletesen azonosak H. Schliemann által Kis-Azsiában, Hissarlikban talált trójai leletekkel, ahol köztudomás szerint az ugyancsak trák eredetű Priamos népe élt."¹

"...A birtokomban lévő szertartási, kultuszárgyak jelentik gyűjteményem különleges értékét. Ezek elsősorban a vallási fogalmakat kifejező képekkel ábrázoló tárgyak, melyek teljesen egyeznek a sumér-akkád és trójai papok nyelvét jelentő feliratokkal és hieroideogramokkal. ... A "Mikro-Pantheon"-ban szereplő eddig ismeretlen istenségek bálványocskái azokra vezethetők vissza, akik Babilon Theogóniájában és Mitológiájában szerepelnek..."¹

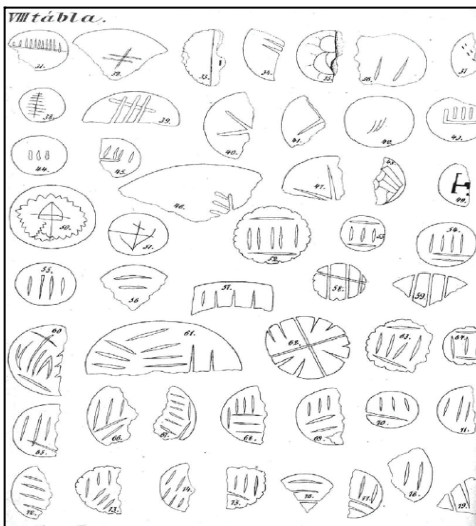
Tordosi, Algyóyi, Nándori sziklatelepi leletei ¹¹

Más őstelep felkutatásával is foglalkozott, mint: Zsoszán ¹¹ (1876-ban), Algyógy ¹¹ (1876), Nándor- Válya ¹¹ (volt Ság, 1876-ban), Nándor ¹¹ (1876/77?,

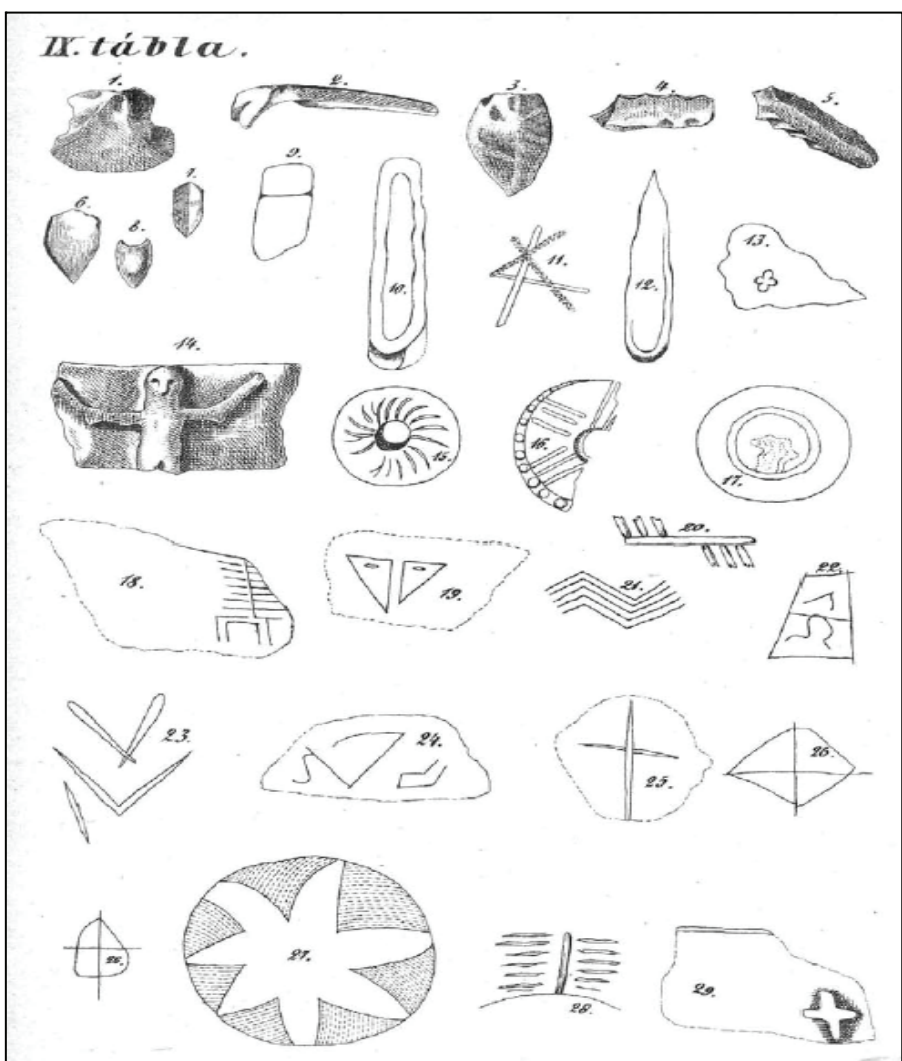
csak név van nincs dátum), Vajdahunyad környéki községekben ¹ (1877), Nándori barlang ^{1/11/12} (1877-ben, ahol az *összarvas* agancsaiból származó faragványokat talált és a barlang iszaprétegeiből agyagtöredékeket gyűjtött össze ¹), Felpesztiesen ¹ (1877), mandori barlang (1876/77-ben?, csak név van nincs dátum), Kersetz ¹¹ (1877-ben), Kudu ¹¹ (1867-ben Rác Gyula akkori kudui birtokos fedezte fel, itt is megemlíti az első felfedezőt de nincs pontos kutatási dátum megjelenve a lelethelyben tanulmányozott dolgok említésekor) régészeti lelethelyeket.

”Hunyad megyei régészeti egylet által időközben Torma Zsófia részvétele mellett itt történt ásatásnál a napistennek, Mithrasnak szentelt templom omladékaik között több relief Mithras-motivtáblát találtak márványból fölíratokkal, továbbá Mithras szoborcsoportokat, márványból és homokkőből különböző nagyságban és állásban, több más márványszobrocskákat és fölírásos oltárokat, öt syriai istennek és egy családnak a nevével. Ezek közül a családnév és egy istennek a neve A Palmyrá-ban talált fölírásokban is előfordul.” ⁴

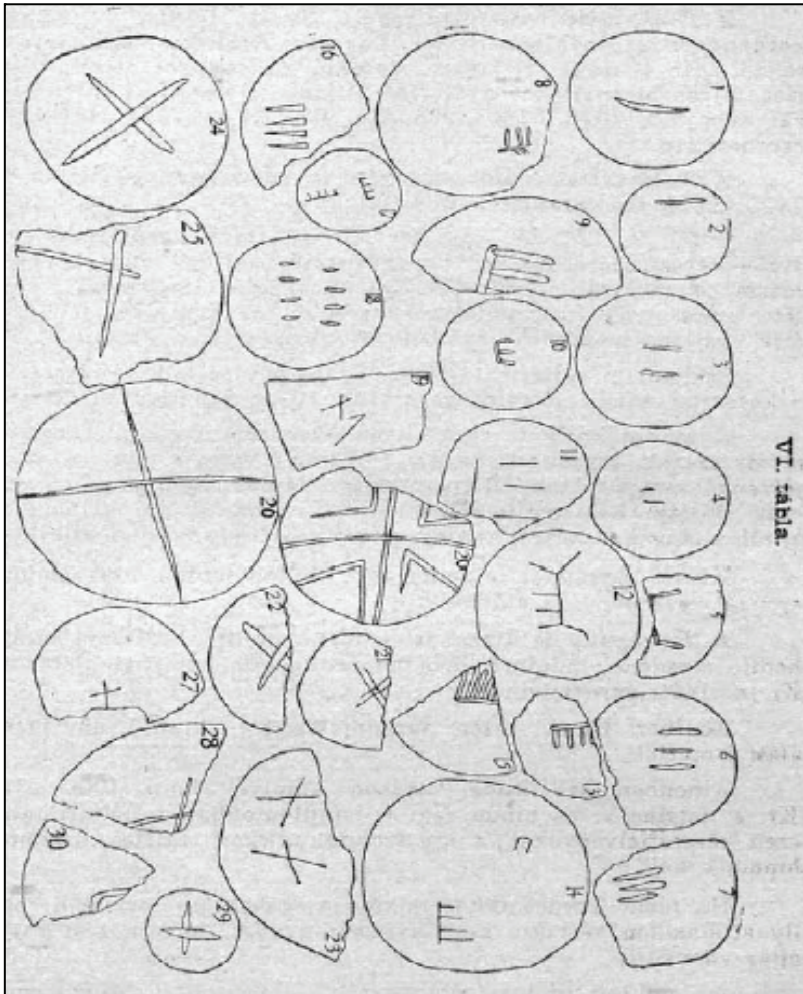
”Torma Zsófia régiséggyűjteményét, mely ideiglenesen a múzeumban van kiállítva, e napokban Trefort miniszter is megtekintette. Mint már említettük, a régiségek Hunyad megye Tordos és Nándor-Válya községeinek határából valók. A gyűjtemény külföldi szaktudósok előtt is általános feltűnést keltett. Torma Zsófia kiállította azt az augusztusi hóban, Frankfurtban tartott antropológiai kongresszuson, s értekezést tartott róla. Schlieman, a híres trójai kutató, látva e gyűjteményt, úgy nyilatkozott róla, hogy az Európa bármely múzeumának díszeré válnék, mert új világot vet a tudományra. Lindenschmiedt még elismerőbben szólt róla, azt állítván, hogy Torma Zsófia hasonló szolgálatot tett a tudománynak e gyűjtemény összeállításával, mint Schlieman a trójai kutatásokkal. A tudós világot meglepte a trójai és erdélyi leletek feltűnő hasonlósága. E gyűjtemény legérdekesebb példányait a kultusz-tárgyak, bálvány-alakok, függő bálványdarabok képzik, ezek megtekintése a laikus közönségnek is tanulságos.” ¹³

Tordosi leletek ¹¹

Tordos-i cserépedények aljára vésett jegyek. ¹¹

Cserép edényaljak sima lapjára vésett jegyek Tordosról ¹¹

Kutató munkája

Goos K. teljes tanulmányt dedikált Zsófia felfedezésének. A dolgozat bemutatására 1876 augusztusában került sor Nagyszébenben az Erdélyi Tanulmányi Egyesület, történelmi osztálya keretén belül, amikor Torma Zsófiát megválasztották e hírves társulat tiszteletbeli tagjának.

Bemutatkozása a tudós körökben, a budapesti IX. Nemzetközi Őstörténelmi és Embertani Kongresszuson 1876-ban volt, ahol Hunyad megyét képviselte. E nemzetközi találkozón, amely az első nyilvános, tudományos megjelenését jelen-

tette, ő volt az egyetlen aktív kutatással foglalkozó régész. (Schliemann felesége, Sophie mint férje kísérője vett csak részt). Itt merülnek fel először a Tordos-Trója-Mezopotámia kultúrák közötti kapcsolatok. A széles látókörű régész különleges gyűjteményét bemutató Kongresszus a legtöbb érdeklődőt toborozta. Itt találkozott több régészkollegával, mint Koprinczky, Kallmann, Waldemar vagy Schmidt, akik elfogadták Zsófia szimbolikus jegyeinek vallási jellegét. Más tudósok, mint például A. Voss e jeleket a fazekasok jegyének vélte vagy Schaffhausen szerint e jelek arra szolgáltak, hogy az edények tulajdonságait írják le.

Torma Zsófiának abban az időben először meg kellett küzdenie a kor kispolgári „nők sorsa” ideológiájával. *„S mert a nők kedélyvilágával meg nem egyező régészet művelésével e sivár téren honleányaink közt, dicséretükre legyen mondva, egyedül állok, ez az oka, hogy nem untathatom őket tanulmányaim eredményeinek felsorolásával s azokból olyanokat említek fel csak, amelyek, mint közérdekűek, nőket is érdekelni fognak.”*² E szavak közvetítésével kezdi el beszámolóját 1896-ban a Szolnok-Doboka vármegye szebbik neme számára tartott előadása alkalmával.

Első régészettel kapcsolatos tanulmánya a *Hunyad vármegye neolith (kőkorszaki) telepei/Neolith kőkorszakbeli telepek Hunyad megyében*¹¹ címet viselte, melynek révén, szakmai körökben is elismerték. Ezt a munkát követi „A nándori barlangcsoportzat”¹¹ tanulmánya, mely lehetőséget nyújt számára, hogy részt vegyen az 1880 augusztus 15.-én Berlinben tartandó Német Antropológusok Nagygyűlésén.

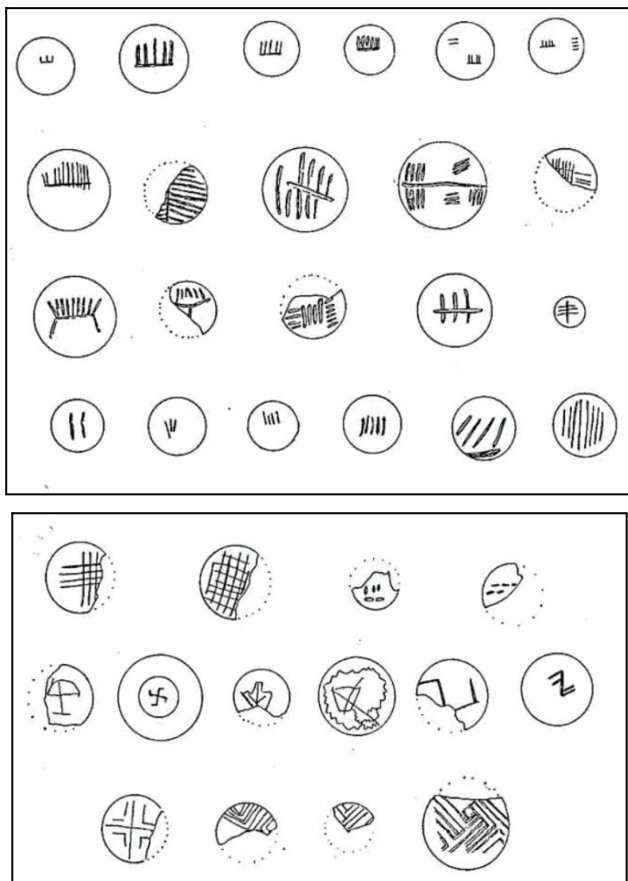
*„Régészeti adataim bemutatásával, összehasonlításával, évek során keresztül folyó tanulmányozás és egybevetés után az imígyen szerzett adatokból és eredményekből összefüggően már 1887-ben, a már említett német tanulmányomban (A római uralom előtti Dácziának planeta kultuszáról, Erdélyi Múzeum) is közöltem ama nézetemet, miszerint a trákokat egy ősi, közös törzsből eredő népnek tartom, amely összetartozott a Duna-völgy őslakóival.”*¹

Kiadatlan *Önéletrajzi jegyzeteiben*⁶ a tudósnő a következőket vallja:

*„... a tordosi telep több ezer darab különleges kő; csont; cserép és érc-tárgyainak nevezetesebb példányait egészen új és fontos adataiért bemutattam volt 1880-ban a berlini, 1882-ben pedig a Majna-Frankfurtban tartott régészeti kongresszusok szakembereinek, s felhívtam azokra értekezésemben figyelmüket... Minek folytán megállapították nagy horderejüket, hogy azok új világot vetnek az ősmúlt kérdéseinek tisztázására, de mivel azok újdonsága őket is meglepte, el kellett magamat tanulmányozásukra határoznom, ámbár teljes tudatában voltam annak, mily, küzdelemteljes leend nekem a magam törte csapáson iránytű és pihenés nélkül haladnom keresve-kutatva az összekötő pontokat, melyhez leleteim kapcsolhatók legyenek. Gyűjteményem tárgyait az összehasonlító régészet segítségével figyelmes vizsgálat alá kellett vegyem, s az egymáshoz tartozó körülményekből kivonható eredmények arra a meggyőződésre vezettek, hogy Tordos őskorára következtetve föltételezzem, miszerint úgy ezen, mint erdélyi részünk más őstelepeit azok a trák fajú géta-dákok lakták, akikről a görögök első történetírója, Herodotus Kr.e. 500 évvel úgy emlékezik, hogy a "Maris", azaz Maros menti területek lakói voltak.”*²

Tordosi leletek Torma Zsófia *Jegyzetfüzetéből*:¹⁴

Tordosi leletek Torma Zsófia *Jegyzetfüzetéből*: ¹⁴

„Kutatásait, a melyeknek eredménye sok ezer ősrégiség, azóta serényen folytatta, a míg meg nem mentett a tordosi őstelepről mindent, a mit onnan hazahordhatott. A külföldön tartott ősrégészeti kongresszusokat szorgalmasan látogatta, kutatásairól több alkalommal jelentést tett és személyes érintkezésbe lépett sok jeles tudóssal, a kik mindig nagy elismeréssel szölocattak a szerény magyar nőről. Magyar és német nyelven több könyve és értekezése jelent meg. Tordosi gyűjteménye kétségtelenül teszi, hogy az őskor egy hosszan tartó szakaszában, a kőkorszakban hasonló műveltség és izlés egyesítette Európa délkeleti lakóit Elő-Ázsia lakosságával, melynek érdekes készítményeit a híres Schliemann Trója legősbibb rétegében földérite.”⁷

Kapcsolatai különböző tudóssokkal

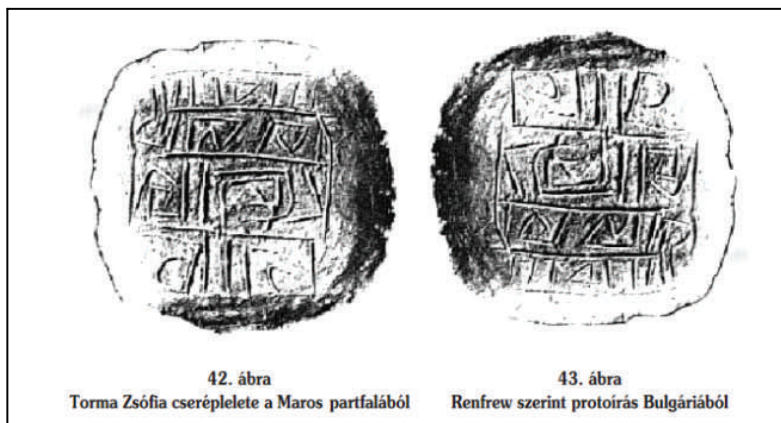
Leletei nagy elismerést keltettek Fraas O., L. Lindenschmidt, A. H. Sayce, H. Schliemann, valamint más tudóstársa körében. Ezzel szemben szakmai területen

gyakran érték élcelődések, kirekesztések, illetve mellőzések. A budapesti Tudományos Akadémia is negatívan állt hozzá az általa képviselt új irányzathoz, nem ismerte fel Zsófia kimagasló tevékenységét.

P. Reinecke német régész 1896 nyarán meglátogatta Torma Zsófiát, aki részletesen beszámolt neki gyűjteményéről és kutatási eredményeiről. Torma Zsófia leletanyaga révén hozzájárult a tudós nemzetközi, tudományos hírnevéhez. Később Reinecke kifejtette Hampelnek a tordosi leletek jelentőségét és azok bemutatásának fontosságát a tudóskörökben, de badarságnak tartotta Torma Zsófia magyarázatát az égitestek kultuszára, a különféle szimbólumokra és írásjegyekre, valamint a vallással kapcsolatos összefüggésekre. Munkáiban, egyáltalán nem tesz említést Torma Zsófia kutatásairól. Az 1896-ban megjelent Archeológiai Értesítőben, részletesen bemutatta a Tordoson talált leleteket s így világhírnévre tett szert, de „elfelejtett” megjegyzést tenni a felfedezőről, a Torma Zsófiától kapott részletes magyarázatokról, valamint a már akkor meglévő terjedelmes gyűjteményéről.

1898-ban Herrmann A., Torma Zsófiára való hivatkozás alapján hívta meg a nagy tudós R. C. Virchowot Szászvárosba, aki, miután megtekintette a tordosi östelepet nagy elismeréssel méltatta a magyar tudósnőt, Torma Zsófiát.

Az otthoni kirekesztést közömbösítette a külföldről kapott eszmei támogatás és elismerés, mely már a budapesti nemzetközi találkozón elkezdődött. Baráti kapcsolatok fűzték A. H. Saycehoz, Langenschmithez, R. C. Virkowhoz, H. Schliemannhoz és sokan másokhoz az általa, az őskultúrában felvetett és újdonságnak számító elmélete miatt, amely felvetette a Tordas-Trója-Mezopotámia kultúra közös gyökerét. Zseniális intuícióit régészeti leletei tömegével támasztotta alá. Ezekről a sikereiről tanúskodnak a tudós társadalommal folytatott széleskörű levélváltásai is.

Összehasonlítás ¹⁵ 1882, egy frankfurti régészlap hasábján

H. Schliemann és az angol úttörő orientalista és nyelvész, A. H. Sayce hatására és támogatására Zsófia a tordosi leletek rajzolatait és rovátkáit az európai írásbeliség első megnyilvánulásainak titulálta.

R. C. Virchow: „*Torma kisasszony nagy szívességgel megnyitotta nekem múzeumát, mely lakóházának egy egész emeletét foglalja el. Minthogy ő maga terjedelmes kiadványt készít elő, sok ábrával, én itt csak annak a megjegyzésére szorítok, hogy ez a telep bizonyosan a neolith korszakba nyúlik vissza és e kor meghatározás számára tömegesen nyújtja a meggyőző bizonyítékokat.*”¹⁶

Tudományos vonatkozású leveleinek¹⁹ száma meghaladja a 300-at. Többek között, a következő nevezetes személyekkel folytatott levélváltás örökölte meg gondolatait: Finaly H., Goldziher I., Hampel J., id. Herepi K., Herrmann A., Hunfalvi P., Kuun G., Romer F., Téglás G. és Török A. (Magyarországi és Erdélyi vonatkozású levélváltások). Ide sorolható az 1884-es Kossuth Lajos torinói két levele is.

Azok, akik leginkább akadályozták tudományos kibontakozását a Magyar Tudományos Akadémia tagjai voltak. Torma Zsófia nézetei olyan haladók voltak, hogy néhány tudós ezeket még csak az elmélet szintjén sem tudta elképzelni. Ilyen volt Hampel J., Pulszki F., Hunfalvy P. és sokan mások, akik hozzájárultak Zsófia mellőzéséhez és kutatásának megnehezítéséhez.

Külföldi tudósokkal folytatott levelezése¹⁹: J. Ranke 18, E. Krause (4), valamint A. Voss (13, Berlin), P. Reinecke (2, München), M. Munch (7, Bécs), J. Jung (3, Prága), H. Schliemann (2), A. H. Sayce (8) és F. Haverfield (2, Oxford). Barátai és támogatói közé tartozott Dr. Herrmann A. is, aki kezdettől fogva nagy tisztelője volt Zsófiának. Kettőjüknek alkalmuk volt az eszmék kicserélésére, úgy a külföldi, mint a hazai kongresszusokon. Ezen alkalmakkor, Herrmann A. megcsodálhatta Torma Zsófia idegen nyelveken folytatott magas szintű és otthonos társalgását zseniális elméleteiről.

„*Tordosi leleteim tehát érthetővé teszik a népek civilizációjának, sőt az emberiség egységes eredetének kérsését, különösen a vallások alakulásának és fejlődésének történetét, hogy miként keletkeztek Babylon-Ákád népének szellemi életében*

vallási és kulturális állapotának olyan mozzanatai, melyek geographiai és kronologiai folytonosságukban nemcsak a dákok, hanem a mai néplélek és népélet nyilatkozataiban szent hagyományként tűnnek fel, mint elmúlt nagy idők emlékeinek örökbecsű maradványai.”¹⁸

1894-ben Jénában, németül jelent meg az „*Ethnographische Analogien (Néprajzi összehasonlítások)*” című tanulmánya, mely nagy sikert hozott a számára. Ezt követően, Európa több egyeteme kérte fel előadások tartására. Ekkor figyelnek fel a tehetséges régészre az európai sumérológusok, történészek, néprajzkutatók és régészek is.

Kutatási módszere:

Szerényen és minden feltűnésre való áhítozás nélkül dolgozott. Először csak összeírta leleteit majd rendszerezte azokat. Tanulmányozva a külföldi kutatók munkáit összehasonlította azokat saját gyűjteményeivel és különböző elméleteket vont le belőlük. Felhasználta ilyenkor a különböző népek mitológiáját, szokásait, hagyományait támaszkodva néprajzi tanulmányokra és vallástörténelmekre. Felvilágosult kutatóként, jól ismerte kora tudósainak nézeteit. Ez, elsősorban jól felserelt saját, illetve más könyvtáraknak volt köszönhető.

A régészeti gyűjteményében szereplő írásjelek és jegyek sokasága arra a megállapításra vezette, hogy kapcsolat van Tordos és Trója között, sőt az összefüggések még távolabbra is elvezetnek, egészen a sumérokig.

„*Babylon ős népe – ékírások feliratai szerint – a turáni fajhoz tartozó sumer – akkád nép volt, melynek kő- és agyagtábláira vésett képes írásjegyeit és vallásos szertartásainak ceremoniai feltüntető attribútumait az jelzőit, jelvényeit összehasonlítva gyűjteményem kultusz bemutató tárgyaival s agyag bibliohekám képirásával, kimutattam „Ethnographische Analogien” című illusztrált művemben (Jena, 1894)*”²

Tanulmányaiban Zsófia rávilágított a gyűjteményében szereplő temérdek tárgyon keresztül KisÁzsia őskultúrájára, „*mely Egyiptom és Babyloniának kultúrelemeiből Syriában fejlődén ki, a Hittiták által hozatott Előázsiba.*” valamint „*De csak az újabb időkben észleltem ama nagy fontosságú jelenséget, hogy gyűjteményem bálványocskáin, a planeta-cultustjelképező tárgyain és az utóbbiakhoz oly annyira hasonló trójai agyaggyöngyöken egyaránt előforduló – ez ideig tévesen díszítéseknek tartott vésetek – voltaképpen vallási fogalmakat fejeznek ki...*”²

Kongresszusok

Tanulmányait és nézeteit bemutatta úgy magyarországi, mint nemzetközi találkozókön:

1875 – *Budapesti (VIII) Őstörténelmi/Ősembertani Congressus*, felkérték kőkori telepek bejelentésére vagy esetleges gyűjteményének a bemutatására. (Téglás Gábor füzetben bemutatja Torma Zsófia leleteit.). A Kongresszus „Comptendu”-je II. Kötetének a részére (francia nyelven) fogalmazta meg a „*Neolith kőkorszakbeli telepek Hunyad megyében*”¹¹ dolgozatát.

1876 - *Budapesti IX. Nemzetközi Őstörténelmi és Embertani Kongresszus* alkalomával történt az első nyilvános szereplése. Hunyad megye őt bízta meg képviselő-

letével. Ekkor kezdenek már kibontakozni a Tordos-Trója-Mezopotámia kultúrák közötti összefüggések, melyet külföld elismerőleg üdvözöl. Zsófia dokumentált jelei közül itt alkalmá volt bemutatni 8-at.

1876 - kétszer is részt vett a Német Antropológusok Gyűlésein, amikor neves tudósokkal megtárgyalta a leletein található szimbolikus díszítéseket.

1880 - Berlini Embertani Nemzetközi Kongresszus (ekkor ismeri meg korának legnagyobb tekintélyű német etnográfusát, R. C. Virchow-ot és ugyanakkor H. Schliemann trójai leleteit is.)

1882 - *Maina - Frankfurteri Régészeti Kongresszuson*, Zsófia bemutatta gyűjteményének több tárgyát, mint például idoloikat, állatszimbólumokat, amuletteket, fogadalmi tárgyakat továbbá beszámolt ezek mitikus vonásairól is.

Felolvasásait az Erdélyi Múzeum Egyesületi (Egyleti) gyűlésein és a Hunyad vármegyei Történelmi és Régészeti Társulat gyűlésein (Déva) tartotta. Ezek az értekezések megtalálhatóak e két társulat évkönyveiben: *A Tandori barlang csoport (Erdélyi Múzeum)*, *Neolitikori őstelepek Hunyad vármegyében (Erdélyi Múzeum)*, Erdélyi Múzeum évkönyve: 1879 évf. 5., 6., és 7. füzet valamint a Hunyad vármegyei Történelmi és Régészeti Társulat évkönyve: 1881

„Symbolumok”, írásjegyek, jelképes írások

Zsófia azon felfedezése, hogy az írásjegyek már a legkorábbi időkben is használatosak voltak, elismerést váltottak ki a külföldi tudósok körében.

*„Prehistorikus cserepeken már az előtt is találtak relief-jegyeket; ezek azonban oly kevésé különböztek egymástól, hogy azokat senki se tartotta betűknek, hanem a készítőik jegyeinek, mértékjelzőknek, stb. Torma Zsófia leleteinél azonban, edényfenekeken, agyagkorongokon, apró bálvány-alakokon stb. igen sok sajátzerű vésetek láthatók, ép úgy, mint Schliemannak trójai leletein. Torma Zsófia most határozottan azt állította, hogy e jegyek az őstulajdonosok valószínű írásjegyei s négy esztendőn keresztül vitázott az ezt tagadó csehbeli archeológusokkal. Azok a tudósok ugyanis, kik Róma, Egyiptom, Assyria történetét főnmaradt írásjegyekből szólaltatták meg, határozottan ellene szegültek annak a nézetnek, mintha már korábbi nemzedékek is képesek lettek volna gondolataiknak írással rögzítésére.”*⁴

Az *„Ethnographische Analogien”* megjelenése előtt a tudós társaság beleértve A. H. Sayce professzort is Zsófia leletein szereplő írásjegyeket a tárgyakat előállító vagy a tulajdonos bélyegeinek tekintették vagy különböző díszítési motívumoknak tartottak.

*„Ezek folytán Babylon, Trója és Dácia papjainak vallásos fogalmait kifejező s a tárgyak representációjának teljesen megfelelő szimbolikus nyelv hiero – ideogrammjai s feliratai azonosak, a melyek gyűjteményem bálványocskáira s más különféle rituális tárgyaira vésetek oly formán, hogy ezen jelképes írások értelmezésére ugyanegy megfejtési módszer és siker alkalmazható.”*²

A napimádás babiloni szimbólumai, úgy a tordosi, mint a Trójai ásatásakor előkerültek. A napimádást a Nap különböző attribútumaival/szimbólumaival fejezték ki a *babiloni* kultúrában: kerék, korong, gömb, bogár, háromszög, szögre állított négyszög, kúp, piramis, obelisz, csillag, életfa stb. A Hold és Vénusz

szimbólumait pedig a bagoly, béka, szarvas, félhold, gömbös piramis stb. segítségével. Az „assyr” papok és oltáiraik jelzői a fenyő-toboz, lebegő sárkány, olvasó-gyöngy, gondviselés keze, zászlós oltár stb. voltak. *Árkádia* mágusai szerint bizonyos mondásaikkal tüzet tudnak varázsolni oltáraikra.

A bálványocskákon és olvasó-gyöngyökön szereplő *babiloni* ékírások valamint csillagászati számjegyek a planetár isteneket képviselték. Ezzel szemben a rituális szertartásokat szolgáló edényeken, ezen jegyek már csak, mint istenek jelzői szerepeltek.

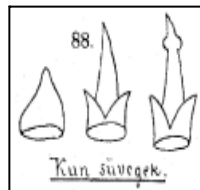
Ismert az asztrológiából, hogy a 20-as szám a Napistent jelképezte, aminek a leleteken az „<<” ékírásos jegy felelt meg. Ugyanilyen alapon a Holdisten és leánya ábrázolására az „<<<”, ékírásos jegyet alkalmazták, melynek a 30-as szám felelt meg. Zsófia gyűjteményében az agyagkerekek lapjain valamint a bálványocskákon az akkád Napisten Samas (<<), a Holdisten Sin (<<<) és az Égisten, Anu

nevei kifejezésekor alkalmazott asztrológiai számok rendszere azonos a trója és a *sumer-akkád* papok által használt titkos írásokkal. A bálványocskákon szereplő ékírásos számjegyek tehát a *Planetár* Isteneket ábrázolták. Hasonló módon a nap-sugarakat vonalozásokkal ábrázolták a gyűjteményben. Ebben a megállapításában és tudományos értelmezésében támogatta őt a híres Oxfordi Egyetem assyriologusa, A. H. Sayce is.

Hasonlóan a *Babylon-Ninive* életfájának a jelentéséhez, a karácsonyfa (gyertyadíszével) ugyanúgy szimbolizálhatja a Napot, mely életfához hasonló alakzat megtalálható úgy a tordosi mint a trójai leletek között.

Márk krónikájában (Marci chronica de gestis Hungarorum, K. u. 1300.) olvassuk: *"Fülöp, Fermó püspöke, az apostoli szék legátusa - azért, mert Kun László király (1290) nem keresztény módon élt, - meg tiltotta többek között, hogy a magyarok kunkalapot viseljenek."*¹

Szemléltető rajzok ⁹

Tehát, Fülöp fermi püspök 1200 táján betiltatta a kun süveg viselését, mivel-hogy abban az időben ezt még a napimádás jelvényének tartották. A süveg alakja kúphoz és obeliszkhez volt hasonló. Ezek a szimbólumos kifejezések úgy a

tordosi leletekben, mint az akkor élt népek házának kapuin is megtalálhatóak voltak.

A horgos kereszt előfordul úgy a trójai, mint a tordosi leletek között. Zsófia kapcsolatot vont e jel, a Nap- és a Holdistenek számjegyei valamint a szentháromság között.

A Napnak és bolygóinak az otthona egy *chald* hitrege szerint az égben van, mely otthon az állatkörnek a jegyei alkotják. E szerint, mikor a Nap és bolygók az otthonukban tartózkodnak, magukra veszik az állatkör jegyeit. Ezzel az elképzeléssel magyarázható az, hogy miért öltöttek magukra a papok az állatöv jegyének megfelelő állatfejes jelmezeket, ha képviselni akarták a Napot vagy a planéta isteneket. Ezt szimbolizálják a tordosi leletekben talált fedeles arcurnák, mely edényekben a különböző vallási szertartások alkalmával a papok áldozati ajándékot vittek a Nap és a Planéta istenek számára.

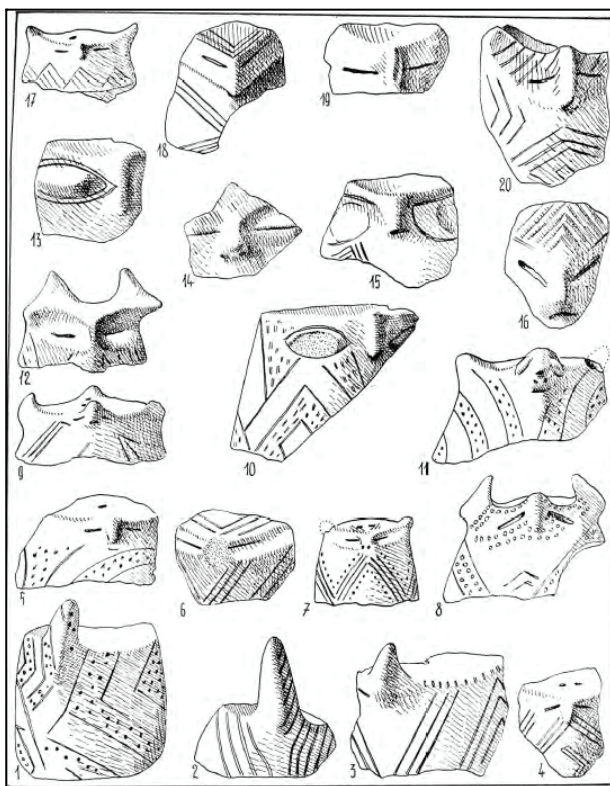
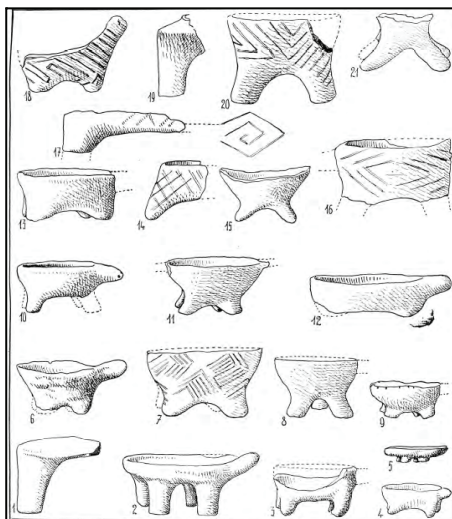
„...írásjegyek, melyek ha nem bizonyulnának be azonosnak a cyprusi syllabariummal, kétségtelenül azonosak a kisázsiai eredeti syllabariummal, melyből nemcsak a cyprusiak, de a kisázsiai, trójai és dák különböző népek írása is származott. «Egy új horizontja tárult föl itt a tudománynak!» írja Sayce jelentésében.»⁴

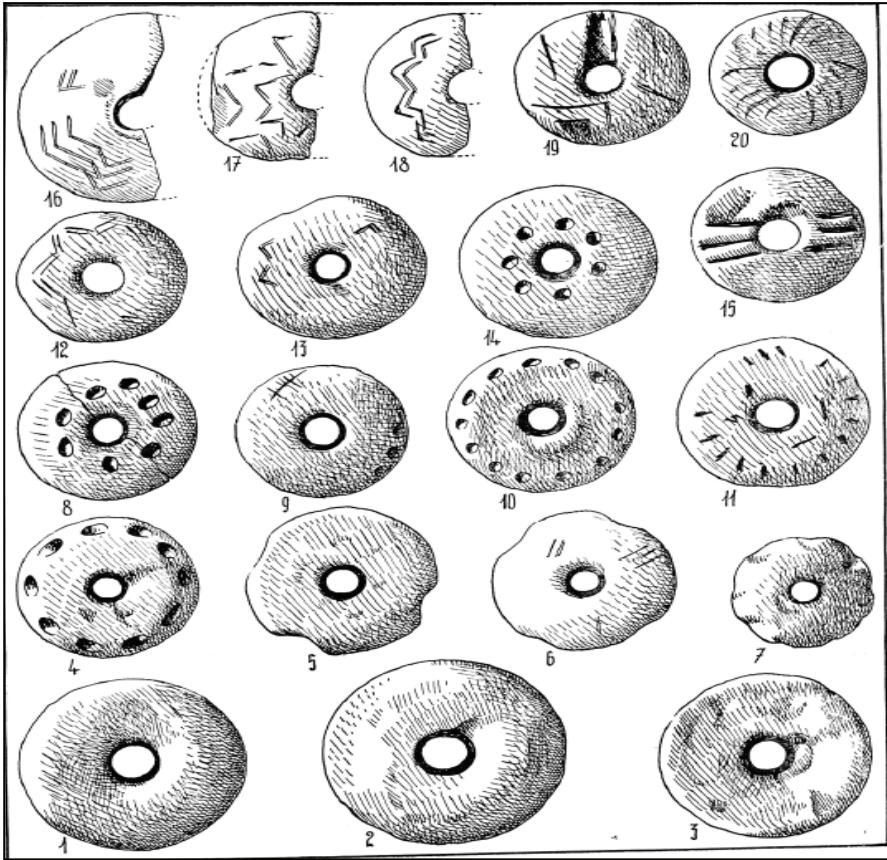
Ósi kultúrák

Gyűjteménye darbjait az összehasonlítás módszerével tanulmányozta, s leletein felfedezte a *Babylon-Chaldaeae* kultúrelemeket. Az *Akkád* mágia szerint a Napisten női fele megszemélyesíthető a Holdistennel. A kettőjük között lévő kapcsolat vallásos aspektussal, a dupla, vagyis páros kúp, piramis vagy obeliszek ábrázolásával fejezték ki. A *sumer-akkád* kultúrában Vénuszt, a Holdisten lányát félholdas fejdíszsel illusztrálták, mely vallásos jelvénye megtalálható a Tordosi gyűjteményben is, mint szarvas fejdísz.

„Tordos leletein ekkor fölismervén Babylon – Chaldaeae kultúrelemeiből keletkezett az egyiptomi művészettel együtt Syriában tovább fejlődött azon művelődést, a mely hasonló volt Trója thrákjainak kultúrájával s a melyet itt Dáciában meg nem előzött az eddigi régészek által ismert gall - kelta, pelásg – görög és etrusk – római kultúra.»²

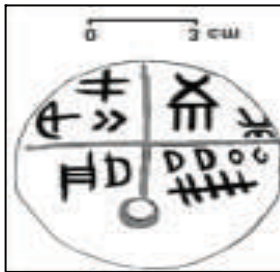
„... Most, mikor a nyelvészek a szkytha-szarmata és az ezekhez közel álló trák-géta-dák nyelvelemekből igyekeznek akkád típust bizonyítani (Nagy Géza: "Ethnographia", 1890, 9-10. sz.) igen fontosnak tartom, hogy az általam megjelölt jelentős tárgyi adatok valóban bizonyítsák és kimutassák e nyelvemlékek akkád eredetét és típusát.»⁶

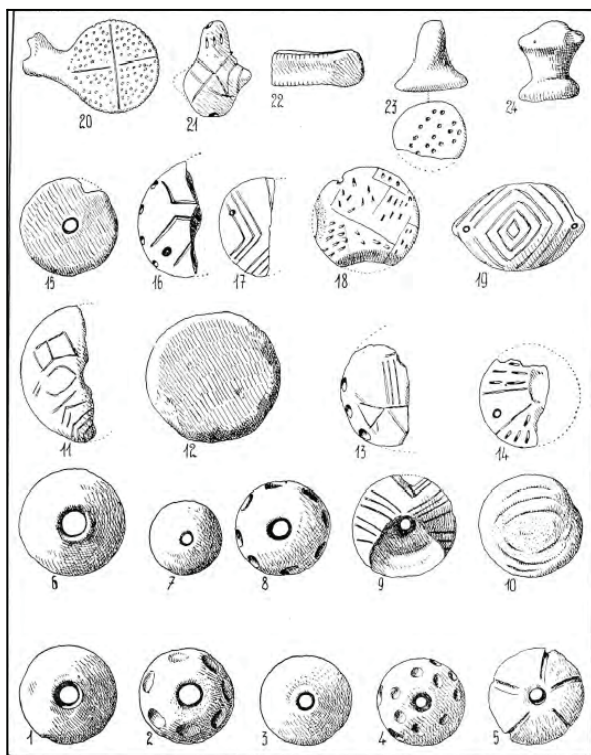
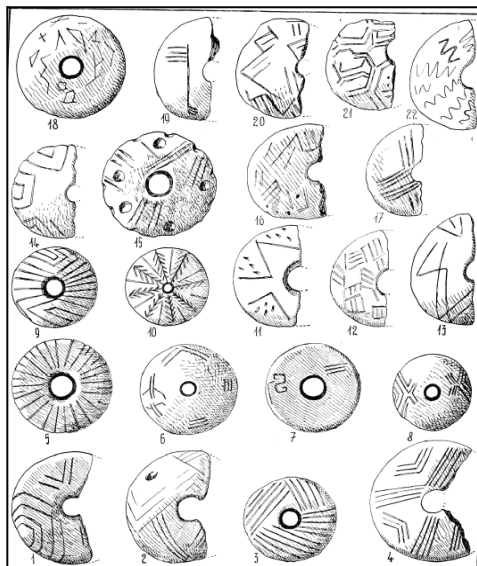

Zsófia tordosi leletei ¹⁹

Torma Zsófia tordosi leletein is találhatóak hasonló íráslelékek, mint a tárlakai leleten.

Zsófia tordosi leletei¹⁹

A sumérság turáni jellege:

Torma Zsófia régészeti adatokkal támasztotta alá a sumérságnak a Kárpát medencébe való elterjedését. Tanulmányainak forradalmi jellege abban állt, hogy a gyűjteménye alapján ősrégészeti adatokkal támasztotta alá merőben új hipotézisét, mely szerint a *sumér nép* turáni nyelvű. Ebben a meggyőződésében osztotta véleményét a francia régésszel, F. Lenormanttal (1837–1883) és a francia nyelvessel, orientalistával valamint régésszel J. Opperttal (1825 - 1905) is abban a megállapításban, hogy a sumér-akkád népek a turáni fajhoz tartoznak.

Sikerült régészeti leleteire valamint a társtudományokra, legendákra és népszokásokra támaszkodva bebizonyítani, hogy a "*sumér nép turáni nyelvű, vagyis sem árja, sem sémi népekhez nem kapcsolható.*"⁶

Gyulai Pál szerint: "*Bámulattal és elismeréssel beszéltek az erdélyi nőrégész éles logikájáról a sumér-akkád szimbolikus jelek nyomkövetésében Babilontól Európáig. Átv teszi teljes meggyőződéssel hirdetett elméletét, hogy az európai népek kultúrájának alapvető elemei, mint például az írás, a vallás, a népművészet ősi formakincse, az európai mitológia, keletről veszi eredetét, innen származott és turáni népek közvetítésével Európába, hogy a műveltség átszármaztatásának egyik fontos állomása Tordos, illetőleg Erdély.*"¹

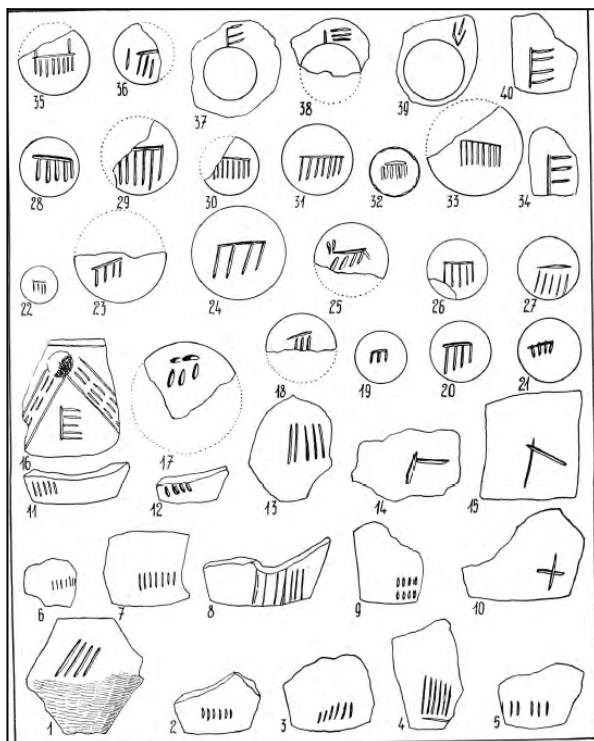
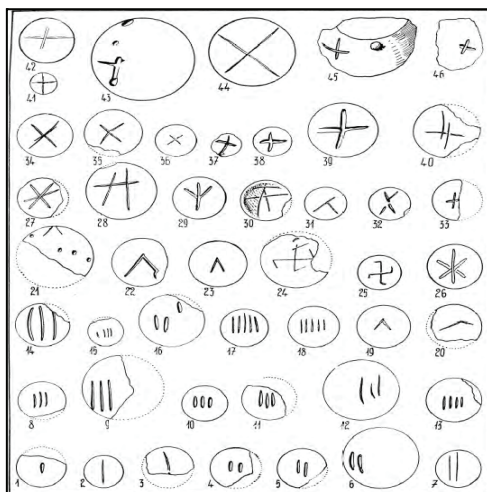
Nem hódolt be kora Tudományos Akadémiája által terjesztetteknek. Meggyőződése gátolta ebben:

Hampelnek írja: "*Én úgy képzeltem, hogy az akadémiai munkák szerzői magok állítják össze és írják is be mindazt, amit a legjobb meggyőződések szerint tudnak és írni képesek. Hogy ennek ellenkezője állhasson, eszembe se jutott!*"⁶

Öntudatosan kidolgozott elméletét alátámasztotta olvasmányai révén megszerzett információkkal:

"*Mint már említettem, ez az Adonis-kultusz és mítosz is Babilóniából ered. Atunis = Atums = Atuni a sumero-akkád Thammuz-Dumuzi levezetései. Egy Párizsban lévő etruszk tükrön látható Atuni, aki egyesült Turánnal és ez "Turán" szó Meltzl professzor szerint azonos a szkíta "Taranis"-szal.*"¹

Azt a kérdést is felveti, hogy hol keressük az őseurópaiak eredeti fészket, magában Európában-e, vagy Ázsiában? Babylon-Chaldaeae volt az anyaország, melynek kultúráját az árja- és turáni törzsek amaz ágai közvetíték, amelyek Európába telepedtek. Ezen sumer műveltség volt a világ legrégebbi kultúrája.

Torma Zsófia tordosi leletei ¹⁹

Ős magyar motívumok

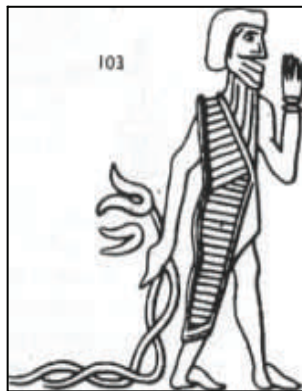
Torma Zsófia szavaival élve: „közép-Ázsiában az Altai-hegységnek É-Ny ré-

szén az Oxus folyón túl terült el az egykori Skytha birodalom. A magyarok őshazája, ahol az egész Hunnugor, vagy csud-magyar népség a chorásáni Chun-hun - Chusán vagyis Turáni fennsíkon tartózkodott; az Oxuson innen volt Irán. Ezt a két területet nevezték Ariának, mely Európa ókori népeinek őseit adta. A turáni fennsík azon részéből, mely a khinai határ közelében van, indul ki egy népvándorlás Kr. születése táján s evvel 3 áradatban a hun, az avar és magyar is, mely magyar nép törzsei s nemzetiségei benne voltak már a hun és avar birodalomban. Dr. Gróf Kuun Géza szerint székelyeink a hun-bolgár „Eseghel” törzsből erednek, mely törzs az Attila seregében magyar volt s míg a hun sereg többi népe török nyelvű, a székelyeké ősidők óta magyar. Az Eseghel szóalaknak megfelel a székely név; a hun és kun pedig hangtanilag véve is egy nép volt. A magyarok a Duna és Tisza között már a turáni eredetű visszamaradt skytha törzseket itt találták, a melyek, mint rokon faj, beléjük olvadtak.”²

Hogy a magyarság honnan kapta a nevét, arra már Torma Zsófia idejében is több feltevés volt. Például a Muogyer vagy Megyer vezérektől, vagy Árpádtól, aki a Megyer törzs vezére volt. Egyes történészek szerint pedig a mugor, úgúr vagy ogor nevekkel hozható kapcsolatba a magyar elnevezés.

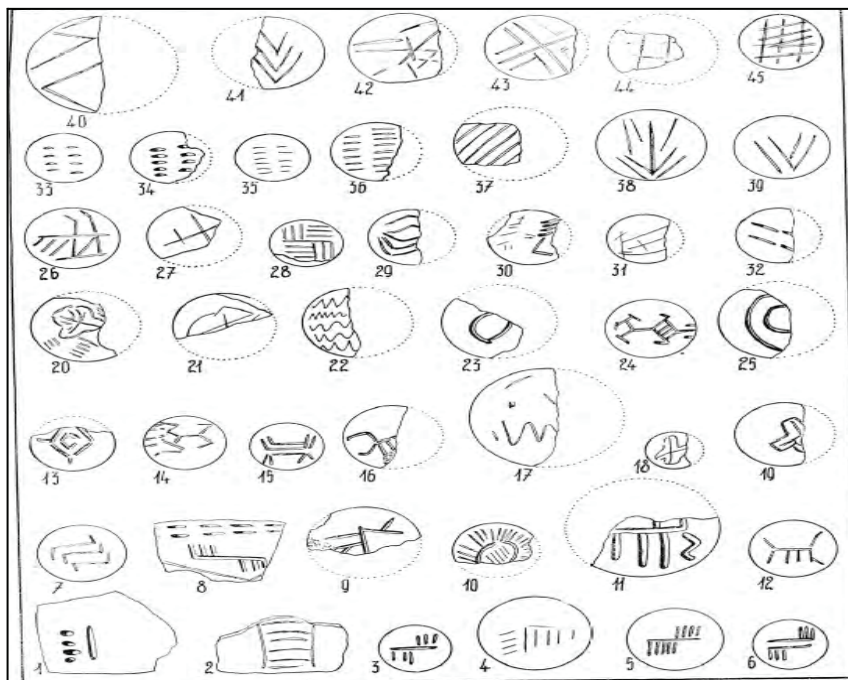
Attila zászlaján a Turul vagy Karuly madár szimbolizálja a magyarok Napimádását, mely levezethető a babiloni vallási jelképeknél alkalmazott életfa fölött levő madár Napistent ábrázoló jelzőjére. A Phönix madár legendájában a madár a sugaraiból kiemelkedő Nap. Így válhatott a madár a Nap egyik emblémájává vagy megemlíthetjük, Zsófiát idézve, hogy: „Erdélyi Hazánk címerében láthatók a Nap és a Hold Zeus sasával együtt.”¹

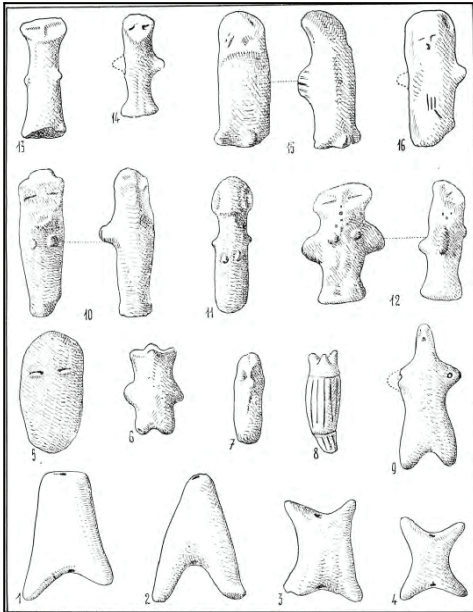
“A tulipán az ősmagyar ornamentika egyik különleges és főmotívuma és emlékeztet bennünket a mai magyar népi díszítőművészet tulipánjára és a Turulmadárra, vagy helyesebben Attila "karuly"-ára. A tulipánt a babilóniai szertartást végző papok áldozati szimbólumként használták funkcióik közben. (103. ábra, az eredeti szövegben). Ha pedig a babilóniai életfa felett lebegő madár a Nap vagy még inkább a Nap tüzeinek a jelképes ábrázolása volt, akkor az Attila zászlaján szereplő karulymadár a Nap-kultusz kifejezését jelenti.”¹

A görögök a *Syria*, *Árménia* és a *Halys* folyó által közrezárt területen élő népcsoportot *Cheta* vagy *Hettitáknak* nevezték. Champollion francia kutató véleménye szerint ők *Skythák* voltak. E vidék egyik szikláján volt látható egy vallásos felvonulás jelenete a kétfejű sas ábrázolásával, mely szimbólum később a Római kettős Császárságot (az egységes nyugati és keleti birodalmat) szimbolizálta. Zsófia szerint: „Ha tehát Champollion szerint a chettita népszövetkezet tényleg *Skutha népfajból* állott, akkor az a kétfejű sas a magyarok ős-multjához fűzhető *symbolika*”²

Torma Zsófia osztja Sayou francia assyrológus nézetét, mely szerint a sumerakkádok az altáji népcsaládhoz tartozó turáni faj volt, melynek nyelve később beleolvadhatott a magyar nyelvbe. A magyar nép őseinek napimádása szintén az akkádok planéta-kultuszából ered és visszavezethető Sayou elméletére, mely szerint *Babylon* planétáinak számából jött létre a nagy jelentőségű hetes szám, mely tükröződik a magyarság hét törzsében, hét vezérében, Erdély hét erődje alapját képező várispánságaiban. A *Babylon* hét planétájának hét szent színéből a napkeket szimbolizáló agyagkerekek lapjain Zsófia megtalálta a *Babylon-Chad* hadisten vörös színét, a kereskedelmi isten sötétkék színét s az idő istenének fekete színét is.

Zsófia tordosi leletei ¹⁹

Forrásanyag

1. **Torma Zsófia: *Sumér nyomok Erdélyben*** - Foyta István fordítása - című dolgozata Fehér Jenő Mátyás és Fehér Anna, a "Magyar őskutatás", Buenos Aires, 1972, "Sumér könyvek", II. része. I. Rész, Jáki Gábor, Torma és műv; a III. rész, Jáki Gábor, *Sumérok magyar földön*.
2. **Torma Zsófia: *Hazánk népe ősmýthosánokr maradványai***, A Szolnok-Doborka megyei nők emléklapja. 33-36 oldal, (szerkesztő Veress Dezső) 1896, Deés
3. **Friedrich Klára: *Torma Zsófia régésznök pontos születési ideje***, Honlevél, 2012 január
4. **Vasárnapi Újság**, 39-ik szám, 1882 szeptember 24, Budapest
5. **Friedrich Klára: *Torma Zsófia, egy asszony a magyar régészet szolgálatában***, Erdélyi Örmény gyökerek (füzetek), XIII évfolyam, 149-150 oldal, 2009, Budapest
6. **Dr. Bánffy Ernő: *Torma Zsófia***, <http://blog.xfree.hu/myblog.tvn?SID=&from=0&pid=&pev=2012&pho=07&pnap=&kat=2251&searchkey=&ol=&n=lambert>
7. **Vasárnapi Újság**, 49-ik szám, 1899 december 3, Budapest
8. **Evenimente culturale recomandate de www.CIMEC.ro**, <http://cimec.wordpress.com/tag/tartaria/>
9. **Torma Zsófia: *A tordosi őstelep és hazánk népe ősmýthosának maradványai***, Hunyad vármegye Monográphiája.: 3-16 oldal , 1897, Budapest
10. **Deák Gerő: *A tordasi régészeti telepről*** - Magyar Polgár, Kolozsvár. IX. évf. (1875) 254. Szám
11. **Torma Zsófia: *Neolith kőkorszakbeli telepek Hunyad megyében***, Erdélyi Múzeum, 5 szám 129-155 oldal, 6 szám 190-192 oldal, 7 szám 193-211 oldal, Erdélyi Múzeum Egyesület Kiadó, 1879, Kolozsvár
12. **Torma Zsófia: *Ősrégészeti újabb leletek***, Erdélyi Múzeum, 10 szám 311 oldal, Erdélyi Múzeum Egyesület Kiadó, 1879, Kolozsvár
13. **Vasárnapi Újság**, 41-ik szám, 1882 október 15, Budapest
14. **Shan M. M. Winn: *Prehistory knowledge*** (Virtual Museum of the Inskriptions), The Global Prehistory Consortium at Euroinnovanet, <http://www.prehistory.it/ftp/winn8.htm>
15. **Friedrich Klára – Szakács Gábor: *Kárpát –medencei birtoklevelünk, a ROVÁSÍRÁS***, <http://www.scribd.com/doc/60313572/9/Torma-Zsofia-igazsaga>
16. **Hermann Antal: *Virchow Rudolf jelentése erdélyi útjáról***, Erdélyi Múzeum, 10 szám, 634-647 oldal, Erdélyi Múzeum Egyesület Kiadó, 1899, Kolozsvár
17. **Gyulai Pál: *Torma Zsófia levelesládájából*** (Bukarest, 1972)
18. **Finály Henrik: *Ethnographische Analogieen-recenzió***, Erdélyi Múzeum, 8 szám, 560-563 oldal, Erdélyi Múzeum Egyesület Kiadó, 1894, Kolozsvár
19. **Roska Márton: *A Torma Zsófia gyűjtemény***, Az Erdélyi Nemzeti Múzeum Érem- és Régiségtárában, 38 képpel és 151 táblával, (Kolozsvár, 1941): http://adatbank.transindex.ro/html/cim_pdf1079.pdf

Folytatása következő számunkban

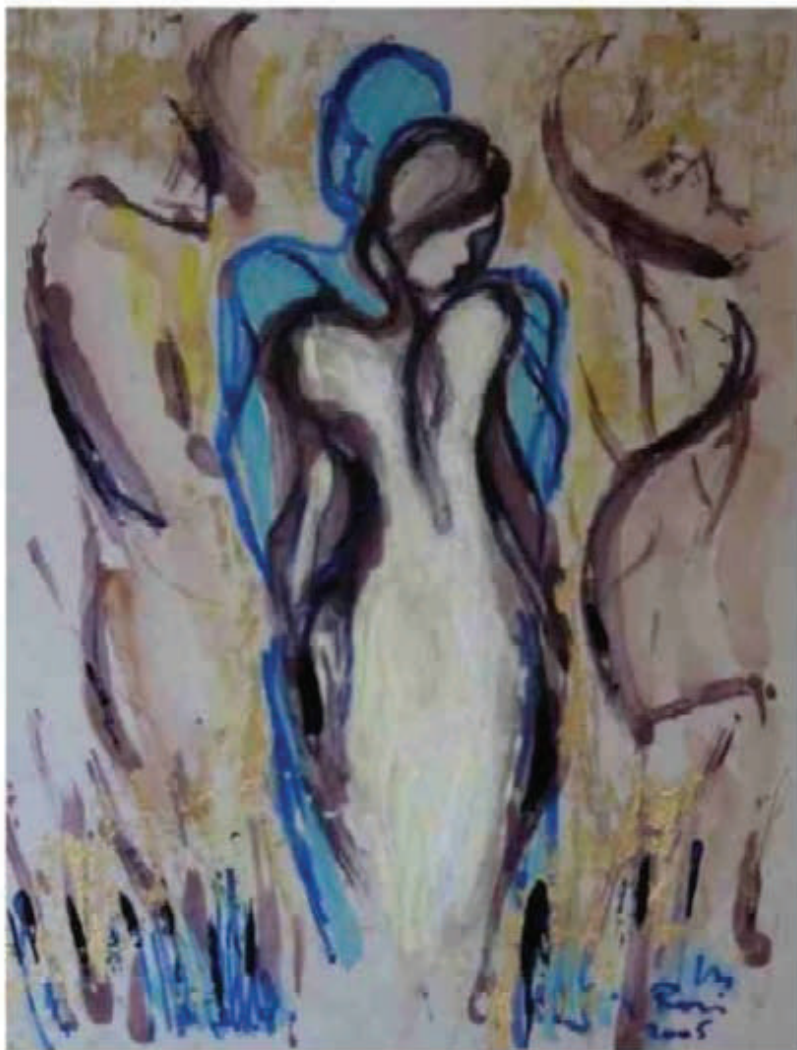
Gebauer Ernő festménye a Hvasser-i templomban (1957)

Forsman Attila munkája

Desideré Forsman: Normal senaste

Gyarmati Rozi: Aura

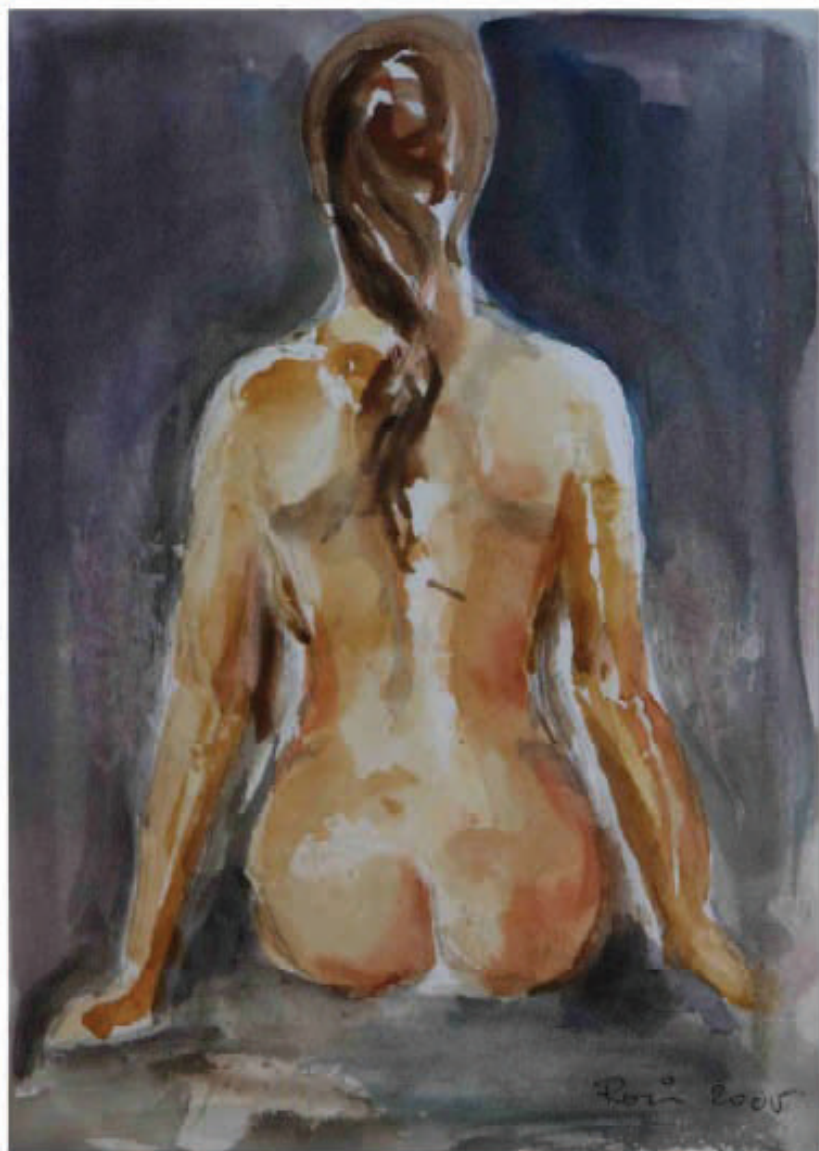
Gyarmati Rozi: Pihenés

Gyarmati Rozi: Ősz I.

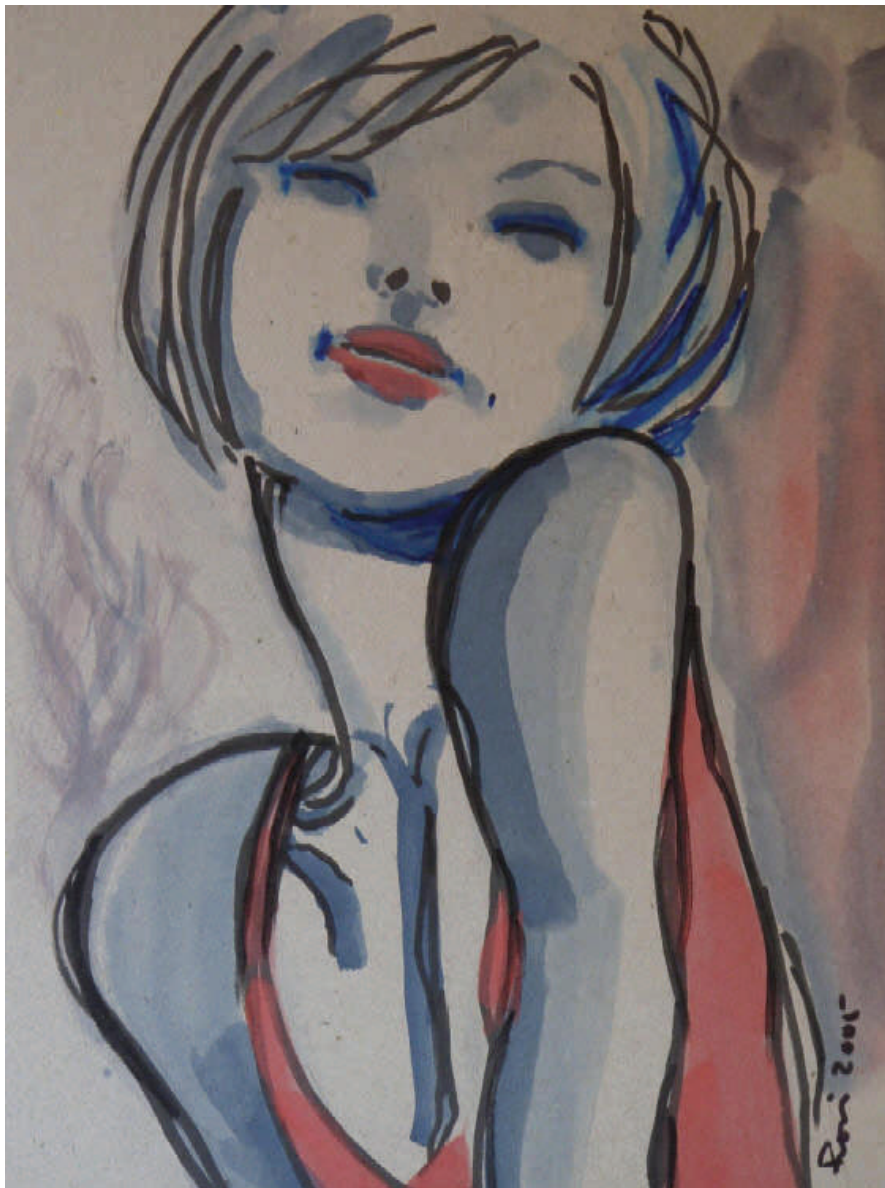
Gyarmati Rozi: Ősz II.

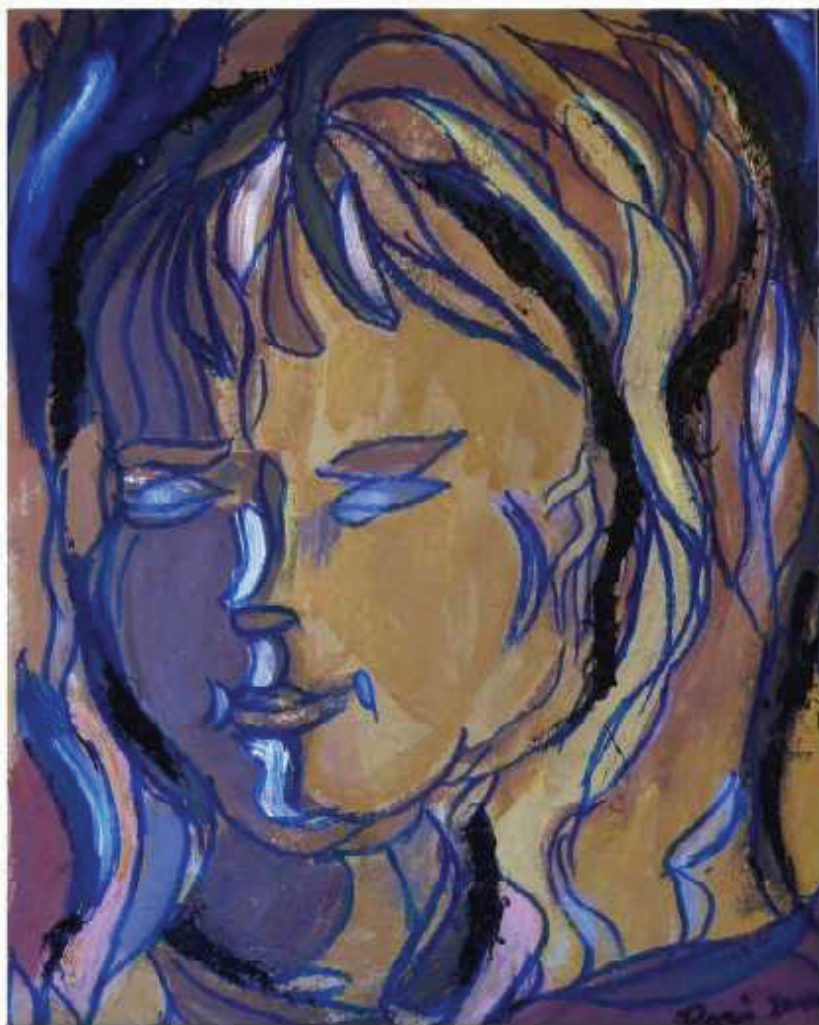
Gyarmati Rozi: Akt

Gyarmati Rozi: Tanya

Gyarmati Rozi: Marilyn

Gyarmati Rozi: Neon

Benczédi Ilona: Kövér bogár (kerámia)

AGHEGY

Skandináviai magyar irodalmi és művészeti lapfolyam

39 szám (5205 - 5350) ● 2012 / 4

ISSN 1650 – 8483
www.aghegy.hhrf.org

Gazdasági igazgató: Neufeld Róbert
Ügyvezető: Moritz László

Korrektor: **dr. Kunszenti Ágnes**

Az aláírt írásokért a szerzők felelősek.
Szerkesztőség: 222 40 LUND, Landsdomarevägen 1, Svédország,
Tel/fax: 004646 145 364, tar.karoly@gmail.com